

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

พัชรินทร์ จันทร์กล่ำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

พัชรินทร์ จันทร์กล่ำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

พัชรินทร์ จันทร์กล่ำ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2564

HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT BASED ON THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY

PATCHARIN CHANKLUM

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUTATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2021

หัวข้อวิทยานิพนธ์	:	**การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท**
ชื่อนักศึกษา	:	**พัชรินทร์ จันทร์กล่ำ**
ชื่อปริญญา	:	**ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**
สาขาวิชา	:	**พุทธศาสนาและปรัชญา**
ปีพุทธศักราช	:	**2564**
อาจารย์ที่ปรึกษา	:	**พระสุทธิสารเมธี, ดร.**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย .....

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ :

ประธานกรรมการ .....

(พระมหาบุญไทย ปุณฺณมโน, ดร.)

กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา) .....

(พระสุทธิสารเมธี, ดร.)

กรรมการ .....

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

กรรมการ .....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบูรณ์ วัฒนะ)

กรรมการ .....

(ดร. กฤตสุชิน พลเสน)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic	:	Human Resource Development Based on Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name	:	Patcharin Chankium
Degree Sought	:	Master of Arts
Program	:	Buddhism and Philosophy
Anno Domini	:	2021
Advisor	:	Phra Sutthisanmethi, Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School ..... P. Srivinayaphon .....
(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Thesis Committee :

Chairman ..... P. B. Puñnamano .....
(Phramaha Boonthai Puñnamano, Dr.)

Member (Advisor) ..... P. Sutthisanmethi .....
(Phra Sutthisanmethi, Dr.)

Member .....
(Assoc.Prof. Dr. Boonruam Khammuangsaen)

Member .....
(Asst.Prof. Dr. Somboon Watana)

Member ..... Dr. Kitsuchin Ponsen .....
(Dr. Kitsuchin Ponsen)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : นางสาวพัชรินทร์ จันทร์กล่ำ
ชื่อปริญญา : ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2564
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระสุทธิสารเมธี, ดร.

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาตำราและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเอกสารโดยรวบรวมข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป

ผลการวิจัยพบว่า

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ควรพัฒนาทั้ง 3 ด้าน คือการพัฒนาตนให้เป็นคนที่มีศักยภาพ มีความพร้อม มีความรู้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการพัฒนา สมรรถนะอันจะนำไปสู่การพัฒนาคนในองค์กร การพัฒนาคนให้มีความพร้อมมีความสามารถในปฏิบัติงานได้ตามเป้าหมายที่กำหนด มีความสุขในการทำงาน การพัฒนางานเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาตน และพัฒนาคนในองค์กร ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์จากการพัฒนาทั้ง 3 ด้านไปพร้อมกัน

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทสำหรับนำมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาตน ได้แก่เบญจศีล-เบญจธรรม หลักธรรมที่นำมาพัฒนาคนได้แก่ภาวนา 4 และหลักธรรมที่นำมาพัฒนางานได้แก่ อิทธิบาท 4 หลักธรรมทั้ง 3 นี้ เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์พัฒนาชีวิตของมนุษย์ที่เป็นขั้นเป็นตอนอย่างชัดเจน และมีความสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ มีศักยภาพพร้อมในการปฏิบัติงาน

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะสมบูรณ์ได้ต้องพัฒนาทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆกัน เพราะว่าการที่จะพัฒนาตนให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิผลนั้นบุคคลจะต้องมีศีลธรรมก่อนด้วยการทำตนให้เป็นคนดีจึงจะนำไปสู่การพัฒนาคนอื่นได้ เมื่อบุคคลในองค์กรได้รับการพัฒนาให้เป็นไปตามเป้าหมาย ก็จะเกิดการพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จด้วยการใช้หลักพุทธปรัชญามาสนับส่งเสริมการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพเพราะ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญขององค์กรทุกองค์กร

คำสำคัญ : การพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ พุทธปรัชญาเถรวาท

ABSTRACT

Thesis Topic	:	**Human Resource Development Based on Theravada Buddhist Philosophy**
Student's Name	:	**Patcharin Chanklum**
Degree Sought	:	**Master of Arts**
Program	:	**Buddhism and Philosophy**
Anno Domini	:	**2021**
Advisor	:	**Phrasutthisanametee, Dr.**

The objectives of this thesis are: 1) to study the development of human resources, 2) to study the Thevada Buddhist Philosophy in Human Resource Development, and 3) to analyze the development of human resources based on Theravada Buddhist philosophy. The data of this qualitative research were collected from documents.

The results of the study were as follows:

Human resource development should come together under 3 areas; developing oneself to be potential, ready, and knowledgeable for work, developing people to be ready and able to perform tasks according to the specified goals with happiness and satisfaction, and developing work that is a consequence of personal development and human development in the organization. This will lead to the achievement of development in all three areas simultaneously.

Theravada Buddhist philosophy for human resource development in self-improvement is the Five Precepts and the Five Virtues, the four principles of Bhavana for human development, and Iddhipada for work development. All these Buddhist principles are suitable for human resources development because they have clear steps in human life development.

Human resources development can be complete in both physical and mental development at the same time. Self- development can be effective with having morals first, and then the achievement of person development and work development will come along. The application of Buddhist philosophy in Human resource development is necessary because human resources are significant factors of organizations.

Key words : Development, Human resources, Theravada Buddhist Philosophy

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ เนื่องจากได้รับความอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่ายหลายท่าน ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นสถาบันประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ตลอดหลักสูตรด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ระดับมหาบัณฑิต

ขอกราบขอบพระคุณอธิการบดี รองอธิการบดี คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และผู้บริหารของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และใคร่ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่เมตตาอบรมสั่งสอนให้ความรู้ในการศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา และขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำและให้ข้อคิดอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้

ขอกราบขอบพระคุณพระสุทธิสารเมธี (ชัยยันต์ จตฺตาลโย), ดร. อาจารย์ที่ปรึกษา และคณะกรรมการทุกท่าน อย่างสูงที่เมตตาให้คำปรึกษาตรวจสอบข้อบกพร่องต่าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ผู้ประสิทธิ์ประศาสตร์วิชาความรู้ ขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมา ตลอดจนรุ่นพี่ บัณฑิตพุทธศาสนาและปรัชญาเพื่อนนักศึกษาทุกท่านที่คอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอ

คุณประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชาคุณพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ ตลอดจนญาติมิตร พี่น้องและกัลยาณมิตร ลูกศิษย์ บริวาร ขอจงเป็นเครื่องบูชาพระคุณของท่านทั้งหลาย และเป็นพลวะปัจจัยตามส่งให้ ผู้มีพระคุณทุกท่านได้สำเร็จประโยชน์มีความสุขในทางโลก และทางธรรม ให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งปวงด้วยเทอญ

พัชรินทร์ จันทร์กล่ำ

สารบัญคำย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวงพิมพ์เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี พุทธศักราช 2525 พิมพ์ครั้งที่ 4 ซึ่งมีคำย่อและคำเต็มของคำศัพท์เรียงตามลำดับ ดังนี้

คำย่อ		**คำเต็ม**		
พระวินัยปิฎก				
วิ.ม.	=	วินัยปิฎก	มหาวคฺคปาลิ	
พระสุตตันตปิฎก				
ที.สี.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺคปาลิ
ที.ม.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาลิ
ที.ปา.	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาลิ
ม.มู.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาลิ
ม.อุ.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาลิ
สํ.ส.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺคปาลิ
สํ.สฬา.	=	สุตตันตปิฎก	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺคปาลิ
องฺ.ทุก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาตปาลิ
องฺ.จตุกฺก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาตปาลิ
องฺ.ปญฺจก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาตปาลิ
องฺ.อฏฺฐก.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏ ฐกนิปาตปาลิ
องฺ.เอกาทสก.=		สุตฺตนฺตปิฎก	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาตปาลิ
ขุ.ธ.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทปาลิ
ขุ.เปต.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุปาลิ
ขุ,เถร.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถาปาลิ
ขุ.อป.	=	สุตฺตนฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อปทานปาลิ
พระอภิธรรมปิฎก				
อภิ.วิ.	=	อภิธมมปิฎก	วิภงฺคปาลิ	
อภิ.ปุ.	=	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติปาลิ	

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.อ.	=	ทีฆนิกาย	สุมงฺคลวิลาสินี	ปาฏิกวคฺคอฏฺฐกถาปาลิ
ขุ.ขุ.อ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ปรมตฺถโชติกา	ขุทฺทกปาฐอฏฺฐกถาปาลิ
ขุ.ธ.อ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถาปาลิ	
ขุ.วิ.อ.	=	ขุทฺทกนิกาย	ปรมตฺถทีปนี	วิมานวตฺถุอฏฺฐกถาปาลิ

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ.	=	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค	สมฺโมหวิโนทนีอฏฺฐกถาปาลิ

สำหรับการอ้างอิงตัวหมายเลขหลังคำย่อ 2 แบบ

1) การอ้างอิงแบบ 3 ตอน ใช้กับการอ้างอิงพระไตรปิฎก โดยระบุหมายเลข เล่ม/ข้อ/หน้า. หลังคำย่อ เช่น วิ.มหาวิ. 1/3/8. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม 1 ข้อ 3 หน้า 8 เป็นต้น

2) แบบ 2 ตอน ใช้กับการอ้างอิงอรรถกถาโดยระบุหมายเลขเล่ม/หน้า. หลังคำย่อ เช่น อภิ.สง.อ.76/5 หมายถึง อภิธรรมปิฎกธรรมสังคณี เล่ม 1 หน้า 8 เป็นต้น

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย..... จ

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ..... ฉ

กิตติกรรมประกาศ..... ช

สารบัญคำย่อ..... ซ

สารบัญ..... ญ

สารบัญแผนภูมิ..... ฏ

สารบัญตาราง..... ฐ

สารบัญภาพ..... ฑ

บทที่

1 บทนำ..... 1

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย..... 2

1.3 ขอบเขตของการวิจัย..... 2

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย..... 2

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 3

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 3

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย..... 9

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย..... 10

2 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 11

2.1 ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 11

2.1.1 ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 11

2.1.2 ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 13

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 15

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 15

2.2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 17

2.3 เป้าหมายและกลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 19

2.3.1 เป้าหมายในการพัฒนามนุษย์..... 19

2.3.2 กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 21
2.4 วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 23
2.4.1 การฝึกอบรม..... 23
2.4.2 การศึกษา..... 25
2.4.3 การพัฒนา..... 26
2.5 ประโยชน์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 27
2.6 สรุปการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 29
3 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์..... 30
3.1 เบญจศีลและเบญจธรรม..... 30
3.1.1 เบญจศีล..... 30
3.1.2 เบญจธรรม..... 41
3.1.3 ผลของการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม..... 54
3.1.4 สรุปหลักเบญจศีล เบญจธรรม..... 54
3.2 ภาวนา 4..... 55
3.2.1 ความหมายของภาวนา..... 55
3.2.2 ความสำคัญของภาวนา 4..... 57
3.2.3 การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4..... 58
3.2.4 สรุปหลักภาวนา 4..... 63
3.3 อิทธิบาท 4..... 63
3.3.1 ความหมายของอิทธิบาท 4..... 64
3.3.2 องค์ประกอบของอิทธิบาท 4..... 65
3.3.3 สรุปหลักอิทธิบาท 4..... 72
3.4 สรุปหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์..... 73
4 การวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท..... 76
4.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 76
4.1.1 แนวคิดแบบดั้งเดิม..... 76
4.1.2 แนวคิดแบบใหม่..... 77
4.2 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 80
4.3 วิเคราะห์หลักธรรมที่นำมาวางแผนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์..... 82
4.4 การพัฒนางานตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท..... 85
4.5 บทสรุป..... 88

5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ **89**
5.1 สรุปผลการวิจัย **89**
5.1.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 90
5.1.2 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 90
5.2 ข้อเสนอแนะ 93
5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 93
5.2.1 ข้อเสนอแนะการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป 93
บรรณานุกรม **95**
ประวัติผู้วิจัย **102**

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัยที่ใช้ในการวิจัย..... 10

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่ใช้พัฒนาตนเอง เบญจศีล เบญจธรรม..... 82

สารบัญตาราง

หน้า

แผนภาพที่ 4.1 แสดงความสัมพันธ์ของการใช้หลักธรรมในการพัฒนา ตน คน งาน..... 87

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยที่มีค่ายิ่งของสังคมและประเทศชาติ ประเทศใดที่มีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพสูงและสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์แล้ว ประเทศนั้นก็เจริญก้าวหน้า มีความมั่งคั่งและมั่นคงทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม แต่ถ้าหากประเทศใดขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าหรือไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติได้ ประเทศก็พัฒนาไปได้ยาก ความเจริญหรือความล้าหลังของประเทศจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ เพราะทรัพยากร มนุษย์เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการพัฒนา ปัจจัยอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมก็มาจากทรัพยากรมนุษย์ทั้งสิ้น ประเทศต่าง ๆ จึงมุ่งหวังที่จะมีทรัพยากร มนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและมีระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ดีและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ

ในภาพขององค์กรนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงานของบุคคลากรในองค์กร เพื่อให้เกิดความเจริญก้าวหน้าภายในองค์กร และเพื่อพัฒนาศักยภาพของบุคลากรให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ มีทักษะ และมีวิสัยทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น ทั้งนี้เพื่อตอบสนองตัวชี้วัดและเป้าหมายในการทำงานขององค์กรนั้น ๆ ในขณะเดียวกันยังเป็นการเตรียมความพร้อมเพื่อให้บุคลากรสามารถที่จะก้าวไปสู่ระดับงานที่สูงขึ้นรวมทั้งยังสามารถแข่งขันกับเวทีโลกในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างเท่าเทียม ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยบูรณาการนำหลักธรรมตามพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อให้สอดคล้องกับศาสตร์แห่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สมัยใหม่

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นตลอดเวลา นับตั้งแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณ จนกระทั่งตัดสินพระทัยที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ปรากฏแก่ชาวโลก พระองค์ทรงจัดตั้งองค์กรสงฆ์ขึ้นภายหลังจากการบรรลุธรรมของเหล่าปัญจวัคคีย์ ซึ่งนับว่าเป็นองค์กรที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ปัจจุบันองค์กรสงฆ์ดำรงอยู่เรื่อยมาและมีหลักประพฤติปฏิบัติที่ไม่เคยเสื่อมคลายแสดงให้เห็นถึงศักยภาพขององค์กรและหลักในการประพฤติปฏิบัติที่มั่นคงจนสามารถยึดเหนี่ยวให้องค์กรสงฆ์ยั่งยืนอยู่ได้อย่างงดงามน่าศรัทธาเลื่อมใสมาตลอดจนถึงทุกวันนี้ แม้ว่าจะผ่านมานานนับพันปี โดนมรสุมทางการเมือง สังคม และถูกบีบบังคับด้วยวิธีการต่าง ๆ จนสูญเสียฐานที่มั่นอันเป็นแดนเกิดขององค์กรทางพระพุทธศาสนา แต่ก็สามารถเจริญงอกงามในหลาย ๆ ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับขั้นตอนกระบวนการต่าง ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเจตจำนงของการจัดตั้งองค์กรสงฆ์นั้นเพื่อให้องค์กร

ดังกล่าวทำหน้าที่พัฒนาจิตใจมนุษย์ในสังคมโลกให้พ้นจากความทุกข์ ในขณะเดียวกันก็พัฒนาบุคลากรภายในองค์กรสงฆ์ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้มีศักยภาพพร้อมจะทางานเพื่อพระพุทธศาสนาและพร้อมที่จะเป็นผู้นาทางจิตวิญญาณต่อไปการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารทรัพยากรมนุษย์ซึ่งองค์ประกอบของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นได้แก่ การให้การศึกษา การฝึกอบรม การพัฒนา เป็นต้น จากการค้นคว้าของผู้วิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหลักการ ทฤษฎี มากมาย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทถัดไป อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีความเห็นว่า ไม่ว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีทฤษฎีและแนวคิดมากมายแค่ไหนก็ตามการพัฒนานั้นก็ยังไม่สมบูรณ์ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการควบคู่ไปกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะสามารถทำให้ องค์กรนั้นจะเกิดประโยชน์สูงสุดและประสบความสำเร็จอย่างแน่นอน คนในองค์กรก็จะทำงานอย่างมีความสุขและสุดท้ายองค์กรเองก็จะบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ สำหรับในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แนวพุทธปรัชญา เพื่อบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาประยุกต์กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อันเป็นศาสตร์สมัยใหม่ให้องค์กรหรือหน่วยงานที่ประสงค์ความเจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างถาวร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.2.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.2.3 เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

1.3 ขอบเขตของงานวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่มุ่งศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษาไว้ดังนี้

1.3.1 ขอบเขตด้านเอกสาร คือ การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นมา ความสำคัญและคุณค่าของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท จากพระไตรปิฎก

1.3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ การวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก (Review Literature) ดังนี้

1.4.1 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากแหล่งข้อมูลหลัก คือ จากพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ ตำราทาง

วิชาการ บทความทางวิชาการและพระไตรปิฎก หนังสือพุทธศาสนาเถรวาท และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์เป็นหลัก ศึกษาทรรศนะและแนวคิดของนักวิชาการ นักปรัชญา และหลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

1.4.2 ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เช่น ตำรา หนังสือ งานวิจัย วารสาร บทความ งานเขียนออนไลน์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นต้น จากห้องสมุดต่าง ๆ เช่น หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล และแหล่งข้อมูลออนไลน์ เป็นต้น

1.4.3 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาจัดประเภท วิเคราะห์ และตีความเพื่อสร้างกรอบแนวคิด โครงสร้างงานวิจัย ขอคำปรึกษาและคำแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งวิทยานิพนธ์นี้มุ่งเน้นให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ในปัจจุบัน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ทำให้ทราบถึงความหมายและความสำคัญรวมทั้งคุณประโยชน์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.5.2 ทำให้ทราบกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.5.3 ทำให้ทราบทฤษฎีและแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.5.4 ทำให้ทราบหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.5.5 นำหลักพุทธปรัชญาเถรวาทไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จิตติมา อัครธิติพงศ์ กล่าวถึงทรัพยากรมนุษย์ในหนังสือ “ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย” ว่า ทรัพยากรมนุษย์ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการดำเนินงานในองค์กร ทั้งนี้เนื่องจากทรัพยากรมนุษย์ คือ สินทรัพย์ที่สำคัญ และองค์กรสามารถใช้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลให้ได้ประโยชน์สูงสุดโดยให้สิ่งแวดล้อม และโอกาสในการพัฒนา ด้วยการส่งเสริมและให้รางวัลสำหรับสิ่งใหม่ ๆ และความสร้างสรรค์ประกอบกับสมรรถนะของมนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้แต่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการให้คุณภาพของชีวิตการทำงานที่สูงผ่านโอกาสของอาชีพ ด้วยการทำให้มนุษย์มีความพอใจในงาน และการพัฒนาวิชาชีพ ดังนั้นจึงสังเกตได้ว่า ปรัชญาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นจะมุ่งเน้นความผาสุกของมนุษย์ และความเจริญงอกงามในองค์กร เพื่อให้มนุษย์มีความสุขในการทำงาน โดยเกิดจากแนวคิดที่ว่าหากถ้าพนักงานรับรู้สิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความงอกงาม มันจะมีการตอบสนองในทางบวกโดยอัตโนมัติทั้งนี้การที่จะทำให้

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประสบความสำเร็จได้นั้นมีความจำเป็นต้องมีการวางแผนที่ดีเพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่มีประสิทธิผล แต่สิ่งที่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องเพิ่มความตระหนักคือการให้ความสำคัญของการบริหารการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของพนักงานที่ตามมาอีกด้วย[1]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ในหนังสือ “การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์” ว่า ในการพัฒนาคนนั้น เราจะต้องมีความชัดเจน จะต้องมีการแยกว่าจะพัฒนาคนในฐานะที่เป็นมนุษย์หรือเป็นตัวคน เราต้องพัฒนาคนในฐานะที่เป็นคน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ความเป็นคนที่สมบูรณ์ หมายความว่า คนสามารถมีความสมบูรณ์ในตัวของเขาเอง การพัฒนาคน คือการทำให้เขามีชีวิตที่ดีงดงาม ประณีต มีอิสรภาพ มีความสุข มีความเป็นคนเต็มคนในตัว การพัฒนาคนในความหมายอย่างนี้ น่าจะทาให้เกิดความชัดเจน คือรู้ว่าพัฒนาคนในฐานะที่เป็นการพัฒนามนุษย์ คือพัฒนาตัวมนุษย์ให้มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีชีวิตที่ดีงาม มีความสุขมีอิสรภาพ คนจะต้องมีความดีพิเศษยิ่งกว่านั้น ต้องมีคุณภาพสูงกว่านั้น ต้องมีสติปัญญาความรู้คิดมากกว่านั้น เช่นจะต้องรู้เท่าทันสังคม รู้กระทั่งว่าสังคมเดินทางผิดหรือเดินทางถูกแล้วจะแก้ไขอย่างไร ซึ่งจะทาได้ก็ด้วยการพัฒนาตัวคนให้เป็นผู้นาการเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งเขาจะต้องเก่งกว่าการที่จะเป็นเพียงทรัพยากรและนี่ก็คือการพัฒนาตัวมนุษย์แท้[2]

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ในหนังสือ “ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่” ว่า ธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ คือ เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ การที่มนุษย์เราจะมีชีวิตที่ดีงาม เราจะต้องศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนเองให้ดีขึ้นไป ในระบบการดาเนินชีวิตของเราซึ่งประกอบด้วยพฤติกรรมจิตใจและปัญญา เมื่อเราฝึกฝนพัฒนามีการศึกษา ก็ทำให้การดำเนินชีวิตของเราดีขึ้น แต่ถ้าเราไม่เรียนรู้ไม่ฝึกเราที่เป็นมนุษย์นั้นก็จะดำเนินชีวิตให้ไม่ดีเลย ทั้งนี้เพราะมนุษย์อยู่ด้วยสัญชาตญาณอย่างเดียวไม่พอ[3]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ในหนังสือ “การศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงสุด” ว่า การพัฒนาคนให้พ้นจากการมีชีวิตภายใต้บงการของตัณหาที่จะดิ้นรนแสวงหาสุขเวทนาและหลีกเลี่ยงทุกขเวทนา บนฐานของความไม่รู้คืออวิชชา ที่ทำให้เวียนวนอยู่ในตาข่ายของการก่อปัญหาเพิ่มทุกข์ไปสู่การมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ซึ่งทำให้เกิดมีฉันทะที่จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้อง ทำให้เกิดความเป็นอิสระ ไร้ทุกข์ ปราศจากปัญหา ดังนั้น ในพุทธศาสนามีหลักการให้การศึกษามนุษย์ด้วยการฝึกฝนพัฒนาให้รู้จักรับรู้และรู้จักปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้องในชีวิตอย่างถูกต้องซึ่งจะทำให้ไม่มีปัญหาเกิดขึ้น เรียกว่าทำให้ไร้ทุกข์ การศึกษาหรือการพัฒนาคนนี้ก็ดำเนินไปตามหลักของกรรมนั่นเอง เพราะหลักกรรม

---

[1]จิตติมา อัครธิติพงศ์, *วิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ Human Resource Development*, สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2556).

[2]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552), หน้า 82.

[3]พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2540), หน้า 24.

ถือว่าสิ่งที่เป็นผลจะเกิดขึ้นจากเหตุ คือเป็นกฎแห่งเหตุและผล แต่เป็นกฎเหตุผลในส่วนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์[4]

ผศ.ดร.ดวงเดือน จันทร์เจริญ กล่าวถึงความคิดรวบยอดในเรื่องของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในหนังสือ “หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ว่า เป็นการจัดการระบบ กิจกรรม หรือกระบวนการที่ส่งเสริมและเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) ทักษะ (Skill) ทัศนคติ (Attitude) ค่านิยม (Value) และความสามารถ (Ability) ของบุคลากรให้มีความเหมาะสม กับการปฏิบัติงานในปัจจุบัน และความต้องการในอนาคต อีกทั้งปรับปรุงศักยภาพ พัฒนา ยกระดับการเรียนรู้ด้วยการฝึกอบรม การพัฒนาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ให้สอดคล้องกับตำแหน่งหน้าที่ เพื่อนำไปพัฒนาการปฏิบัติงานในองค์กรอย่างมีคุณธรรม และจริยธรรม และเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงขององค์กร สังคม และประเทศชาติ[5]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของศีลไว้ในเบญจศีลและเบญจธรรมว่า “ศีลนั้นเป็นเหมือนบรรทัดสา หรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่เปรียบเหมือนผู้แรกจะเขียนหนังสือต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักไปตามนั้นหนังสือที่เขียนจึงจะมีบรรทัดอันตรงถ้าหาไม่ตัวหนังสือก็จะขึ้นคดลงดังงูเลื้อยเมื่อชำนาญแล้วก็จะเขียนไปได้โดยไม่ต้องมีบรรทัดฉันใดคนแรกประพฤติความดีไม่ได้ถืออะไรไว้เป็นหลักใจไม่มั่นคงอาจเอนเอียงลงหาทุจริตแม้เพราะโมหะครอบงา เมื่อบา เพ็ญศีลให้บริบูรณ์จนเป็นปกติมารยาทได้แล้วจึงประพฤติคุณธรรมอย่างอื่นก็มักยั่งยืนไม่ผันแปร”[6]

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า ภาวนา 4 (การเจริญ, การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา : cultivation; training; development) 1. กายภาวนา การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ : physical development, 2. สีลภาวนา การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี : moral development, 3. จิตภาวนา การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข็มแข็งมั่งคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิและสดชื่นเบิกบานเป็นสุขผ่องใส เป็นต้น : cultivation of the heart; emotional development และ 4. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญาให้รู้

---

[4]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *การศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงสุด*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวย จำกัด, 2550), หน้า 76.

[5]ผศ.ดร.ดวงเดือน จันทร์เจริญ, *หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง : กรุงเทพมหานคร, 2558), หน้า 4.

[6]สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เบญจศีลและเบญจธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 56.

เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา[7]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง หลักสังคหวัตถุธรรม คือ หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน และประสานหมู่ชนให้เกิดความสามัคคี ประกอบด้วย 1) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา 2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคาสุภาพไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม 3) อัตถจริยา ทำประโยชน์ คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม และ 4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอกันต่อคนทั้งหลาย[8]

พระอุปติสสเถระ ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์วิมุตติมรรค บทที่ 9 อภิญญาปริจเฉท ว่าด้วยเรื่องการเจริญอิทธิวิธี กล่าวคือ ภิกษุในพระศาสนานี้เจริญอิทธิบาทซึ่งประกอบด้วยความเพียร (ปธาน) และฉันทสมาธิซึ่งเป็นอันเดียวกับวิริยสมาธิ จิตตสมาธิ และวิมังสาสมาธิ “ฉันทะ” คือความปรารถนาที่จะทำ “สมาธิ” คือความไม่ฟุ้งซ่านของจิต โยคีนั้นปรารถนาอิทธิวิธีและอิทธิบาทแล้วปฏิบัติสมาธิและตั้งมั่นในความเพียร 4 ประการ คือ โยคีนั้นเพียรพยายามป้องกันการเกิดขึ้นของบาปที่ยังไม่เกิดขึ้น เธอเพียรพยายามละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เธอเพียรพยายามทำให้เกิดบุญที่ยังไม่เกิดขึ้น เธอเพียรพยายามเพิ่มและรักษาบุญที่ได้เกิดขึ้นแล้วอย่างมีสติ พร้อมทั้งพัฒนาให้เจริญขึ้นอย่างสมบูรณ์ เหล่านี้เรียกว่า “ความเพียร” (ปธาน) ส่วนคำว่า “อิทธิบาท” ได้แก่ สิ่งที่เป็นเหตุให้บุคคลบรรลุอิทธิวิธี อิทธิบาทนั้นเป็นเพียงเครื่องมือให้บรรลุนั่นเอง เพราะเหตุแห่งภาวะนี้ท่านจึงเรียกว่า “อิทธิบาท”[9]

1.6.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศิริศักดิ์ นันตี ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” โดยผลของการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่าคือกระบวนการที่ผู้บริหารมุ่งเน้นเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ภายในองค์การอย่างเต็มความสามารถโดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความสำคัญที่สามารถเอื้ออำนวยให้องค์การบรรลุเป้าหมายในการเลือกสรรคนดี มีความรู้ ความสามารถ เข้ามาทำงานโดยมีการดำเนินการฝึกอบรม และพัฒนาปรับปรุงให้

---

[7]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551) หน้า 70.

[8]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมนูญชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวยจากัด, 2550), หน้า 25.

[9]พระอุปติสสเถระ, *วิมุตติมรรค แปลโดย พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ศยาม, 2554), หน้า 198-199.

พนักงานมีความรู้ ความสามารถ ทันต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกนั้น เกิดขึ้นจากการผสมผสานแนวคิดหลักทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ (Economic Theory) ทฤษฎีระบบ (System Theory) และ ทฤษฎีจิตวิทยา (Psychological Theory) วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบัน มุ่งสู่ 3 กิจกรรม ได้แก่ การฝึกอบรม (Training) การศึกษา (Education) และ การพัฒนา (Development) และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ได้ประโยชน์ทั้งส่วนตนและส่วนรวม[10]

พระปลัดพลชัย อนาลโย (ดีนวลพเนาว์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การใช้หลักเบญจศีลเบญจธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมไทย” พบว่า การนำหลักเบญจศีลเบญจธรรมแก้ปัญหาสังคมไทยปัจจุบันโดยใช้หลักเบญจศีล (1 เว้นจากการฆ่าสัตว์ 2 เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ 3 เว้นจากการประพฤติผิดในกาม 4 เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง และ 5 เว้นจากการดื่มน้ำเมา) และเบญจธรรม (1 เมตตาและกรุณา 2 สัมมาอาชีวะ 3 กามสังวร 4 สัจจะ และ 5 สติสัมปชัญญะ) เป็นหลักธรรมที่สำคัญในการดำรงชีวิต ให้ปฏิบัติตามเพื่อที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข เพื่อลดปัญหาสังคมไทยปัจจุบัน เช่น ปัญหาด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ การปกครอง สิ่งแวดล้อม และ เด็ก เยาวชน เป็นต้น เพื่อความสงบสุขสาหรับปัจเจกชนและสังคมโดยส่วนรวม อันเป็นรากฐานแห่งความสงบสุขร่มเย็นขึ้นในชาติบ้านเมืองและก่อให้เกิดสันติภาพที่ถาวรขึ้นในโลก[11]

พระกองสี ญาณธโร (พรมโพธิ์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา” พบว่า การดำเนินชีวิตในขั้นของ (1) กายภาวนา คือ การพัฒนาอินทรีย์ ที่ต้องติดต่อกับสิ่งภายนอกอย่างชานฉลาด ไม่เป็นทุกข์เพราะการเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น (2) ศีลภาวนา คือกระบวนการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างฉานฉลาดและรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก และสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคม (3) จิตภาวนา ก็คือการมีจิตใจที่พัฒนาให้เข้มแข็ง ไม่ขุ่นมัว มีคุณธรรม มีปัญญาที่ได้จากการฝึกจิตภาวนา ได้แก่ มีเมตตา กรุณา มุทิตา มีศรัทธา และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, การมีความพร้อมในการทำงาน ได้แก่ ขันติคือมีความอดทน สมาธิคือความมีใจตั้งมั่น อธิษฐานคือมีความเด็ดเดี่ยว วิริยะคือมีความเพียร สติคือมีความระลึกรู้เท่าทันสิ่งรอบข้างที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ (4) ปัญญาภาวนา ได้แก่การรับรู้และเข้าใจต่อสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงรู้เท่าทันสภาวะความเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิต[12]

---

[10]ศิริศักดิ์ นันตี, “การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”, พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2556, บทคัดย่อ.

[11]พระปลัดพลชัย อนาลโย (ดีนวลพเนาว์), “วิเคราะห์การใช้หลักเบญจศีลเบญจธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 82.

[12]พระกองสี ญาณธโร (พรหมโพธิ์), “ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, บทคัดย่อ

พระอธิการสุวิท เตชธโร (วิบูรณ์) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักสังคหวัตถุเพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัวตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทแยกออกเป็นประเด็นปัญหาต่าง ๆ โดย เริ่มที่ตัวสมาชิกทุกคน ซึ่งประกอบไปด้วย บิดา มารดา และบุตรธิดาด้วยหลักพระพุทธธรรมต่าง ๆ เช่น แก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยการประพฤติปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ของตน สามีก็ทำหน้าทีของสามี ภรรยาก็ทำหน้าที่ของภรรยา บุตรธิดาก็ทำหน้าที่ของบุตรธิดาให้สมบูรณ์นั่นเอง ส่วนปัญหาอื่น ก็สามารถแก้ได้ด้วยการประพฤติธรรมหมวดนั้น ๆ เช่น ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้างแก้ด้วยหลักอินทรีย์สังวร การสำรวมกาย วาจา ใจ หลักฆราวาสมีความซื่อสัตย์ต่อกัน มีการข่มใจมิให้หลงมัวเมา และเว้นขาดจากอบายมุข 6 อันจะนาครอบครัวไปสู่ความล่มสลาย เป็นต้น[13]

พระชวัลวิทย์ อคฺคธมฺโม (เจนดลวาการ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เพื่อความสำเร็จ” พบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไม่ประสบความสำเร็จนั้นเกิดจากขาดฉันทะ ขาดวิริยะ ขาดจิตตะ ขาดวิมังสา เมื่อบุคคลขาดอิทธิบาทข้อหนึ่งข้อใดในธรรมทั้งสี่ประการนี้ ย่อมส่งผลโดยตรงต่อระบบความเชื่อ ทัศนคติ นิสัย และพฤติกรรมของเขา ซึ่งชุดความคิดความเชื่อเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกัน ระหว่างคนที่ประสบความสำเร็จกับคนที่ไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุสำคัญก็มาจากขาดคุณธรรมสู่ความสำเร็จ คือ อิทธิบาท 4 นั่นเอง[14]

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารทรัพยากรมนุษย์” โดยผลของการวิจัยพบว่า บทบาทในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ยุคใหม่เป็นทั้งการบริหารที่มุ่งเน้นทั้งประสิทธิภาพ ประสิทธิผล สามารถตรวจสอบและควบคุมได้ ตลอดจนมนุษย์ในองค์กรต้องมีส่วนในการตัดสินใจมากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้การบริหารทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นกระบวนการที่สามารถทำให้เกิดประสิทธิภาพในองค์กรและบุคคล ในสภาพแวดล้อมองค์กรปัจจุบันผู้บริหารต้องเอื้ออำนวยความต้องการของทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่อง และปรับทรัพยากรมนุษย์ขององค์กรให้อยู่รอดโดยให้สามารถเข่งขันท่ามกลางความสับสนอลหม่าน และการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว[15]

พระไพศาล วิสาโล ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์” ได้โดยผลของการวิจัยพบว่า ภาพรวมของการพัฒนาประเทศในเชิงบริหารบุคคลนั้น มนุษย์เป็น

---

[13]พระอธิการสุวิท เตชธโร (วิบูรณ์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักสังคหวัตถุเพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัวตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2560, บทคัดย่อ.

[14]พระชวัลวิทย์ อคฺคธมฺโม (เจนดลวาการ), “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เพื่อความสำเร็จ”, วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2561, บทคัดย่อ.

[15]เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง, “การบริหารทรัพยากรมนุษย์”, รายงานการวิจัย, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), 2542, หน้า 136.

เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคม สังคมที่เกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ที่ดีงามนั้นจักต้องเป็นสังคมที่สงบสุข มั่นคงและราบรื่น มีโภคทรัพย์ ปราศจากความยากจนและสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ มีการจัดระเบียบหรือองค์การทางสังคมที่เอื้อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างผาสุก ด้วยเหตุนี้การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคลจักต้องสร้างเงื่อนไขแวดล้อมดังกล่าวให้เกิดมีขึ้นในสังคม พุทธธรรมนั้นมองโลกและชีวิตอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน การพัฒนาชีวิตหรือการพัฒนาบุคคล จึงแยกไม่ออกจากการพัฒนาสังคม[16]

อำพล บุดดาสาร ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท” พบว่า การบูรณาการหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อการพัฒนามนุษย์จะต้องใช้วิธีนำหลักธรรมดังกล่าวมาบูรณาการเพื่อให้ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 3 ทฤษฎีมีความเหมาะสมยิ่งขึ้น เช่น การนำหลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และหลักสันโดษมาบูรณาการปรับใช้กับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดี คือ ช่วยลดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ปัญหาการแข่งขันการทำงานเพื่อให้ได้ค่าตอบแทนมากที่สุด ปัญหาการบริโภคใช้สอยอย่างฟุ่งเฟ้อฟุ่มเฟือย และปัญหาการขาดวิถีชีวิตแห่งความพอเพียง การนำหลักสาราณียธรรมมาบูรณการปรับใช้กับทฤษฎีระบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดี คือช่วยลดปัญหาจากความกังวล ความกดดัน ความอึดอัดคับแค้นใจ อันเนื่องมาจากกฎระเบียบที่เคร่งครัดมากเกินไป และการนาหลักสังคหวัตถุมาบูรณาการปรับใช้กับทฤษฎีจิตวิทยา ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดี คือ ช่วยเสริมสร้างศีลธรรม ลดความอยุติธรรม ให้ความรักและความเป็นธรรมกับบุคลากรทุกฝ่าย[17]

1.7 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง การฝึกฝน การอบรม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการปฏิบัติงาน และเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืนตามหลักแห่งพุทธปรัชญา

มนุษย์ หมายถึง มนุษย์ในฐานะที่เป็นทรัพยากร เป็นปัจจัย เป็นทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการปฏิบัติงานให้กับองค์กร สังคม และประเทศชาติและมนุษย์ในฐานะที่เป็นมนุษย์ คือมีภาวะความเป็นมนุษย์โดยตัวมันเอง มีจุดหมาย คือ ความสุขอิสรภาพ ความดีความงาม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นการพัฒนาทรัพยากรอย่างหนึ่ง หรือเป็นทุนให้มีคุณค่าต่อองค์กร สังคม และประเทศชาติ ตลอดทั้งกระบวนการในการพัฒนาความรู้ความเชี่ยวชาญของบุคลากรเพื่อการพัฒนาองค์กร และการฝึกอบรมบุคลากรเพื่อจุดประสงค์ในการปรับปรุงผลงานและเพื่อการเรียนรู้

---

[16]พระไพศาล วิสาโล, *การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (คณะครุศาสตร์ : สถาบันราชภัฏเชียงราย), 2542, หน้า 98.

[17]อำพล บุดดาสาร, “การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, ดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2556, บทคัดย่อ.

องค์การ หมายถึง บุคคลกลุ่มหนึ่งที่มารวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกัน และดาเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกันอย่างมีขั้นตอนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น โดยมีทั้ง องค์การที่แสวงหาผลกาไร คือองค์การที่ดาเนินกิจกรรมเพื่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เช่น บริษัท ห้างหุ้นส่วน ห้างสรรพสินค้า ร้านค้าต่าง ๆ

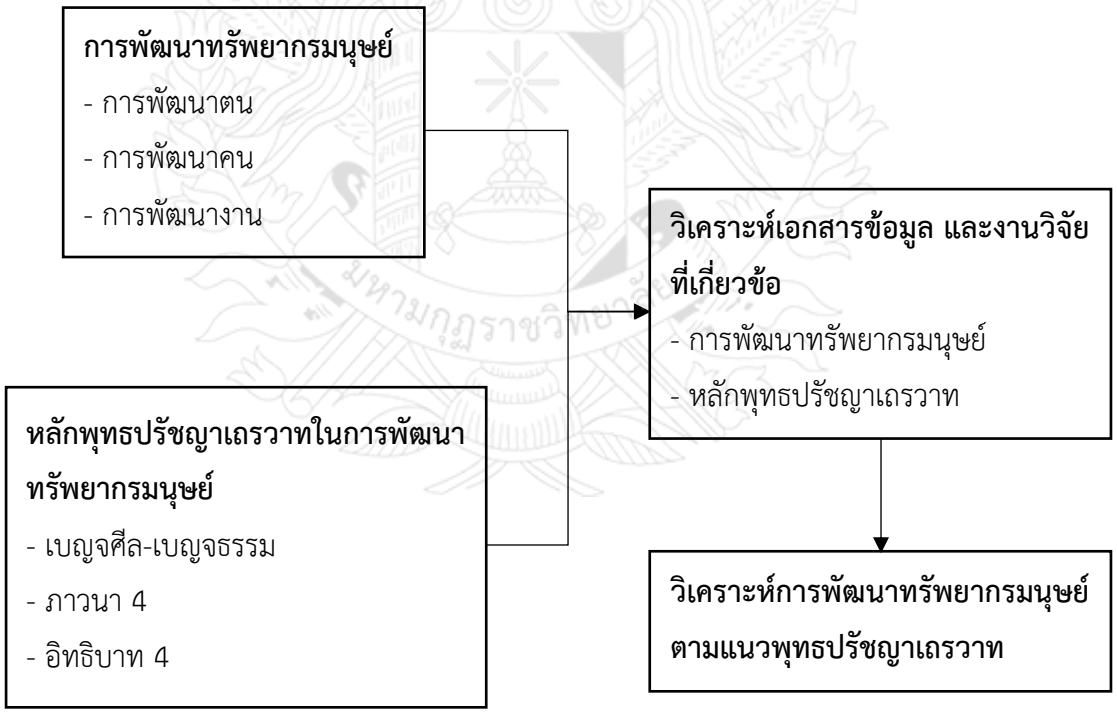
องค์กร หมายถึง บุคคล และคณะบุคคล หรือสถาบัน ซึ่งเป็นส่วนประกอบของหน่วยงานใหญ่ที่ทำหน้าที่สัมพันธ์กันหรือขึ้นต่อกัน ในบางกรณีองค์กรหมายความรวมถึงองค์การด้วย

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้อันประเสริฐที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วหรือพุทธธรรม

เถรวาท หมายถึง ลัทธิที่ถือตามคติซึ่งพระเถระพุทธสาวกได้ทำสังคายนาไว้ หินยาน หรือทักษิณนิกาย

1.8 กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัย “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” นี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยไว้ดังนี้ กล่าวคือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นประกอบด้วยการพัฒนาตน การพัฒนาคน การพัฒนางาน โดยยึดหลักธรรมทางพุทธศาสนาตามขั้นตอนดังนี้

แผนภูมิที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัยที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 2
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

กิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นกลยุทธ์หลักที่องค์การควรให้ความสำคัญ เนื่องจากโลกของการทำงานยุคใหม่องค์การส่วนใหญ่ต่างนำเทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการทำงานดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องเข้ามามีบทบาทในการปรับเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจ และทัศนคติของพนักงานเพื่อให้สามารถปรับตัวและยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในองค์การได้

มนุษย์ถือว่าเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา (The concept development centered on man) คือการพัฒนาการต้องเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ผลประโยชน์ของการพัฒนาจะต้องเป็นของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ตระหนักถึงความต้องการหรือความจำเป็นของมนุษย์ มนุษย์จะเป็นผู้กำหนดความมุ่งหมายของการพัฒนาโดยการอาศัยความต้องการจองตนเป็นเครื่องนำทางและมนุษย์จะเป็นผู้จัดการองค์ประกอบการพัฒนาให้สำเร็จตามความมุ่งหมายที่ตนตั้งไว้ ถึงแม้กิจกรรมที่มนุษย์ตั้งขึ้นจะเป็นเพียงสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดการพัฒนา แต่มนุษย์จะพัฒนาอย่างโดดเดี่ยวไม่ได้มนุษย์จะต้องพัฒนาในสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ที่ส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ ดังนั้นกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางจึงเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์แบบโดยต้องพิจารณาทุกส่วนองค์ประกอบในการพัฒนาและมิติทุกด้านของชีวิตจะเป็นสิ่งแวดล้อมของมนุษย์[1]

2.1 ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.1.1 ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง บุคคลซึ่งมีความพร้อม มีความจริงใจ และสามารถที่จะทางานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การหรือเป็นบุคคลในองค์การที่สามารถสร้างคุณค่าของระบบการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ ดังนั้นองค์การจึงมีหน้าที่ในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้ปฏิบัติงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ซึ่งต้องใช้การวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้านการบริหารทรัพยากรมนุษย์เข้ามาช่วย[2] และหมายถึงกระบวน การที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหา คัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ปฏิบัติงานในองค์การ พร้อมทั้งสนใจการพัฒนาการ บำรุงรักษาให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์การสามารถเพิ่มพูนความรู้ความสามารถเพื่อการทุ่มเทการทำงานให้กับองค์การและสามารถดารงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข[3] หรือหมายถึง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพดี

---

[1]สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์-ขอนแก่น* , (บริษัทเพ็ญพริ้นติ้ง, 2560) หน้า 165.

[2]สมชาย หิรัญกิตติ, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธีระฟิล์ม และไซเท็กซ์จำกัด, 2542), หน้า 1.

[3]วิชัย โถสุวรรณจินดา, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : VJ. พริ้นติ้ง, 2546), หน้า 2.

ขึ้นต้องพัฒนาในด้านร่างกายและจิตใจไปพร้อม ๆ กันนอกจากนั้นจะต้องให้มนุษย์มีความรู้คู่กับคุณธรรมด้วย จึงจะเป็นคนที่สมบูรณ์หรือความเป็นมนุษย์ออกไปอยู่ในสังคมได้ และเมื่อมนุษย์มีความรู้แล้วต้องนำไปปฏิบัติฝึกฝนให้เกิดผลดีคือ มีประสบการณ์ดีนั้นเองประสบการณ์ดี ความรู้ดี มีคุณธรรมดี และมีความสามารถสูง มีความสำคัญอย่างยิ่งที่ควรใช้เป็นหลักในการจัดการทรัพยากรมนุษย์[4] การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังเป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการทำงานดีขึ้นตลอดจนมีทัศนคติที่ดีในการทางาน อันเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้นหรืออีกนัยหนึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกระบวนการที่จะเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงผู้ปฏิบัติงานในด้านต่าง ๆ เช่นความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุปนิสัย ทัศนคติ และวิธีการในการทางาน อันจะนาไปสู่ประสิทธิภาพในการทำงาน ให้มีคุณภาพประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจแก่องค์กรรวมถึงการบูรณาการหรือผสมผสานเพื่อใช้การฝึกอบรมและการพัฒนาพนักงาน การพัฒนาอาชีพ การพัฒนาองค์กร สำหรับการปรับปรุงบุคคล ทีมและประสิทธิผลขององค์กรอีกด้วย

ในความหมายในฝั่งตะวันตกได้ให้ความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่าเป็นการจัดกิจกรรมที่เป็นระบบและต่อเนื่อง กิจกรรมที่จัดจะกำหนดให้สิ้นสุดในเวลาที่เหมาะสมและสามารถสร้างกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้อย่างดี ซึ่งกิจกรรมที่จัดเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การในสังคม ตอบสนองความต้องการของการพัฒนาคนในองค์กรและสังคม[5] และหมายถึงกิจกรรมที่จะนำมาซึ่งคุณภาพและความสามารถในการผลิตของพนักงานและนำมาซึ่งความพอใจงานระหว่างพนักงานหัวหน้างานและพนักงานอื่น ๆ โดยการพัฒนาต้องทำทั้งระดับปัจเจกบุคคล (Individual Development) ระดับองค์การ (Organization Development) การพัฒนาอาชีพ (Career Development)[6] ยังหมายถึงการศึกษาของบุคคลที่ต้องการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ในเรื่องเทคนิคและวิชาชีพเพื่อยกระดับความสามารถให้ทันต่อความก้าวหน้าของวิชาการเพื่อสนองความพึงพอใจในเรื่องความอยากรู้อยากเห็นของบุคคลนั้น[7]

ทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นการมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากร คือ เป็นทุน เป็นปัจจัยในการที่จะนำมาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนการพัฒนามนุษย์โดยมองคนในฐานะเป็นมนุษย์ มีความหมายว่ามนุษย์มีความเป็นมนุษย์ของเขาเองชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมาย จุดหมายของชีวิตคือ ความสุข อิสรภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะตัวบุคคล[8] โดยการศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึด

---

[4]อำนาจ เจริญศิลป์, *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2543), หน้า 206.

[5]Nadler, Leonard, *Designing training program : The critical events model*, (Reading, Mass. Addison – Wesley, 1982), p. 12.

[6]Pace.RW, Smith, *Human Resource Development*, (New Jersey : Prentlice Hall, 1991), p.7.

[7]Russell C, Swansburg, *In Service Education*, (New York : G.D. Putmen Sons, 1968), p.47.

[8]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543), หน้า 51.

ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้จากการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่าและทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมไปตามจริต 6 และที่สำคัญคือพระพุทธเจ้ามุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง[9]

สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นหมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยใช้ทั้งกลยุทธ์และทักษะต่าง ๆ เพื่อพัฒนาบุคลากรให้สามารถใช้ความรู้ความสามารถได้อย่างเต็มความสามารถเพื่อผลประโยชน์ขององค์กร รวมทั้งมีทัศนคติที่ดีต่อหน้าที่ความรับผิดชอบ อันจะทำให้งานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นทั้งในปัจจุบันและในอนาคตต่อไปได้

2.1.2 ความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญและเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุดในการพัฒนาองค์การ องค์การจะประสบความสำเร็จได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคคลซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินการ งานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นับว่าเป็นงานที่มีความสำคัญยิ่งสำหรับองค์การยุคปัจจุบัน การก้าวต่อไปในอนาคตขององค์การใด ๆ ล้วนต้องอาศัยงานด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นรากฐานทั้งสิ้น องค์การในยุคโลกาภิวัฒน์ได้จัดสรรงบประมาณจำนวนมากไปกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์[10] การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเป็นการดำเนินงานบนพื้นฐานกระบวนการลูกโซ่ (Chain circle) ตั้งแต่การวางนโยบายกำหนดแผนงาน อัตรากำลังคน การสรรหาคัดเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาทำงานในอัตราค่าตอบแทนที่เหมาะสม การวางโครงสร้างและกำหนดค่าตอบแทนและสวัสดิการการฝึกอบรมให้คนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพการประเมินผลการปฏิบัติงาน การเลื่อนตำแหน่ง โยกย้าย การพัฒนาศักยภาพให้คนในองค์กรทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง มีขวัญกำลังใจและมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมในองค์การ มีความจงรักภักดีจนกระทั่งพ้นสภาพการเป็นคนในองค์กร โดยตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ใน 3 ประการ คือ

1. ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพย์สินขององค์กร มิใช่ค่าใช้จ่าย
2. ศักยภาพของมนุษย์ พัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด
3. ทรัพยากรมนุษย์เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการขององค์กร[11]

คำว่า “คน” หรือ “มนุษย์” เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าสูงสุด และมีประโยชน์มากที่สุดทั้งนี้เพราะทรัพยากรอื่น ๆ แม้จะมีชีวิตก็หามีสติปัญญาเท่าคนไม่ ส่วนทรัพยากรที่ปราศจากชีวิตนั้น หากคนไม่

---

[9]พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีการบริหาร*, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 39.

[10]พยอม วงศ์สารศรี, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2542), หน้า 144.

[11]ธงชัย สมบูรณ์, *การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์การ*, (กรุงเทพมหานคร : ปราชญ์สยาม, 2549), หน้า 11-12.

นำมาใช้ก็หาประโยชน์มิได้ ดังนั้น ในการบริหารองค์การเรื่องเกี่ยวกับตัวคนจึงเป็นเรื่องสำคัญและยุ่งยากที่สุด ทั้งนี้เพราะว่าตามหลักทั่วไปในการบริหารงานนั้นแม้จะมีงบประมาณให้อย่างเพียงพอมีการจัดการและการบริหารที่ดี มีอุปกรณ์และวัสดุต่าง ๆ พร้อมมูลเพียงใดถ้าผู้ปฏิบัติงานไม่ดี ไร้สมรรถภาพ ขาดความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ประพฤติอยู่ในวินัยที่ดีแล้วละก็ จะเป็นการยากอย่างยิ่งที่การบริหารงานจะบรรลุผลดีสมดังความมุ่งหมาย แต่ถ้าได้คนดีมีความรู้ความสามารถเหมาะสมกับงานที่ปฏิบัติ ปัญหาอื่น ๆ ก็จะลดน้อยลง[12] ในสมัยก่อนผู้บริหารไม่เคยให้ความสนใจหรือเห็นความสำคัญของการบริหารงานบุคคลเลยหรือแม้แต่ในปัจจุบัน สำหรับองค์การขนาดเล็กก็ไม่เคยจัดให้มีแผนกบริหารงานบุคคล เพราะเห็นว่างานบุคคลเป็นงานที่ง่าย ๆ คงไม่มีปัญหาอะไร ต่างมุ่งให้ความสนใจทางด้านเทคนิคหรือเครื่องจักรเครื่องมือที่ทันสมัยอย่างเดียว จนต่อมาเมื่อเกิดปัญหาในการทำงานขึ้นทั้ง ๆ ที่มีเครื่องมืออย่างดีช่วยในการปฏิบัติงานจึงคิดกันว่าจะต้องมีปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าเครื่องมือเหล่านั้น ผู้บริหารจึงต้องหันมาสนใจและให้ความสำคัญเรื่องของคนมากขึ้น และก็พบว่าผู้ปฏิบัติงานมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของงานอย่างมาก องค์การใดที่ให้ความเอาใจใส่ต่อคน ผลผลิตขององค์การนั้นจะเพิ่มมากขึ้นเพราะคนทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น[13]

นอกจากนี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังสำคัญต่อองค์การ ดังนี้

1. ช่วยพัฒนาให้องค์การเจริญเติบโต เพราะการบริหารทรัพยากรมนุษย์เป็นสื่อกลางในการประสานงานกับแผนกต่าง ๆ เพื่อแสวงหาวิธีการให้ได้บุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อที่จะเข้ามาทำงานในองค์การ เมื่อองค์การได้บุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าวแล้ว ก็ย่อมทำให้องค์การเจริญเติบโตและพัฒนายิ่งขึ้น

2. ช่วยให้บุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์การมีขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน และเกิดความจงรักภักดีต่อองค์การที่ตนปฏิบัติงานอยู่ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อผลผลิตขององค์การ

3. ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคมและประเทศชาติ ถ้าการบริหารทรัพยากรมนุษย์ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว ก็ย่อมไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างองค์การและผู้ปฏิบัติงานทำให้สภาพสังคมโดยรวมมีความเข้าใจที่ดีต่อกัน[14]

สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีความสำคัญเป็นอย่างมากสาหรับองค์การเพราะสามารถทาให้องค์การบรรลุเป้าหมายและทาให้งานออกมามีประสิทธิภาพ นอกจากนี้งานพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการมุ่งที่จะเลือกสรรคนดี คนมีความสามารถ ให้เข้ามาในองค์การได้ โดยการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถ ทันสมัยต่อสภาพสังคม เพราะว่าทรัพยากรมนุษย์

---

[12]อุทัย หิรัญโต, *หลักการบริหารบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 1.

[13]เสนาะ ติเยาว์, *การบริหารงานบุคคล*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรม ศาสตร์, 2539), หน้า 14-15.

[14]พะยอม วงศ์สารศรี, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2538), หน้า 6.

เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อองค์การและยังเป็นปัจจัยที่จะบ่งบอกถึงความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การอีกด้วย

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความอยู่รอดและความมีประสิทธิผลขององค์การ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่มีคุณค่าต่อความสำเร็จขององค์การในยุคของการแข่งขัน จาเป็นที่องค์การจะต้องมีนโยบายและแผนการที่ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาและด้านการฝึกอบรมจึงทาให้เกิดแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้นักวิชาการได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

1. แนวคิดแบบดังเดิม เป็นแนวคิดที่มีมาแต่เดิมว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้เกิดขึ้นค่อนข้างชัดเจนในช่วงที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 การปฏิวัติอุตสาหกรรมทาให้มีการนาเอาเครื่องจักรเข้ามาใช้ในการอุตสาหกรรม เครื่องจักรกลายเป็นสิ่งสำคัญสาหรับนายจ้าง ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นลักษณะการจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยม โดยที่ผู้บริหารไม่ได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ไม่ให้ความสำคัญของศักดิ์ศรีของความเป็นคน คนเปรียบเสมือนเพียงส่วนประกอบของเครื่องจักร เป็นการบริหารที่เน้นให้ความสำคัญแก่เครื่องจักร ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาเครื่องจักรมักจะสูงกว่าค่าใช้จ่ายในการจ้างคน ผู้บริหารใช้อำนาจควบคุมผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อให้เกิดผลิตผลตามที่ผู้บริหารต้องการ ซึ่งเหตุการณ์บริหารแบบนี้ใช้ในระยะที่สังคมเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ระยะแรกผู้บริหารสามารถประสบผลตามที่ต้องการเพราะคนงานในสังคมอุตสาหกรรมช่วงแรก ๆ นั้นมีฐานะยากจนอดอยากมาก ต้องนาเอาแรงงานของตนออกขายเพื่อแลกกับอาหาร ที่อยู่ ยารักษาโรค เสื้อผ้า ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของผู้ใช้แรงงานและครอบครัว ถ้าพิจารณาในเรื่องของจิตใจแล้วเห็นได้ชัดว่าผู้ใช้แรงงานภายใต้การจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยมได้รับความกระทบกระเทือนจิตใจมาก เมื่อผู้ใช้แรงงานสามารถรวมพลังกลุ่มได้พร้อมกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขยายวงกว้างขวางผู้ใช้แรงงานมีความรู้มากขึ้นลักษณะการจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอานาจนิยมก็ถูกทำลายลงไป[15]

แนวคิดแบบดั้งเดิมเป็นแนวคิดที่เชื่อว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับองค์การและมิใช่เป็นหน้าที่ที่องค์การจะต้องจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรของตนแต่อย่างใด องค์การมีหน้าที่เฉพาะแต่เพียงบังคับบัญชาควบคุมให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามคาสั่งหรือตามที่ได้รับ

---

[15]ทิพวรรณ บัวงาม, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของศาลยุติธรรมภาค 6”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557), หน้า 15.

มอบหมาย ถ้าหากบุคลากรจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การคุ้มกับเวลาและค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป ในทางตรงกันข้ามแนวคิดนี้เชื่อว่า หากองค์การได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่กับองค์การ บุคคลนั้นยิ่งสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ทุกอย่างตลอดไป ดังนั้น องค์การที่มีพื้นฐานความเชื่อเช่นนี้ จึงมุ่งเน้นที่การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรเพื่อให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูงสุดมากกว่าที่จะดาเนินการพัฒนาบุคลากรของตน[16]

2. แนวคิดแบบใหม่ เป็นแนวคิดที่มีลักษณะตรงข้ามกับแนวคิดแรก คือ เป็นการประสานแนวความคิดของการจัดการตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) และการจัดการตามแนวมนุษย์สัมพันธ์ (Human Relation Approach) เข้าด้วยกันโดยคัดเลือกเฉพาะแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการจัดการมนุษย์ในองค์กร การจัดการตามแบบทฤษฎีแผนใหม่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการความเหมาะสมพอดี ถ้าเราพิจารณาเฉพาะการจัดการแบบวิทยาศาสตร์จะเห็นได้ว่าเป็นแบบแผน (Formal Organization) เกินไป เช่นเดียวกับการการจัดการตามแนวมนุษย์สัมพันธ์ก็เป็นแบบกันเอง (Informal Organization) เกินไป การนำแนวคิดจากการจัดการทั้ง 2 รูปแบบนั้นมาผสมผสานกัน พร้อมทั้งแต่งเติมสิ่งที่ขาดให้สมบูรณ์ ทำให้แนวความคิดของการจัดการตามทฤษฎีแผนใหม่มีการให้ความสำคัญในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ทำงานตามลักษณะความสามารถเฉพาะ (Specialization) เป็นผลให้เกิดการสรรหาบุคคลที่มีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งงาน การจัดระบบแยกตำแหน่งความรู้ความสามารถ (Position Classification) การจัดอบรม (Training) มีการจัดการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ใช้แรงงานเพื่อปรับความรู้ความสามารถของเขาเหล่านั้นให้ทันต่อเทคโนโลยีใหม่และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในเรื่องการจัดสวัสดิการ ผู้บริหารเห็นความสำคัญในการตอบแทนคนงานโดยจัดสิ่งอานวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อเป็นการทำนุบำรุงรักษา “คน” ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญให้มีประสิทธิภาพและการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพตามความสมควร พร้อมทั้งมีขวัญและกำลังใจที่ดีการจัดการเรื่องความปลอดภัยในการทางาน ตลอดจนดูแลสุขภาพของผู้ใช้แรงงานการเสริมแรง การให้แรงจูงใจ คือ การใช้จิตวิทยาที่เหมาะสมกับผู้ใช้แรงงาน[17]

แนวคิดแบบสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่สำคัญ และจำเป็นที่องค์การทุกองค์การต้องกระทาอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแต่องค์การได้รับประโยชน์มากกว่าโดยมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อนี้ 2 ประการ คือ 1) ถึงแม้ว่าองค์การจะมีระบบการสรรหาคัดเลือกบุคลากรที่ดีพอได้ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเพียงใดก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นหลักประกันได้ว่าบุคคลนั้นจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งอื่นย่อมมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีเสียก่อน และ 2) ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นและการนำเอาวิทยาการบริหารสมัยใหม่มาใช้ในการ

---

[16]เติมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร., *เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า 19.

[17]ทิพวรรณ บัวงาม, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของศาลยุติธรรมภาค 6”, อ้างแล้ว, หน้า 17.

บริหารงานด้านต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย จึงเป็นความจำเป็นที่บุคคลทุกคนจะต้องปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์การที่ต้องดำเนินการแข่งขันกับผู้อื่น ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาบุคลากรของตนให้มีความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นอยู่เสมอ[18]

2.2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

องค์การใดจะอยู่รอดหรือมีความได้เปรียบในการแข่งขันนั้น บุคคลในองค์การจะต้องเรียนรู้ตลอดเวลาของหลากหลายแนวคิดและวิธีการเพื่อปรับปรุงและการทดลองอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานขององค์การ ซึ่งทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีหลายแนวคิดหลายวิธีการด้วยกันที่จะให้บุคคลในองค์การเกิดการเรียนรู้ และมีโอกาสได้ปรับปรุงวิธีการทำงานเพื่อความเจริญเติบโตของตนเองและองค์การ ทฤษฎีการบริหารการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีอยู่หลายแนวคิดหลายรูปแบบและได้แบ่งออกเป็นหลายยุกต์หลายกลุ่ม แต่จะนำเอาทฤษฎีที่สำคัญ ๆ เท่านั้น ซึ่งสาระสำคัญของทฤษฎีจะได้กล่าวถึงประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีความต้องการและความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์

ลำดับขั้นความต้องการของ มาสโลว์ (Maslow) อับรานัม เอช มาสโลว์ (Abranam H. Maslow) ได้ศึกษาทฤษฎีการจูงใจซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่เรียกว่าทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs) โดย Maslow จัดลำดับขั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 5 ขั้น[19] คือ

1) ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) ได้แก่ ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศหายใจ เพศ เป็นต้น ความต้องการดังกล่าวถือว่าเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของร่างกายเพื่อการดำรงชีวิต

2) ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs) ได้แก่ ความปลอดภัยทั้งทางร่างกายและอารมณ์ เช่น ความต้องการจะได้บ้านพักอาศัยหรือเสื้อผ้าอย่างเพียงพอ ควรจะต้องปราศจากความกังวลใจในเรื่องความมั่นคงทางการงานและการเงิน เป็นต้น

3) ความต้องการทางสังคม (Social Needs) หลังจากที่ความต้องการทั้งสองขั้นได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการต่อมา คือ ความต้องการเป็นเจ้าของ หรือความต้องการทางสังคมซึ่งได้แก่ ความต้องการความรักและความต้องการได้รับการยอมรับจากเพื่อร่วมงาน

4) ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem Needs) เป็นความต้องการขั้นสูง ความต้องการดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นความต้องการเกี่ยวกับภาพพจน์ที่ดีของตัวเองและการยอมรับตัวเอง ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นความต้องการเกี่ยวกับการได้รับการยกย่องและนับถือจากคนอื่น

5) ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จตามความนึกคิดด้วยตัวเอง (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุด ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถของแต่ละคนที่จะพัฒนาตัวเองให้เจริญก้าวหน้าถึงที่สุด

---

[18]เติมศักดิ์ ทองอินทร์ ผศ.ดร., *เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, อ้างแล้ว, หน้า 19.

[19]Abraham H. Maslow, *A Theory of Human Motivation*, (Psychological Review, 50, 1943), pp. 370-396.

2. ทฤษฎีการจูงใจ ของ Lyman W. Porter และ Edwarad E. Lawler

พอร์เตอร์ (Porter) และลอว์เลอร์ (Lawler) เห็นว่า ผลจากการปฏิบัติงานจะก่อให้เกิดผลลัพธ์หรือรางวัลซึ่งรางวัลเหล่านี้ประกอบด้วยรางวัลภายนอก (Extrinsic Rewards) ซึ่งได้แก่รายได้และการเลื่อนตำแหน่ง ส่วนรางวัลภายใน (Intrinsic Rewards) ได้แก่ การยอมรับตัวเองและความรู้สึกถึงความสำเร็จซึ่งแต่ละคนจะประเมินผลถึงความเสมอภาคหรือความยุติธรรมของรางวัลกับความพยายามที่จะได้ใช้ไป รวมทั้งระดับของความสำเร็จในการปฏิบัติงาน หากรู้สึกว่ารางวัลที่ได้รับมีความยุติธรรม บุคคลนั้นก็จะมีความพึงพอใจในงาน[20]

3. ทฤษฎีการเสริมแรงเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การเสริมแรง (Reinforcement) หมายถึง สิ่งเร้าต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดการตอบสนองรางวัล คือ ตัวเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforces) รางวัลทุกอย่างเป็นตัวเสริมแรง ส่วนตัว เสริมแรงทางลบ (Negative Reinforces) ทำให้พฤติกรรมเพิ่มขึ้น เพื่อหยุดผลที่ไม่พึงประสงค์

ประเภทของตัวเสริมแรง

ตัวเสริมแรง (Reinforces) คือ ทุกสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรมเพิ่มขึ้น ตัวเสริมแรงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

1) ตัวเสริมแรงปฐมภูมิ (Primary Reinforces) คือ การให้รางวัลแก่ตัวเอง ได้แก่อาหาร น้ำ ความต้องการทางเพศ และการหลับนอน ตัวเสริมแรงปฐมภูมินี้เป็นความต้องการที่เกิดจากสัญชาตญาณและไม่ใช่เกิดจากการเรียนรู้ ดังนั้นตัวเสริมแรงปฐมภูมิจึงเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่สลับซับซ้อนในองค์กรน้อยมาก

2) ตัวเสริมแรงทุติยภูมิ (Secondary Reinforces) เป็นความต้องการที่เกิดจากการวางเงื่อนไข จึงต้องอาศัยการเรียนรู้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นรางวัลขั้นพื้นฐานที่องค์กรจ่ายให้แก่ทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรและตัวทรัพยากรมนุษย์จะได้บรรลุตัวเสริมแรงปฐมภูมิ ส่วนตัวเสริมแรงทุติยภูมิอื่น ๆ ที่เป็นรางวัล ได้แก่ ความมีชื่อเสียง คำ ชมเชย ความพอใจ ความตั้งใจ การยอมรับ การรู้จักกัน เป็นต้น[21]

4. ทฤษฎีวิถีทางสู่เป้าหมายเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ Evans & House

มาร์ตินจีอีแวนส์ (Martin G. Evans) และ โรเบิร์ตเจเฮ้าส์ (Robert J. House) ได้เสนอรูปแบบผู้นำที่เรียกว่า ทฤษฎีวิถีทางสู่เป้าหมาย (Path-Goal Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) ในเรื่องการจูงใจในการทำงานทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้นำจะต้องสร้างค่านิยมหรือให้รางวัลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ Evans & House ได้แบ่งผู้นำออกเป็น 4 แบบ[22]

---

[20]Lyman W. Porter and Edwarad E. Lawler III, *Managerial Attitudes and Performance*, III. Dorsey Press, 1968), p. 87.

[21]พรชัย ลิขิตจธรรมโรจน์, ผศ.ดร., *พฤติกรรมองค์การ (Organizational Behavior)*, (สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2545), หน้า 41.

[22]Martin G. Evens, “The Effect of Supervisory Behavior on the Path-Goal Relationship”, Organization Behavior and Human Performance, (May, 1970), pp. 277-298.

1) ผู้นำแบบชี้นำ (Directive Leader Behavior) ผู้นำแบบนี้จะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้รู้ถึงสิ่งที่ตัวเองคาดหวัง มีการกำหนดแนวทางและชี้นำ และมีการกำหนดตารางการทำงาน

2) ผู้นำแบบสนับสนุน (Supportive Leader Behavior) ผู้นำแบบนี้จะให้ความเป็นมิตรมีการจัดสวัสดิการแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและให้ความเป็นธรรมกับทุกคน

3) ผู้นำแบบมีส่วนร่วม (Participative Leader Behavior) ผู้นำแบบนี้จะให้คำปรึกษาที่ดีแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาและเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

4) ผู้นำแบบมุ่งความสำเร็จ (Achievement Oriented Leader) ผู้นำแบบนี้จะตั้งเป้าหมายที่ท้าทายไว้รวมทั้งให้ความเชื่อมั่นในความสามารถของผู้ใต้บังคับบัญชาอีกด้วย

นอกจากนี้ทฤษฎีนี้ยังเชื่อว่าผู้นำจะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนไปตามสถานการณ์ที่แตกต่างกันไปโดยมีปัจจัยสถานการณ์ที่สำคัญ 2 ปัจจัย ได้แก่

ก. ปัจจัยด้านผู้ใต้บังคับบัญชา ได้แก่ การรับรู้ในเรื่องความสามารถของตัวเองและการควบคุมสถานการณ์ด้วยตัวเอง หากผู้ใต้บังคับบัญชารับรู้ว่าตัวเองไร้ความสามารถ เขาจะต้องการผู้นำแบบชี้นำแต่หากเขารับรู้ว่าตัวเองมีความสามารถสูงเขาจะไม่ต้องการผู้นำแบบชี้นำเลย ส่วนทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถสูงเขาจะต้องการผู้นำแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

ข. ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ได้แก่ โครงสร้างของงาน หากโครงสร้างของงานแน่นอนจะไม่ต้องการผู้นำแบบชี้นำ แต่หากโครงสร้างของงานไม่แน่นอนจะต้องการผู้นำแบบชี้นำส่วนระบบอำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการนั้น หากมีลักษณะอำนาจหน้าที่ที่เป็นทางการสูงขึ้นผู้ใต้บังคับบัญชาจะยอมรับผู้นำแบบชี้นำน้อยลง และหากลุ่มงานมีการช่วยเหลือสนับสนุนและพอใจซึ่งกันและกัน เขาจะไม่ต้องการผู้นำแบบสนับสนุน

สรุปได้ว่า ทฤษฎีที่ได้กล่าวมาในสังคมยุคปัจจุบันถึงเวลาแล้วที่มนุษย์จะได้รับการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นในด้านร่างกาย หรือ ในด้านของสติปัญญา ควรจะได้รับการดูแลและเอาใจใส่ เพราะมนุษย์ถือว่าเป็นทรัพยากรของชาติ ที่จะต้องเป็นแบบอย่างให้แก่กันและกัน ผู้ใหญ่ก็ควรเป็นแบบอย่างที่ดี ให้แก่เด็กก็จะต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ ศูนย์การเรียนชุมชนจึงเปิดโอกาสทางด้านการศึกษาให้มนุษย์ได้รับการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีเป้าหมายที่ทรัพยากรมนุษย์ของสังคมเพื่อที่จะทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าสืบไป

2.3 เป้าหมายและกลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2.3.1 เป้าหมายในการพัฒนามนุษย์

เป้าหมายผลสำเร็จในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นประกอบด้วยเป้าหมายหลักที่สำคัญ 3 ประการที่จะต้องพยายามทำให้บรรลุ คือ

1. การสร้างคนและสังคมรุ่นใหม่ให้มีนิสัยรักการเรียนใฝ่รู้ก็คือ การสร้างบรรยากาศและส่งเสริมให้เกิดสังคมที่มีนิสัยการเรียนรู้ (Learning society) และสำหรับองค์กรนั้นผู้บริหารจะต้อง

ดำเนินการพัฒนาและจัดหาเครื่องมืออุปกรณ์ที่จำเป็นเพื่อให้พนักงานสามารถหาความรู้ทั้งเก่าและใหม่ได้ตลอดเวลาซึ่งการจัดได้ดังกล่าวทำให้องค์การมีสภาพเป็นระบบเปิดสู่โลกกว้างและพนักงาน ซึ่งเป็นกลไกการทำงานก็จะสามารถติดต่อสัมผัสกับการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ดังนั้นกลไกการเรียนรู้ตลอดเวลา (Learning organization) ที่พนักงานสามารถติดตามหาความรู้ได้ตลอดเวลา เกิดนิสัยรักการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ไม่เกิดปัญหานักบริหารและพนักงานล้าสมัยหรือตามวิทยาการใหม่ ๆ ที่ก้าวหน้าไม่ทัน

นิสัยการเรียนรู้ ช่วยให้สามารถตามทันการเปลี่ยนแปลง รู้จักปรับตัวคุณสมบัติของการตามทันและปรับตัวต่อกระแสโลกาภิวัตน์ได้นั้นเพื่อให้มีความสามารถแข่งขันกับองค์การอื่น และต่างประเทศด้วยการสร้างทักษะและความสามารถใหม่ ๆ และมีประสิทธิผลในการทำตลาดรวมทั้งการมีประสิทธิภาพในการผลิตสามารถเอาชนะการแข่งขันได้ด้วยราคาถูก ผลผลิตสูงกว่าหรือบริการที่ดีกว่ามีความรวดเร็วกว่า

2. มุ่งสร้างทรัพยากรบุคคลด้วยการจัดระบบการอบรมและพัฒนาที่มีประสิทธิภาพสาเหตุที่ต้องมีการปรับระบบการอบรมและการพัฒนาคน ก็เพื่อให้เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างประสิทธิภาพในการผลิตและสามารถรักษาต้นทุนสินค้ารวมทั้งเพิ่มคุณภาพสินค้าและการจัดระบบการบริการที่ดี (นั่นคือการทำได้รู้จริง) ซึ่งวิธีการที่จะทำได้ คือ ต้องสามารถใช้ความรู้ทักษะที่จำเป็นได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือต้องแน่ใจว่าพนักงานทุกคนที่อยู่กับองค์การจะต้องได้ความรู้ทั้งที่จำเป็นและเหมาะสม (Proper knowledge) เพื่อให้การอบรมและพัฒนาเป็นพื้นฐานในการช่วยปรับตัวเพื่อสู่การแข่งขันด้วยประสิทธิภาพที่สูงขึ้นและมีคุณภาพด้วยวิธีการ ดังนี้

1) สร้างประสิทธิภาพการบริหารองค์การให้สูงขึ้นด้วยการนำเอาเทคโนโลยีโดยเฉพาะเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้อย่างได้ผลซึ่งจะช่วยให้มีการจัดระบบการจัดการเท่าเทียมมาตรฐานโลกซึ่งข้อมูลคืออำนาจ

2) มีการพัฒนาบริหารและจัดการที่ดีซึ่งจะช่วยให้ผลิตและต้นทุนถูกลดลงทั้งนี้การพัฒนานักบริหารและระบบการฝึกอบรมพนักงานจะต้องมีคุณภาพ คือ มีความรู้ได้ทักษะที่สำคัญ ที่จำเป็น ผลิตคนได้ตรงตามความต้องการเพื่อเป็นพื้นฐานของการสร้างประสิทธิภาพทางการผลิตทุกแผนกการได้อย่างสมดุล

3) จัดให้มีการฝึกอบรมทักษะแก่พนักงานระดับเทคนิคและการผลิตต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพทั้งในระบบการศึกษา และระบบการพัฒนาบุคลากรทุกระดับ ตั้งแต่นักบริหารเจ้าหน้าที่ด้านเทคนิคชั้นสูงรวมไปถึงผู้ชำนาญทางวิชาชีพแขนงต่าง ๆ ด้วย

3. เสริมสร้างคุณภาพชีวิตส่วนตัว ชีวิตในงานและสังคมให้ดีขึ้น นั่นคือการจัดสภาพแวดล้อมให้ทรัพยากรบุคคลในองค์การทั้งหมดโดยรวมให้มีการอยู่ดี กินดี และได้รับสิ่งจำเป็นในชีวิตอย่างมีความสมดุลซึ่งรวมถึงการให้ได้รับประโยชน์จากเทคโนโลยีใหม่โดยไม่เป็นทาสเทคโนโลยีมีความเจริญทาง

วัตถุคู่กับความเจริญทางปัญญาจริยธรรมและจิตใจมีการพัฒนาที่รวดเร็ว แต่ยังรักษาสิ่งแวดล้อมให้สมดุลได้[23]

สรุปเป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ครอบคลุมใน 3 เรื่องด้วยกัน คือ การฝึกอบรม (Training) เป็นการเรียนรู้เพื่อมุ่งเน้นการทำงานในปัจจุบัน, การศึกษา (Education) เป็นการเรียนรู้เพื่อมุ่งเน้นการทำงานในอนาคต และการพัฒนา (Development) เป็นการเรียนรู้ที่มิได้มุ่งเน้นการทำงานแต่มุ่งถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ในทางที่ดีขึ้น

2.3.2 กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

กลยุทธ์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นกิจกรรมที่มีจุดเน้นเพื่อการปรับปรุงผลการปฏิบัติงาน การจัดการเรียนรู้ในระดับบุคคลเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความชำนาญ และรวมถึงการปรับทัศนคติให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์การ โดยทั่วไปจะเริ่มต้นตั้งแต่เริ่มปฏิบัติหน้าที่ได้รับมอบหมายในองค์การ แต่ในบางกรณีองค์การอาจมีความต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ขึ้นใช้เองเป็นการเฉพาะ องค์การอาจพัฒนาบุคคลก่อนเข้าปฏิบัติหน้าที่ก็ได้ อย่างไรก็ตามกลยุทธ์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในอนาคตที่นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มืออาชีพจะต้องสนใจและเตรียมตัวไว้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และประยุกต์ใช้ในการดำเนินงาน อาจสรุปได้ 9 มิติ ดังต่อไปนี้

1. หน้าที่หลักของการบริหารปัจจัยด้านทรัพยากรมนุษย์ยังคงเหมือนเดิม คือ ต้องจัดการสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นเกี่ยวกับทรัพยากรมนุษย์ ทั้งการสรรหา จูงใจ บำรุงรักษา แต่ที่ต้องทำเพิ่มขึ้นคือ ต้องพิถีพิถันเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงดูทรัพยากรมนุษย์ให้อยู่ได้ รวมทั้งมุ่งเน้นพัฒนาความรู้ให้กับทรัพยากรมนุษย์มากขึ้นด้วยเหตุผลของการพัฒนาธุรกิจที่ก้าวข้ามประเทศทำให้ระดับการครองชีพและความเป็นอยู่ถูกกระทบสูง โดยเฉพาะความมั่นคงในการทำงานอันเนื่องจากการขาดความรู้ซึ่งกลายเป็นปัญหาของทรัพยากรมนุษย์โดยตรง

2. ต้องมีการพัฒนาความรู้ให้กับนักบริหารและผู้ทำงานด้านทรัพยากรมนุษย์ให้มีการเรียนรู้ต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถเติบโตในสายงาน หรือเติบโตได้ในส่วนอื่น ๆ ขององค์การ

3. นอกจากต้องเก่งและมีความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรมนุษย์อย่างดีแล้ว นักบริหารทรัพยากรมนุษย์จะต้องขยายการเรียนรู้ไปสู่แขนงอื่น ๆ เพื่อให้สามารถรับบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ ให้ครอบคลุมกว้างขวางทั้งองค์การ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงได้ขยายไปกว้างทั่วองค์การ และในทุกจุดต่างมีปัจจัยเรื่องทรัพยากรมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ

4. นักบริหารทรัพยากรมนุษย์ ต้องถือเป็นธุระคอยติดตามสังเกต ลงมือริเริ่มและปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์การ เพื่อให้สอดคล้องกับเงื่อนไขการทำธุรกิจที่เปลี่ยนไป เนื่องจากบุคลิกภาพขององค์การที่มีอิทธิพลในการชักจูงทรัพยากรมนุษย์ให้เข้ามาทำงาน ทั้งยังหล่อหลอมความคิด และการกระทำของทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นเครื่องสะท้อนถึงภาพลักษณ์

---

[23]ธงชัย สันติวงษ์, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2535), หน้า 428-431.

และจุดเด่นขององค์การ การปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์การจึงเป็นบทบาทหน้าที่ของการจัดการทรัพยากรมนุษย์โดยตรง

5. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต้องรับบทบาทในการสร้างความสามารถ ให้เกิดขึ้นในองค์การ เพื่อใช้แทนโครงสร้าง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากอิทธิพลด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้โครงสร้างองค์การยืดหยุ่น และพึ่งพามากขึ้นในเรื่องทรัพยากรมนุษย์กับระบบการทำงานบนเทคโนโลยีสารสนเทศ ดังนั้นการสร้างความสามารถที่มีทรัพยากรมนุษย์เป็นศูนย์กลางจึงมีความสำคัญมากขึ้น การจัดการทรัพยากรมนุษย์ จึงควรเป็นเจ้าภาพในการพัฒนาความสามารถขององค์การผ่านความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ให้เกิดประสิทธิภาพ

6. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องเปลี่ยนตัวเองจากลักษณะวิชาชีพที่เป็นศิลปะ (Art) ให้เป็นการตัดสินใจที่เป็นศาสตร์ (Science) โดยมีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน มากกว่าการบรรยายความ หรือคาดคะเนกว้าง ๆ เพราะโลกยุคใหม่มีการแข่งขันสูง และต้องมีการแข่งประสิทธิภาพที่วัดผลได้จริง ทำให้การจัดการเรื่องคนต้องวัดประสิทธิภาพได้ชัดเจนเป็นแนวทางเดียวกัน

7. นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องทำตัวเก่งและรับบทบาทในด้านการประสานและสร้างความร่วมมือ ซึ่งเป็นหัวใจขององค์การ ในอนาคตการรับหน้าที่สร้างกลไกการประสาน และหลอมให้เข้ากัน และรวมพลังทางานเป็นหนึ่งเดียว จะสำคัญมากที่จะป้องกันไม่ให้เกิดสภาพต่างคนต่างทา

8. นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องทำหน้าที่ติดตามแก้ไขปัญหาด้านสังคม และตามทันนโยบายสาธารณะต่าง ๆ เพราะความเจริญของข่าวสารและกระแสความโปร่งใส ทาให้พลังของ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ แข็งแรงขึ้น ดังนั้นเพื่อป้องกันการถูกกระทบ จึงต้องมีคนคอยติดตามนโยบายสาธารณะ และคอยแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากสังคมภายนอก ซึ่งนักจัดการทรัพยากรมนุษย์คือผู้เหมาะสมกับบทบาทด้านนี้มากที่สุด

9. ต้องบริหารในบริบทโลกได้ คือ ผู้บริหารทรัพยากรมนุษย์ จะต้องทำได้เหมือนผู้บริหารด้านอื่น โดยตามทันกระแสโลกาภิวัตน์ในโลกสมัยใหม่ และสามารถประยุกต์การแก้ปัญหาให้ตรงกับสถานการณ์ในท้องถิ่นได้ด้วย เหมือนคากล่าวที่ว่า “Live Globally, Act Locally”[24]

สรุป กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 9 มิติงานเป็นบทบาทหน้าที่ของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในอนาคตเป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะ และความสามารถในเชิงวิชาชีพที่สามารถขยายให้เทียบเท่าได้ หรือก้าวล้าหน้าวิชาชีพอื่น ๆ ในองค์การ ด้วยความจริงว่ายิ่งเทคโนโลยีสารสนเทศพัฒนาเร็ว ปัญหาด้านคนจะกระโดดไปยืนรอการแก้ไขและจัดการอยู่ข้างหน้าเสมอ ดังนั้นใครที่เก่งและมีความรู้ด้านทรัพยากรมนุษย์ จึงได้เปรียบและมีโอกาสมากกว่า โลกาภิวัตน์ยังสะท้อนว่า

---

[24]ธงชัย สันติวงษ์, อ้างถึงใน เพ็ญศรี จันทร์อินทร์, “กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สายวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏในกลุ่มภาคเหนือตอนล่าง”, ดุษฎีนิพนธ์, สาขาวิชายุทธศาสตร์การบริหารและการพัฒนา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร), หน้า 74-75.

การจัดการทรัพยากรมนุษย์ถึงเวลาต้องปรับตัว ต้องคิด วิเคราะห์ และวางแผน โดยคาดคะเนถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น เพื่อเตรียมความพร้อมให้เท่าทัน และตรงเงื่อนไขใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2.4 วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นย่อมต้องมีวิธีการของตัวเองไม่ว่าองค์การใดก็ตามสามารถเลือกสรรวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามความเหมาะสมกับหน่วยงานของตนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ในการเริ่มต้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มุ่งเน้นการฝึกอบรมและพัฒนา (Training and development) ในปัจจุบันนี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มุ่งสู่ 3 กิจกรรมที่สำคัญคือ การฝึกอบรม (Training) เป็นการเรียนรู้เพื่อมุ่งเน้นการทางานในปัจจุบัน, การศึกษา (Education) เป็นการเรียนรู้เพื่อมุ่งเน้นการทางานในอนาคต และการพัฒนา (Development) เป็นการเรียนรู้ที่มิได้มุ่งเน้นการทำงาน แต่มุ่งถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ไปในทางที่ดีขึ้น[25] ดังนี้

2.4.1 การฝึกอบรม

การฝึกอบรมนับเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อให้บุคลากรเข้าใจในหน้าที่การงานของตนและร่วมกัน ทำให้องค์การมีความเจริญก้าวหน้าและได้งานที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น การฝึกอบรมเชิงพัฒนาเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอันเป็นการเพิ่มความสามารถในการปฏิบัติงานของบุคลากร ทั้งในเรื่องของความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ความชำนาญในการปฏิบัติงาน รวมทั้งความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่บุคลากรพึงมีต่อหน่วยงานและสิ่งอื่น ๆ ที่แวดล้อมเกี่ยวข้องกับตัวผู้ปฏิบัติงาน[26] เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลเกี่ยวกับความรู้ ทักษะทัศนคติ ซึ่งจะช่วยให้คนสามารถปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเป็นองค์ประกอบขององค์การให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี[27] นอกจากนี้การฝึกอบรมยังเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้รับการอบรมเกิดการเรียนรู้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เพื่อเพิ่มพูนหรือพัฒนาสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ ตลอดจนการปรับปรุงพฤติกรรม อันจะนำมาซึ่งความแสดงออกที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นอกจากนี้ยังอาจจะครอบคลุมถึงการพัฒนาทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานให้เป็นไปในทางที่ดี มีความรับผิดชอบ มีขวัญและกำลังใจในการทางาน ตลอดจนมีความคิดริเริ่มที่จะปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดีขึ้น[28] การฝึกอบรมจึงถือเป็นเครื่องมือที่

---

[25]เสน่ห์ จุ้ยโตและคณะ, *การจัดการทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 4*, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547), หน้า 151.

[26]จงกลนี ชุติมาเทวินทร์, *การฝึกอบรมเชิงพัฒนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงานข้าราชการพลเรือน, 2544), หน้า 1.

[27]พะยอม วงศ์สารศรี, *การบริหารงานบุคคล*, อ้างแล้ว, หน้า 146.

[28]ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์, *การจัดการทรัพยากรบุคคล*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 137.

จำเป็นสำหรับบุคลากรระดับปฏิบัติการที่จะต้องตระหนักถึงการพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถอย่างเพียงพอที่จะปฏิบัติงาน มีทัศนะคติที่ดีต่องานและองค์กร รวมทั้งมีการตื่นตัวที่จะพัฒนาตนเองตลอดเวลา ดังนั้น การฝึกอบรมจึงมีความจำเป็นต่อทุกองค์กร[29]

ซึ่งการฝึกอบรมนั้นมีขั้นตอนของการดำเนินการดังนี้

1. การพิจารณาความต้องการและปัญหาที่จะต้องมีการฝึกอบรม ในขั้นนี้ก็คือการตรวจสอบและพิจารณาให้ทราบถึงความจาเป็นและต้องการที่จะมีการจัดการฝึกอบรมและพิจารณากำหนดมาตรฐานผลงานที่ต้องการนี้เอง ก็จะนำไปสู่ขั้นตอนต่อไป คือ การกำหนดเป้าหมายของการฝึกอบรม

2. เป้าหมายของการฝึกอบรม คือ การเขียนระบุเป้าหมายที่ต้องการจากการฝึกอบรมให้ทราบชัดดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อให้มีจุดมุ่งหมายประการต่าง ๆ ที่พึงจะต้องได้จากการฝึกอบรม ซึ่งการดำเนินการจัดการฝึกอบรมต่อไป ไม่ว่าจะเป็นการการกำหนดหลักสูตรเนื้อหาวิชาตลอดจนวิธีที่ใช้ฝึกอบรม ก็จะกระทำโดยยึดถือตามเป้าหมายดังกล่าวนี้

3. การกำหนดเนื้อหาและเรื่องที่จะอบรม หมายถึงการพิจารณาว่าเพื่อที่จะเสริมความรู้ความสามารถให้ได้ผลตามที่ต้องการนั้น จะต้องมีการอบรมเรื่องอะไรบ้าง รวมตลอดถึงการพิจารณาส่วนประกอบของเนื้อหาและเรื่องที่จะอบรม ซึ่งถ้ากล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ การจัดหลักสูตรและหัวข้อเรื่องที่จะอบรมนั่นเอง

4. การกำหนดวิธีที่จะใช้อบรมและสื่อหรือเครื่องมือที่เหมาะสม ในที่นี้ก็คือ การพิจารณาต่อไปว่า เรื่องที่จะอบรมดังกล่าวถ้าจะให้มีประสิทธิภาพและได้ผลดีนั้น ควรจะใช้วิธีการฝึกอบรมแบบใดจึงจะได้ผลดีที่สุด และเหมาะสมกับบุคคลที่จะอบรมและเรื่องที่ต้องการอบรม นอกจากนี้ก็ต้องพิจารณาถึงสื่อหรือเครื่องมือ (Media) ที่จะใช้อบรมด้วยว่า วิธีการเสนอข้อมูลและความรู้ต่าง ๆ ควรจะใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือชนิดไหนจึงจะดีที่สุด ที่จะช่วยให้เกิดการรับรู้และเข้าใจได้ง่าย

5. การดำเนินการอบรม คือ หลังจากทุกอย่างได้ดาเนินการมาครบถ้วนตามขั้นตอนแล้ว ขั้นสุดท้ายก็คือ การเริ่มต้นดาเนินการอบรมตามแผนและตามแนวทางต่าง ๆ ที่ได้พิจารณาและกำหนดไว้แล้ว[30]

กระบวนการในการฝึกอบรมนั้นสามารถทำได้หลายวิธีไม่ว่าจะเป็นการจัดการอบรมทั้งภายในและภายนอกสถานที่ก็ตาม จะต้องมีการกำหนดเป้าหมาย การกำหนดเนื้อเรื่อง สถานที่ ก็ตามย่อมมีความสัมพันธ์กับองค์การเพื่อทาให้องค์การนั้น ๆ มีพนักงานหรือบุคลากรที่มีความสามารถและความรู้พร้อมที่จะพัฒนาการปฏิบัติงานของตนที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

---

[29]วิลาวรรณ รพีพิศาล, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิจิตรหัตถกร, 2550), หน้า 142.

[30]ธงชัย สันติวงษ์ อ้างถึงใน อำพล บุตตาสาร, “การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, ดุษฎีนิพนธ์สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2556, หน้า 29-30.

2.4.2 การศึกษา

การศึกษานับเป็นส่วนสำคัญที่จะทาให้องค์การประสบผลสำเร็จเพราะการศึกษาทำให้คนพัฒนาขึ้นได้และการศึกษาก็เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การศึกษามีบทบาทในการตอบสนองความต้องการของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ จะต้องช่วยผลิตกำลังคนให้แก่ประเทศ การศึกษาอยู่ภายใต้อิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงของสังคม การศึกษากลายเป็นตัวถูกกำหนด ไม่ใช่เป็นผู้กำหนด และเราควรมองว่าขณะนี้เราขาดกำลังคนด้านไหนบ้าง เราก็ให้ความสนใจพิเศษในด้านนั้น ๆ นี่เป็นการมองการศึกษาแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นอกจากนั้นแล้วการศึกษายังเป็นตัวแก้ปัญหาของสังคม ถ้าหากว่าสังคมกำลังเดินทางผิดการศึกษาจะต้องเตือนให้ทราบและชี้แนะแนวทางในการแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่[31] การศึกษาเป็นกระบวนการที่พยายามทำให้บุคคลพัฒนาด้านความสามารถ ความคิด ทักษะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เหมาะสมและเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานของบุคลากร อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานขององค์การ[32] การศึกษายังเป็นการเตรียมบุคคลให้มีความพร้อมในการทำงานตามความต้องการขององค์การในอนาคต การศึกษายังคงต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานอยู่ แต่จะแตกต่างจากการฝึกอบรมเนื่องจากเป็นการเตรียมบุคคลเพื่อการเลื่อนขั้นตำแหน่ง หรือให้ทำงานในหน้าที่ใหม่ เนื่องจากเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งขององค์การในการเตรียมบุคลากรของตนให้มีความพร้อมที่จะปฏิบัติงานให้กับองค์การในอนาคต[33]

การศึกษานั้นมีส่วนประกอบ 2 ส่วน คือ

1. วัตถุประสงค์ของการศึกษา การจัดการศึกษาในอดีต มุ่งเน้นครูเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ผู้เรียนท่องจำและเรียนอย่างเฉื่อยชา ไม่สามารถทำให้ผู้เรียนมีลักษณะที่เหมาะสมที่จะอยู่ในสังคมได้ จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้เองอย่างมีความสุขจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เพื่อให้เกิดคุณลักษณะที่เหมาะสม สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข การศึกษาเป็นเครื่องมือพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ทาหน้าที่หลัก 2 ประการคือ ประการแรก ทำหน้าที่ในการให้ความรู้วิชาการและความรู้ในการประกอบอาชีพ เมื่อเรียนจบก็สามารถนาเอาไปเป็นเครื่องมือประกอบอาชีพไปใช้งานและอยู่รวมในสังคมต่อไป และประการที่สอง ทำหน้าที่ในการชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิต และฝึกฝนพัฒนาตนเพื่อพัฒนาคุณภาพจิตใจตนเองและพฤติกรรมของสังคมที่ดีที่เหมาะสมต่อไป

---

[31]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2539), หน้า 6-7.

[32]ณรงค์ศักดิ์ บุญเลิศ, *การจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 11*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543), หน้า 236.

[33]เกื้อจิตร ชีระกาญจน์ อ้างใน อำพล บุตตาสาร, “การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, ดุษฎีนิพนธ์สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 32.

2. รูปแบบของการศึกษา การศึกษาในปัจจุบันมี 3 รูปแบบที่สำคัญ ได้แก่

1) การศึกษาในระบบ (Formal Education) การศึกษาในระบบเป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

2) การศึกษานอกระบบ (Non-Formal Education) การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม อาทิ การศึกษาของกรมการศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เป็นต้น

3) การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสโดยศึกษาจากบุคคลประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม[34]

2.4.3 การพัฒนา

ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นนอกจากการฝึกอบรม การศึกษาแล้ว ยังมีการพัฒนาซึ่งจะหมายถึงการพัฒนาตนเอง ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้องค์การนั้นเจริญเติบโตและก้าวหน้าต่อไปในอนาคต การพัฒนานั้นหมายถึงการดำเนินการใด ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ และทักษะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานซึ่งรวมถึงงานที่รับผิดชอบอยู่ในปัจจุบันและงานอื่นที่ได้รับมอบหมายในอนาคต[35] การพัฒนามุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความต้องการขององค์การที่ต้องการเจริญเติบโต มีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง การพัฒนามีความเกี่ยวข้องกับการจัดโปรแกรมเพื่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์แก่บุคลากรขององค์การ เพื่อให้มีความพร้อมที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความต้องการขององค์การ การพัฒนาเป็นการลงทุนในระยะยาวขององค์การที่หวังผลในอนาคตซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาอันยาวนานและมีลักษณะที่ค่อยเป็นค่อยไปอยู่มากและมีความเสี่ยงสูงต่อความล้มเหลว[36] การพัฒนาเป็นการเชื่อมต่อจากการฝึกอบรม แต่มีความหมายไม่เหมือนกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาเป็นลักษณะทั่วไปมากกว่าเป็นความพยายามเตรียมพนักงานให้พนักงานพร้อมด้วยความสามารถที่องค์การต้องการในอนาคต[37]

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการพัฒนาตนเอง เป็นการเรียนรู้ที่ไม่เน้นที่งาน (Not job focused) มุ่งให้มนุษย์อยู่รอดและสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพตามสภาพแวดล้อมของสังคม เป็นการพัฒนาตนเองให้เป็นไปตามธรรมชาติหรือตามปกติวิสัยจากการ

---

[34]เสน่ห์ จุ้ยโตและคณะ, *การจัดการทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 4*, อ้างแล้ว, หน้า 176-178.

[35]สาคร สุขศรีวงศ์, *การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี.พี.ไซเบอร์ พริ้นท์ จากัด, ม.ป.ป.), หน้า 274.

[36]เกื้อจิตร ชีระกาญจน์ อ้างถึงใน อำพล บุตตาสาร, "การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท", อ้างแล้ว, หน้า 34.

[37]เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง, *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, 2543), หน้า 167.

เลียนแบบ การลองผิดลองถูก และการศึกษาด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ที่สามารถจะหาได้ วัตถุประสงค์ของการพัฒนาตนเองมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์สร้างสมความรู้ความสามารถทักษะความชำนาญและคุณธรรมโดยมีเป้าหมายที่การได้เครื่องมือในการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว เพื่อให้สามารถอยู่รอดและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ตามกฎเกณฑ์ที่แต่ละสังคมกำหนด[38] นอกจากนี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการพัฒนาตนเองเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มุ่งให้มนุษย์เอาตัวรอด และมุ่งที่จะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่บุคคลมีข้อบกพร่องอยู่หรือมุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไปสู่พฤติกรรมที่สังคม เพื่อนร่วมงาน และบุคคลที่เกี่ยวข้องยอมรับได้โดยการเพิ่มปัจจัย การพัฒนาตนเองเป็นรูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าและมีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์อยู่รอด และสามารถปฏิบัติกิจกรรมอยู่ในสังคมต่อไป[39]

สรุป วิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีด้วยกัน 3 แนวทางหลัก ๆ คือ 1. การฝึกอบรมซึ่งจะประกอบไปด้วย การกำหนดเป้า ในการกำหนดเป้าก็ต้องพิจารณาความต้องการขององค์กรเป็นหลักและสถานการณ์ในปัจจุบัน รวมทั้งต้องสอดคล้องกับความต้องการในการฝึกอบรมของพนักงานในองค์กรด้วย เนื้อหาและกระบวนการในการอบรมรวมทั้งการใช้เครื่องมือที่เหมาะสมก็มีส่วนที่สำคัญ และ 2. ในการศึกษาเพื่อการพัฒนาก็ต้องสอดคล้องกับการฝึกอบรมด้วยเพื่อ การศึกษามีในส่วนภายในองค์กรและภายในและภายนอก สุดท้ายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเริ่มต้นที่พัฒนาตนเองก่อนเพื่อให้มีองค์ความรู้ที่เหมาะสม และพัฒนาคนที่เราทำงานด้วยใน สุดท้ายพัฒนาองค์กรและสังคมเพื่อประโยชน์สูงสุด

2.5 ประโยชน์ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ทรัพยากรมนุษย์ถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้องค์กรมีความเจริญรุ่งเรือง หรือความเสื่อมโทรมได้ ซึ่งถ้าหากองค์กรใดที่ทรัพยากรมนุษย์ส่วนใหญ่หรือทั้งหมดเป็นผู้มีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริงแล้ว องค์กรนั้นย่อมมีโอกาสที่จะบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้โดยง่าย ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงมีประโยชน์ดังนี้

1. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ช่วยทำ ให้ระบบวิธีการปฏิบัติงานมีสมรรถภาพดียิ่งขึ้น มีการติดต่อประสานงานดียิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะช่วยเร่งเร้าความสนใจในการปฏิบัติงานของทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสำนึกรับผิดชอบในการปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ได้ผลดียิ่งขึ้น นอกจากนี้เมื่อได้รับความรู้ใดจากโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะนำเอาความรู้นั้นไปใช้ปฏิบัติงานต่อไปได้ ซึ่งจะช่วยทำให้สามารถแก้ไขข้อบกพร่องและปรับปรุงวิธีการ

---

[38]เสน่ห์ จุ้ยโตและคณะ, *การจัดการทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 4*, อ้างแล้ว, หน้า 179-180.

[39]ณรงค์ศักดิ์ บุญเลิศ, *การจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 11*, อ้างแล้ว, หน้า 228.

ดำเนินงานของตนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นผลทำให้องค์การประสบความสำเร็จเจริญรุ่งเรืองในที่สุด

2. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะช่วยทำให้เกิดการประหยัด ลดความสิ้นเปลืองของวัสดุที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพราะเมื่อบุคคลใดได้รับการพัฒนามาเป็นอย่างดีแล้ว ย่อมสามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้อง มีความผิดน้อยลง ซึ่งจะมีผลทำให้องค์กรสามารถลดค่าใช้จ่ายในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ลงได้ด้วย นอกจากนี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำงานล่วงเวลาได้อีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานล่วงเวลาที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการทำงานล่าช้า หรือความไม่เข้าใจในลักษณะของงานที่ต้องทำทั้งนี้เนื่องจากว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะช่วยทำให้บุคคลมีความเข้าใจในระบบและวิธีการทำงาน ตลอดจนลักษณะงานที่ต้องทำเป็นอย่างดี ทำให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องและรวดเร็วยิ่งขึ้น

3. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ช่วยลดระยะเวลาของการเรียนรู้งานให้น้อยลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่เพิ่งเข้าทำงานใหม่ หรือเข้ารับตำแหน่งใหม่ อีกทั้งยังเป็นการช่วยลดความเสียหายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจากการทำงานแบบลองถูกลองผิดอีกด้วย

4. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นการช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ ในการตอบคำถามหรือให้คำแนะนำแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาของตน กล่าวคือในกรณีที่มีบุคลากรเข้าทำงานใหม่หรือเข้ารับตำแหน่งใหม่ในหน่วยงานใดก็ตามในระยะเริ่มแรกนั้นย่อมจะมีความเข้าใจในลักษณะงานในหน้าที่ใหม่ไม่มากนักจึงมักจะต้องสอบถามหรือขอคำแนะนำจากหัวหน้าหน่วยงานนั้น ๆ หรือบุคคลอื่นใดก็ตามอยู่ตลอดเวลาซึ่งก่อให้เกิดภาระแก่หัวหน้าหน่วยงานที่ต้องตอบคำถามหรือให้คำแนะนำอยู่เสมอ ดังนั้น ถ้าหากจัดให้มีโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แก่บุคคลเหล่านั้นเสียก่อน ก็ย่อมที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในลักษณะของงานที่ต้องปฏิบัติตั้งแต่แรกก็ไม่ต้องสอบถามบุคคลอื่นอยู่ตลอดเวลาทำให้หัวหน้าหน่วยงานนั้นลดภาระในการตอบคำถามหรือให้คำแนะนำลงจะได้มีเวลาปฏิบัติงานของตนอย่างเต็มที่

5. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นบุคลากรต่าง ๆ ให้ปฏิบัติงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้งนี้เพราะโดยทั่วไปแล้วเมื่อมีการพิจารณาเลื่อนตำแหน่งใด ๆ ในองค์กรก็ตาม มักจะคำนึงถึงความรู้ความสามารถที่บุคคลนั้นจะสามารถปฏิบัติงานในตำแหน่งที่ได้รับการเลื่อนขึ้นได้ ซึ่งผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วย่อมมีโอกาสมากกว่าผู้ที่มิได้เข้ารับการพัฒนา

6. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ยังช่วยทำให้บุคคลนั้น ๆ มีโอกาสได้รับความรู้ ความคิด ใหม่ ๆ ทำให้เป็นคนทันสมัยทันต่อความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้เกี่ยวกับหลักการบริหารงานอุปกรณ์เครื่องใช้ในสำนักงานซึ่งมีการคิดค้นและเสนอแนะสิ่ง ใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา

ถ้าหากสามารถรู้และเข้าใจอย่างแท้จริงแล้วย่อมสามารถนำเอาไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนได้ และในที่สุดย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อองค์การ[40]

2.6 สรุปการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นกลยุทธ์หลักที่องค์การควรให้ความสำคัญเนื่องจากโลกของการทำงานยุคใหม่องค์การส่วนใหญ่ต่างนำเทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการทำงานดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องเข้ามามีบทบาทในการปรับเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของพนักงานเพื่อให้สามารถปรับตัวและยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในองค์การได้ สาเหตุที่องค์กรจำเป็นต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเพราะว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพย์สินขององค์กร มิใช่ค่าใช้จ่ายมนุษย์มีศักยภาพและ พัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุดรวมทั้งมนุษย์เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการขององค์กร สำหรับองค์ประกอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วย การฝึกอบรม การศึกษาและการพัฒนา ในการพัฒนานั้นหมายจะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาตนเองก่อน จึงจะขยายส่วนไปในการพัฒนามนุษย์ที่เราทำงานด้วยหรือมนุษย์ที่ทำงานในองค์กร เพื่อประโยชน์สูงสุดและทำให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้หลักการการพัฒนาทรัพย์มนุษย์เป็นส่วนสำคัญของกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กร ผู้บริหารองค์กรจะต้องสนใจ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งระบบอย่างครบวงจร วิธีการพัฒนานั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็น ปัญหา นโยบายขององค์กรนั้น ๆ ซึ่งแต่ละวิธีนั้นสามารถก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรทั้งสิ้น ผู้บริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมและปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ละองค์กรจะเลือกหลักการดำเนินการในการในวิธีหนึ่งวิธีใดหรือหลายวิธีก็ได้ขึ้นอยู่กับข้อพิจารณาต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละองค์กรเป็นสำคัญ

---

[40]กุลธน ธนาพงศธร, *การพัฒนาบุคลากร*, พิมพ์ครั้งที่ 20, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539), หน้า 169-171.

บทที่ 3
หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์

พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ นักปราชญ์ร่วมสมัยในทางพุทธศาสนากล่าวว่า “มนุษย์มีธรรมชาติพิเศษ คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ (พัฒนาได้) และต้องฝึก”[1] ในทรรศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท คุณสมบัติหรือความสามารถทุกอย่างที่มนุษย์มีล้วนเป็นผลมาจากการฝึกฝนพัฒนาตนเองทั้งสิ้น ถ้ามนุษย์ต้องการให้มีคุณสมบัติใด ๆ ในตนเอง มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางเอาไว้

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายถอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นอีกด้วย นับเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ โดยหลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ นั้นก็เพื่อให้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่มัวเมาในชีวิตในความมั่งมี ในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวร ถ้ารู้จักนำหลักธรรมมาพัฒนาตนให้ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง หลักธรรมคำสอนที่นำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตล้วนเป็นหลักธรรมที่มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข โดยไม่เบียดเบียนกัน

3.1 เบญจศีลและเบญจธรรม

เบญจศีล คือ ข้อประพฤติปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ส่วนเบญจธรรม คือ ธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีล ซึ่งจะทำให้มนุษย์เป็นคนดี มีคุณธรรม มีกาย วาจา ใจ ที่สะอาดงดงาม ซึ่งหลักเบญจศีลและเบญจธรรมนั้นเป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน นับได้ว่าเป็นหลักธรรมเบื้องต้นหรือพื้นฐานสำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

3.1.1 เบญจศีล

หลักเบญจศีล ในปรัชญาพุทธศาสนาที่ปรากฏมีหลายแห่งในพระไตรปิฎก เช่นใน พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระพุทธเจ้าตรัสถึงเบญจศีลว่า เป็นธรรมของสตรีผู้ครองเรือน มีใจความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน ธรรม 5 ประการเป็นไฉน คือ มาตุคามเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ 1 จากการลักทรัพย์ 1 จากการประพฤติผิดในกาม 1 จากการพูดเท็จ 1 จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ

---

[1]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุฒิธรรม, 2544), หน้า 43-45.

ประมาท 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือน”[2]

ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเบญจศีลว่า เป็นหลักปฏิบัติเรียกว่า สิกขาบท ความว่า สิกขาบท 5 อย่าง คือ

“ปาณาติปาตา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์)
อทินนาทานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์)
กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม)
มุสาวาทา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ)
สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี (เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท)”[3]

ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสถึงเบญจศีลว่า เป็นคุณธรรมซึ่งเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้บังเกิดในสวรรค์ ความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นผู้เหมือนถูกเชิญไปอยู่ในสวรรค์ ธรรม 5 ประการเป็นไฉน คือ บุคคลเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต 1 เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทาน 1 เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร 1 เป็นผู้งดเว้นจากมุสาวาท 1 เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 5 ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้เหมือนถูกเชิญไปอยู่ในสวรรค์”[4]

เบญจศีลนี้ถือเป็นบรรทัดฐานสำคัญของการเข้าถึงธรรม เข้าถึงศีลในระดับสูงต่อไปผู้ประสงค์จะเข้าถึงความสงบ สบาย สว่างไสว เบาว่าง จนถึงความหลุดพ้น คือพระนิพพานได้จะต้องเริ่มจากศีลพื้นฐานคือเบญจศีลนี้ก่อน เบญจศีลจึงเปรียบเหมือนบันไดชั้นแรก ซึ่งผู้จะขึ้นสู่ที่สูงจะต้องเหยียบย่างก้าวข้ามไปก่อน[5]

ความหมายของศีล

ความหมายของคำว่า “ศีล” ในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสั่งสอนคือในพระไตรปิฎก รวมไปถึงที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ทั้งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความหมายของศีลไว้หลายแห่งด้วยกัน ดังต่อไปนี้

ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องศีล โดยทรงเรียกว่าสิกขาบท โดยเป็นข้อฝึกหัดและควบคุมกายวาจาของชาวพุทธให้ตั้งอยู่ในความดีงามว่า

---

[2]สำ.สฬา.18/469/264.

[3]ที.ปา.11/286/196.

[4]องฺ.ปญฺจก.22/145/154.

[5]สำลี รักสุทธิ, *ศีลสุดยอดวินัยของศาสนาพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, 2543), หน้า 45-46.

“ดูกรพราหมณ์ การที่บุคคลเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสสมาทานสิกขาบททั้งหลาย คือ งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท ดูกรพราหมณ์ นี้แหละเป็นยัญ ซึ่งใช้ทรัพย์น้อยกว่า มีการตระเตรียมน้อยกว่าและมีผลมากกว่า มีอานิสงส์มากกว่า”[6]

ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องศีล โดยเฉพาะศีล 5 ที่มุ่งถึงการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยว่า

“ดูกรมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกงดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ อุบาสกชื่อว่า เป็นผู้มีศีล”[7]

ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องศีล โดยเป็นคุณลักษณะของผู้มีศีลว่า

“ดูกรวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างไร ดูกรวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน จากกาเมสุมิจฉาจารจากมุสาวาท และจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ดูกรวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่านี้แล”[8]

พระสูตรดังกล่าวข้างต้นนั้น ศีลเป็นสิ่งที่ต้องตั้งใจรักษา เพื่อฝึกหัดตนตามวิธีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เป็นการลงทุนที่ไม่ต้องเตรียมหรือจัดหาสิ่งของภายนอกใด ๆ ทุกอย่างมีที่ ตัวเราเพียงแต่ตั้งใจงดเว้นจากความชั่ว 5 ประการ ก็นับว่าเป็นประโยชน์มาก

ศีล หมายถึง ศีรษะ ความเย็น สันติ ดีเลิศ การกระทำปกติ และสภาพปกติ ตามธรรมชาติของทุกข์และสุข ศีล หมายถึง ความเย็น มีอธิบายว่า ไม้จันทน์ที่มีความเย็นมากที่สุดช่วยทุเลาความร้อนของ พิษไข้ในร่างกายได้ฉันใด ศีลก็ฉันนั้น คือ ช่วยทุเลาไข้ใจที่เกิดจากความสะดุ้งกลัวหลังจากศีลขาดและก่อให้เกิดปราโมทย์ ศีล หมายถึง สันติ มีอธิบายว่า ถ้าบุคคลมีศีล เขาจะมีความประพฤติเรียบร้อยไม่สร้างความหวาดกลัวให้เกิดขึ้น[9]

ศีล หมายถึง ความเป็นปกติ หรือปกติภาวะตามธรรมดา หมายความว่า ทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือ ไม่เดือดร้อน ไม่กระวนกระวาย ไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความ

---

[6]ที.สี.9/234/166.

[7]องฺ.อฏฐก.23/115/169.

[8]องฺ.อฏฐก.23/139/212.

[9]พระอุปติสสเถระ, *วิมุตติมรรค*, แปลโดย คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 9-10.

สกปรกความเศร้าหมองใด ๆ เกิดขึ้น โดยเนื้อความศีลหมายถึง ระเบียบที่ดำบัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กาย ที่วาจา[10]

ศีล หมายถึง ความประพฤติทางกายและวาจา, กายรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย, ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย, ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น, ความสุจริตทางกายวาจาและอาชีพ[11]

นอกจากนี้ยังมีความหมายของศีลอีก 4 ประการ[12] คือ

1. สีลัฏฐะ มีความหมายว่า ปกติ มาจากคำว่า สิละ กล่าวคือ ผู้มีศีลย่อมเป็นคนสงบ ดำเนินชีวิตไปได้อย่างปกติไม่มีพิษภัยกับใคร ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ใคร มีความปลอดภัย มีความปลอดภัยเมื่อเข้าใกล้ มีกิริยาอาการสงบเรียบร้อยงดงามเป็นปกติ

2. สิรัฏฐะ มีความหมายว่า เป็นยอด มาจากคำว่า สิระ กล่าวคือ เป็นคุณธรรมระดับสูง มีอานุภาพสูงส่ง นอกจากนำให้ผู้ปฏิบัติเป็นยอดคน หรือเป็นคนเหนือคนแล้ว ยังส่งผลให้ปฏิบัติธรรมระดับที่สูงขึ้นโดยสะดวก และได้บรรลุผลสูงสุดคือพระนิพพานได้

3. สีตลัฏฐะ มีความหมายว่า เป็นยอด มาจากคำว่า สีตละ กล่าวคือ นำให้กาย วาจา และใจ ของผู้มีศีลเย็น ไม่พลุ่งพล่าน ไม่ดิ้นรนเร่าร้อน ทำให้ผู้มีศีลเย็นกายเย็นใจสุขสบาย ทำให้ผู้อยู่ใกล้พลอยเย็น พลอยสดชื่นตามไปด้วย

4. สิวัฏฐะ มีความหมายว่า เกษม ปลอดโปร่ง มาจากคำว่า สิวะ กล่าวคือ นำให้เกิดความเกษม ความปลอดโปร่งเรียบง่าย และนำให้ถึงแดนเกษมคือพระนิพพานได้ ผู้มีศีลจึงเป็นอยู่อย่างสุขสงบ เกษม ปลอดโปร่ง ไม่มีเวรภัยอะไรกับใคร

สรุปว่า เบญจศีล คือ เป็นนิจศีลของฆราวาสไม่ว่าผู้นั้นจะตั้งใจรักษา (สมาทาน) หรือไม่ก็ดีก็ต้องรักษาเป็นนิตย์ ถ้าไม่รักษาหรือปฏิบัติย่อมมีโทษ เบญจศีลถือเป็นศีลปกติของมนุษย์ ทำให้สังคมสงบเรียบร้อยเพราะทำให้มีความปลอดภัยในชีวิต ทรัพย์สิน ครอบครัว และมีความไว้วางใจกันและกัน สังคมที่ไม่ปกติเพราะขาดศีลอย่างรุนแรง มีตัวอย่างที่ชัดเจนคือ สังคมในสภาวะสงคราม ซึ่งมีทั้งการฆ่าฟัน ปล้น จี้ ฉุดคร่าลูกเมียผู้อื่น และผู้คนไม่อาจไว้วางใจกันได้ เบญจศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นต่ำสำหรับคนที่ต้องการเป็นมนุษย์อย่างครบถ้วน ปิดทางไปสู่ทุคติหรืออบายภูมิ (คือทำให้ไม่ไปตกนรกเป็นดิรัจฉาน สัตว์นรก เปรต หรืออสุรกาย)

---

[10]พระธรรมโกษาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ทาน ศีล ภาวนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2539), หน้า 56-58.

[11]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 21, (กรุงเทพมหานคร : ผลิธัมม์, 2556), หน้า 392.

[12]พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ราชบัณฑิต), *ศีล 5 รักษาโลก*, (กรุงเทพมหานคร, 2557), หน้า 24-25.

องค์ประกอบของเบญจศีล

1. สิกขาบทที่ 1 ปาณาติปาตา เวรมณี

ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาที่จะงดเว้นจากการทำลายชีวิตของสัตว์อื่น คำว่าสัตว์ในสิกขาบทนี้หมายถึงมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉานที่ยังมีชีวิตอยู่ ในการบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ ทรงมีความมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์มีความเมตตากรุณาต่อกัน ให้เห็นว่าชีวิตทุกชีวิตนั้นมีคุณค่าในตัว และเพื่อแผ่ไปแก่สัตว์ทั้งปวงด้วย เรารักชีวิตของเราอย่างไร ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นก็รักชีวิตของเขาเช่นกัน ดังนั้นการเบียดเบียนคนอื่นหรือสัตว์อื่นย่อมเป็นการละเมิดชีวิตของเขา ดังพุทธดำรัสว่า

“บุคคลค้นหาด้วยจิตตลอดทิศทั้งหมด ไม่ได้พบใครซึ่งเป็นที่รักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ๆ เลย สัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นก็รักตนมากเช่นนั้นเหมือนกัน ฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนสัตว์อื่น”[13]

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงอธิบายไว้ว่า ขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ

1. การฆ่า คือ การทำให้ตายด้วยตนเอง หรือใช้ผู้อื่นทำ หรือร่วมกับคนอื่น มีโทษหนักโดยในฝ่ายพุทธจักรปรับเป็นอาบัติปาราชิก คือขาดจากความเป็นภิกษุ ในฝ่ายอาณาจักรปรับโทษผู้กระทำอย่างอุกฤษฏ์ คือประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต

2. การทำร้ายร่างกาย คือ การทำให้บาดเจ็บอย่างสาหัส ไม่ถึงกับตาย ผู้ถูกกระทำย่อมได้รับความทุกข์ ในฝ่ายพุทธจักรปรับโทษภิกษุผู้กระทำตามที่เป็นบุรพประโยคของการฆ่า ฝ่ายราชอาณาจักรปรับโทษตามศักดิ์ของเครื่องมือที่ใช้กระทำ

3. การทรกรรม คือ การใช้งานเกินกำลัง การกักขัง การนำสัตว์ไปโดยวิธีทรมานการผลาญสัตว์ หรือการประพฤติต่อสัตว์เหี้ยมโหดโดยไม่มีความปราณี เช่น ยั่วให้ต่อสู้กันเพื่อความสนุกสนาน[14]

2. สิกขาบทที่ 2 อทินนาทานา เวรมณี

อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมย การถือเอาในความหมายของสิกขาบทนี้คือ การถือเอาโดยอาการของโจร และสิ่งของนั้นหมายถึง สิ่งที่เป็นสวิญญูกทรัพย์ ได้แก่ทรัพย์ที่มีชีวิต เช่น สัตว์เลี้ยง หรือสิ่งที่เป็นอวิญญูกทรัพย์ ได้แก่ทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต เช่น โต๊ะ ตู้ เป็นต้น การที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ก็เพื่อต้องการให้ทุกคนทำมาหากินอย่างสุจริต ประกอบสัมมาชีพ และเพื่อเป็นการเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ไม่เบียดเบียนผู้อื่นในการเลี้ยงชีพ

---

[13]สำ.ส.15/348/95.

[14]สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เบญจศีล-เบญจธรรม เล่ม 1*, (กรุงเทพหมานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 8.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายว่า ข้อห้ามหรือขอบเขตของสิกขาบทนี้มีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งผู้รักษาศีลจะต้องเว้นเพื่อรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือ โจรกรรม, อนุโลมโจรกรรม และฉายาโจรกรรม

1. โจรกรรมมี 14 อย่าง คือ

1) ลัก ได้แก่ การถือเอาทรัพย์เมื่อเจ้าของไม่เห็นที่เรียกว่า ขโมย และตัดช่องย่องเบา

2) ฉก ได้แก่ การชิงเอาทรัพย์ต่อหน้าเจ้าของ ที่เรียกว่า ตีชิง วิ่งราว

3) กรรโชก ได้แก่ การขู่ให้เขากลัวแล้วให้ทรัพย์ ที่เรียกว่า จี้ ในปัจจุบันนี้

4) ปล้น ได้แก่ การรวมหัวกันหลายคน มีศัตราวุธเข้าแย่งทรัพย์

5) ตู่ ได้แก่ การอ้างหลักฐานพยานเท็จ หักล้างกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น เช่น ที่ดิน เป็นต้น ซึ่งไม่อยู่ในปกครองของตน

6) ฉ้อ ได้แก่ การโกงเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่ตนปกครอง เช่น โกงของฝาก โกงที่ดินที่ตนอยู่อาศัย เป็นต้น

7) หลอก ได้แก่ การปั้นเรื่องให้เขาเชื่อแล้วให้ทรัพย์

8) ลวง ได้แก่ การใช้เล่ห์เอาทรัพย์ด้วยเครื่องมือลวง เช่น โกงตาชั่ง เป็นต้น

9) ปลอม ได้แก่ การทำหรือใช้ของปลอม เช่น ธนบัตรปลอม ยาปลอม เป็นต้น

10) ตระบัด ได้แก่การยืมของคนอื่นมาใช้ แล้วยึดเอาเสีย กู้หนี้แล้วไม่ใช้ดอกและต้น

11) เบียดบัง ได้แก่ การกินเศษกินเลย เช่น เลี้ยงสัตว์ กินค่าอาหารสัตว์ เป็นต้น

12) สับเปลี่ยนได้แก่ การแอบสลับเอาของผู้อื่น ซึ่งมีค่าสูงกว่า

13) ลักลอบ ได้แก่ การหลบหนีภาษีของหลวง หรือลอบนาสิ่งที่ต้องห้าม เช่น เหล้าเถื่อน เป็นต้น

14) ยักยอก ได้แก่ การยักยอกเอาทรัพย์ของคนที่ถูกริบไว้ ยักยอกภาษี ยักยอกทรัพย์ที่ถูกฟ้องล้มละลายไว้ การที่บุคคลทำโจรกรรมเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำ แม้ไม่ได้ลงมือทำเอง บุคคลนั้นย่อมได้รับโทษ ในฝ่ายพุทธจักรปรับโทษตามวัตถุอนุโลมตามกฎหมายแผ่นดิน ในฝ่ายราชอาณาจักรกำหนดโทษตามประโยคที่กระทำ

2. อนุโลมโจรกรรมได้แก่ กิริยาที่แสวงหาทรัพย์ในทางที่ไม่บริสุทธิ์ จำแนกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1) สมโจร ได้แก่ กิริยาที่อุดหนุนการโจรกรรม เช่น การรับซื้อของที่โจรกรรมมาหรือให้ที่พักอาศัยแก่โจร เป็นต้น

2) ปอกลอก ได้แก่ กิริยาที่คบบุคคลอื่นโดยอาการที่ไม่ซื่อสัตย์ มีความมุ่งหมายที่จะถือเอาทรัพย์ของเขา เมื่อเขาหมดทรัพย์แล้วก็ทิ้งเขาเสีย

3) รับสินบน ได้แก่ การรับค่าสินจ้างเพื่อช่วยทำกิจธุระให้เขาในทางที่ผิด

อนุโลมโจรกรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าวมานี้ เป็นแต่เพียงศีลด่างพร้อย ไม่ถึงกับศีลขาดเสียทีเดียว แต่เฉพาะการรับสินบน ถ้าผู้รับมีเจตนาร่วมกับผู้ให้ในการที่จะทำลายกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น ซึ่งเป็นการร่วมกันโจรกรรมโดยตรง ศีลขาด

3. ฉายาโจรกรรมได้แก่ กิริยาที่ทำทรัพย์สินของผู้อื่นให้สูญเสียและเป็นสินใช้ตกอยู่กับตน จำแนกได้ 2 ประเภท คือ

1) ผลาญ ได้แก่ การทำอันตรายแก่ทรัพย์ของผู้อื่น หรือทำลายทรัพย์ของผู้อื่นให้เสียหาย เช่น การเผาบ้านเรือน เป็นต้น

2) หยิบฉวย ได้แก่ การถือเอาทรัพย์ของผู้อื่นโดยอาการแห่งวิสาสะเกินขอบเขตมิได้บอกให้เจ้าของทรัพย์รู้ ทำให้เกิดความไม่พอใจแก่เจ้าของทรัพย์ การหยิบฉวยเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่จัดว่าไม่มีโทษ ในอรรถกถาอัฏฐสาลินีกล่าวไว้ว่าต้องประกอบด้วยลักษณะ ดังต่อไปนี้ เจ้าของทรัพย์มีความสนิทสนมกับตนมาก, เจ้าของทรัพย์เคยสั่งเอาไว้, เมื่อถือเอาแล้วไม่มีคนสนเท่ห์, เป็นสิ่งที่เจ้าของไม่หวง และรู้ว่าเจ้าของทรัพย์จะพอใจเมื่อรู้ว่าเราเอาไป[15]

ฉายาโจรกรรมทั้ง 2 ประการดังกล่าวมานี้ เป็นแต่เพียงศีลด่างพร้อย ไม่ถึงกับศีลขาดเลยทีเดียว

3. สิกขาบทที่ 3 กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี

กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณีเจตนางดเว้นที่จะประพฤติผิดในกามทั้งหลาย คำว่า กาม คือ กิริยาที่รักใครในทางประเวณี ได้แก่ สิ่งที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี หรือเชื้อสายวงศ์สกุล การที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันความแตกร้าวในหมู่มนุษย์ เนื่องจากธรรมดาแล้วชายกับหญิงเมื่อรักใคร่กันแล้วก็ไม่อยากให้ใครมาแย่งชิงไป บุคคลที่ประพฤติผิดในทางประเวณี ด้วยอำนาจของจิตที่ปฏิบัติต่อหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน ชื่อว่าสร้างความแตกร้าวในหมู่มนุษย์

ในอรรถกถาอัฏฐสาลินี ได้กล่าวถึงขอบเขตข้อห้ามในสิกขาบทนี้ว่า ทั้งหญิงและชายย่อมประพฤติผิดในกามทั้ง 2 ฝ่าย ดังนี้

หญิงที่ต้องห้ามสำหรับชาย มี 3 จำพวก ได้แก่ หญิงมีสามี โดยที่สุดแม้แต่ภรรยาเช่าชั่วคืนก็ถือว่ามีเจ้าของ, หญิงมีผู้พิทักษ์รักษา เช่น บิดามารดา หรือญาติ เป็นต้น รักษา และหญิงที่จารีตห้าม เช่น แม่ ย่า ยาย ทวด ลูก หลาน ชี เป็นต้น ทั้ง 3 ประการดังที่กล่าวมานี้ เมื่อชายประพฤติล่วงโดยที่เขายินยอมหรือไม่ยินยอมก็ตาม เป็นอันว่าศีลขาด

ชายที่ต้องห้ามสำหรับหญิงมี 2 จำพวก ได้แก่ ชายอื่นทุกคนนอกจากสามีของตน สำหรับหญิงมีสามี, ชายที่จารีตห้าม เช่น ภิกษุสามเณร และนักบวชต่างศาสนาสำหรับหญิงทุกประเภท[16] ทั้งสองประการดังที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับหญิง คือเมื่อล่วงละเมิดแล้วศีลขาดทันที ในกรณีที่

---

[15]สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกศ, *อรรถกถาอัฏฐสาลินี ตอน 2*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, 2521), หน้า 83-84.

[16]เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ไม่ยินยอม เช่น ถูกบังคับข่มขืน จนหญิงนั้นไม่อาจต่อสู้หรือหลีกเลี่ยงได้ ไม่ผิดศีล ศีลไม่ขาด เว้นไว้แต่มีความยินดีภายหลัง ศีลขาดในขณะนั้น

ในอรรถกถาอัฏฐสาลินี ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของกาเมสุมิจฉาจารมีองค์ 4 ประการ คือ หญิงหรือชายนั้น เป็นผู้ต้องห้าม, ตั้งใจเสพกาม, มีความพยายามประกอบกามกิจ และอวัยวะเพศล่วงล้ำ เข้าไปแม้เพียงเท่าเมล็ดงา เมื่อครบพร้อมทั้งองค์ประกอบ 4 ประการแล้ว ศีลขาด ถ้าไม่ครบองค์ประกอบที่กล่าวมาแล้วศีลไม่ขาด

ในสิกขาบทที่ 3 นี้หากจะพิจารณาโทษว่ามีมากหรือน้อยนั้น ก็ประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. กำหนดโดยวัตถุบุคคล ได้แก่ ผู้มีคุณต่อตนก็เป็นบาปมาก เช่น แม่ ย่า ยาย และทวด เป็นต้น

2. กำหนดโดยเจตนา ได้แก่ การมีเจตนาด้วยราคะที่แรงกล้ามีโทษมาก ถ้ามีราคะไม่แรงกล้า ก็มีโทษน้อย

3. กำหนดโดยประโยค ได้แก่ ใช้ความพยายามในการร่วมประเวณี เช่น ข่มขืน ไม่มีการยินยอมมีโทษมาก ถ้ายินยอมมีโทษน้อย

4. สิกขาบทที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี

มุสาวาทา เวรมณี คือ เจตนางดเว้นจากการพูดหรือแสดงอาการแห่งความเท็จ การที่ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อหวังห้ามความตัดประโยชน์ทางวาจา ที่จะนำมาซึ่งความบาดหมางแตกร้าวในเรื่องที่พูดไม่จริงเพราะมนุษย์ทั้งหลายไม่ว่าจะระดับไหนก็ตามย่อมต้องการความจริงทั้งสิ้น

มุสาหมายถึง การกล่าวหรือการแสดงความเท็จ ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการดังนี้ วัตถุหรือสิ่งที่จะกล่าวนั้นไม่เป็นความจริง, ผู้กล่าวหรือผู้กระทำจงใจกล่าวหรือจงใจกระทำ, กล่าวหรือกระทำให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง, ผู้ฟังเข้าใจผิดไปตามนั้น

มุสาวาทนี้ ในอรรถกถาอัฏฐสาลินี ท่านจำแนกไว้ 7 ชนิด คือ

1. ปด ได้แก่ การโกหกชัด ๆ เช่น ไม่รู้ว่ารู้ ไม่เห็นว่าเห็น ไม่มีว่ามี เป็นต้น

2. ทนสาบาน คือ ทนสาบานเพื่อให้คนอื่นหลงเชื่อว่าตนไม่ได้เป็นเช่นนั้นจะเป็นด้วยวิธีแช่งตัวเอง หรือด้วยวิธีนั่งนิ่งเมื่อถูกถาม ก็จัดเป็นทนสาบาน

3. ทำเล่ห์กะเท่ห์ ได้แก่ การอวดอ้างศักดิ์สิทธิ์เกินความจริง เช่น อวดวิเศษเรื่องใบ้หวยโดยไม่รู้จริงเป็นจริง เป็นต้น

4. มายา แสดงอาการหลอกคนอื่น เช่น ไม่เจ็บทำเป็นเจ็บ เจ็บน้อยทำเป็นเจ็บมาก เป็นต้น

5. ทำเลศ คือ ใจอยากจะพูดเท็จ แต่เล่นสำนวน พูดคลุมเคลือให้ผู้ฟังคิดผิดไปเอง เช่น เห็นขโมยวิ่งผ่านหน้าไป ไม่อยากบอกให้ผู้ตามจับทราบว่าตนเห็นจึงย้ายที่ยืนหรือที่นั่งไป เมื่อถูกถามก็พูดเล่นสำนวนว่าอยู่ที่นี่ไม่เห็น อย่างนี้เรียกว่าทำเลศ

6. เสริมความ เรื่องเล็กแต่พูดให้คนฟังเห็นว่าเป็นเรื่องใหญ่ เช่น เห็นไฟก้นบุหรี่ไหม้หญ้าแห้งก็ตะโกนเสียงดังว่าไฟ ๆ เพื่อให้คนแตกตื่นตกใจ เป็นต้น โฆษณาสินค้าพรรณนาสรรพคุณเกินความจริงก็จัดเข้าในข้อนี้

7. อำความ ตรงกันข้ามกับเสริมความ คือ เรื่องใหญ่แต่พูดให้เป็นเรื่องเล็ก หรือปิดบังอำพรางไว้ ไม่พูด ไม่รายงานต่อผู้มีหน้าที่รับทราบ[17]

อนุโลมมุสาได้แก่ ถ้อยคำที่เป็นไปตามมุสา จำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ เสียดแทง คือ กิริยาที่ว่าให้เจ็บใจ ด้วยอิงอาศัยเรื่องที่ไม่เป็นจริง เช่น พูดประชดหรือด่าว่าถึงพื้นเพเดิม เป็นต้น และสับปลับ คือ กิริยาที่พูดเท็จด้วยความคะนองวาจา แต่ไม่ได้จงใจให้เข้าใจผิด

ปฏิสสวะ[18] ได้แก่ การรับคำคนอื่นแล้วไม่ทำตามที่รับนั้น คือรับคำผู้อื่นด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ว่าจะกระทำตามนั้น แต่ภายหลังไม่ทำตามที่รับคำนั้น จำแนกได้ 3 ประเภท คือ

1. ผิดสัญญา ได้แก่ การผิดสัญญาที่ทำกันไว้ เช่น กระทำสัญญาต่อกันว่าจะกระทำสิ่งนั้นให้ แต่ภายหลังกลับไม่ทำให้

2. เสียสัตย์ ได้แก่ การให้คำสัตย์แก่ผู้อื่นว่าจะทำหรือไม่ทำสิ่งนั้น ภายหลังไม่ทำตามที่กล่าวนั้น เช่น ตั้งสัตย์ว่าจะงดเหล้าเข้าพรรษา ภายหลังไม่กระทำเสีย

3. คืนคำ ได้แก่ การรับปากผู้อื่นว่าตนจะทำสิ่งนั้น ๆ ด้วยไม่มีความสำคัญ ภายหลังตนไม่กระทำตามที่รับปาก

ยังมีคำพูดอีกประเภทหนึ่งที่เป็นคำไม่จริง แต่พูดแล้วไม่เป็นมุสาวาท ไม่มีโทษ เรียกว่า ยถาสัญญา ได้แก่ คำพูดที่พูดตามสำคัญ ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้ และไม่มีโทษแก่ผู้พูด มีอยู่ 4 ประการ คือ

1) โวหาร ได้แก่ คำพูดที่ใช้ตามธรรมเนียมประเพณี เช่น คำลงท้ายจดหมาย

2) นิยาย เช่น ละคร เป็นต้น แม้จะเป็นเรื่องไม่จริงก็ไม่จัดเป็นมุสาวาท

3) สำคัญผิด ได้แก่ การพูดด้วยความเข้าใจถูกต้อง ทั้งที่เรื่องนั้นไม่ถูกต้อง เช่น จำวันผิด บอกไปโดยเข้าใจว่าถูก

4) พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากพูดไหลไปอีกอย่างหนึ่ง

5. สิกขาบทที่ 5 สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี

สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท สิกขาบทนี้บัญญัติขึ้นเพื่อให้คนมีสติรอบคอบไม่ประมาทพลั้งเผลอทำสิ่งผิด อันจะนำมาซึ่งการตัดทอนคุณงามความดีที่มีอยู่หรือที่จะมีขึ้น เมื่อเพ่งถึงการสำรวมในการดื่มน้ำเมาแล้ว ก็เพื่อประโยชน์แห่งความผาสุกของร่างกาย และเพื่อคุณงามความดีที่จะได้กระทำอย่างมี

---

[17]เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

[18]พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2527), หน้า 146.

สติรอบคอบ ไม่กระทำการอันเป็นโทษแก่ตน ครอบครัว และสังคม ส่งเสริมการรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน และป้องกันปัญหาสิ่งเสพติดของสังคม และประเทศชาติ

สุราและสิ่งเสพติดทุกชนิด เป็นสาเหตุสำคัญในการทาลายสติสัมปชัญญะของคนเรายิ่งกว่าสิ่งใด คนที่ขาดสติสัมปชัญญะย่อมตั้งอยู่ในความประมาทเลินเล่อ สร้างความเสียหายทั้งแก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติสามารถกระทาผิดศีลข้ออื่น ๆ ได้โดยง่าย ปิดโอกาสในการกระทำคุณงามความดีทั้งหลาย เป็นบ่อเกิดแห่งโรคภัยไข้เจ็บ การทะเลาะวิวาท และอาชญากรรมต่าง ๆ ยิ่งไปกว่านั้น ผู้ที่ตกเป็นทาสสิ่งเสพติด แม้มีชีวิตอยู่ก็เสมือนตายทั้งเป็น

สิกขาบทข้อนี้มีข้อห้ามหรือขอบเขตทั้งโดยตรงและโดยอ้อม[19] ดังนี้

โดยตรง คือ น้ำเมา ซึ่งได้แก่ สุรา น้ำเมาที่กลั่น ที่เรียกว่าเหล้า และเมรัย น้ำเมาที่ยังไม่ได้กลั่น ได้แก่ เบียร์ สาโท น้ำตาลเมา กระแช่ เป็นต้น

โดยอ้อม หมายถึง ยาเสพติดให้โทษทุกชนิด เช่น ฝิ่น กัญชา ไอระเหย เป็นต้น เป็นการห้ามไว้ในศีลข้อนี้ กิริยาที่ไม่เฉพาะการดื่มอย่างเดียว แต่หมายถึงสูบและการฉีดด้วย การดื่มสุราหรือเสพยาเสพติดให้โทษ ที่สามารถทำให้ศีลขาดนั้นจะต้องพร้อมด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ ของนั้นเป็นของมึนเมา, มีเจตนาจะเสพของมึนเมานั้น, พยายามเสพ และให้ล่วงไหลลงคอไป

การขาดจากศีลข้อนี้ พึงรู้ได้จากลักษณะขององค์ศีล 4 ประการ ได้แก่ความเป็นน้ำเมา มีสุรา เป็นต้น, มีจิตใคร่ที่จะดื่มกิน, มีความพยายามที่เกิดจากจิตที่จะดื่มกินนั้น และดื่มน้ำเมาล่วงไหลลำคอลงไป[20]

สรุป ศีลทั้ง 5 ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน เพื่อป้องกันเวรและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย หากคนในสังคมไม่เคารพในหลักของศีลแล้ว ความทุกข์เดือดร้อนก็จะกลายเป็นปัญหาของชีวิตและสังคม พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข สงบ มีเอกภาพ ความเสมอภาคบนหลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยให้มีความรักมีเมตตาต่อสรรพชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีปรกติสุข ไม่เดือดร้อน เป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมีประโยชน์และอานิสงส์สืบไปอย่างต่อเนื่อง

อานิสงส์ของการรักษาศีล 5

1. มีศีลก็เย็นใจขาดศีลก็ร้อนใจ เมื่อบุคคลพัฒนาตนให้ดำรงอยู่ในศีล 5 ประการแล้ว ย่อมได้อานิสงส์เป็นอเนก มีความไม่เดือดร้อนใจ ไม่ทุกข์ใจ ไม่มีผู้ประทุษร้าย ไม่มีผู้มุ่งทำลาย ย่อมดำรงชีพ อยู่ได้อย่างสงบสุข เช่น ผู้ที่ไม่พูดเท็จ ไม่ได้หลอกลวงคนอื่น ก็อยู่ได้อย่างสงบ ไม่ต้องกังกลว่าจะถูกผู้ใดใครผู้หนึ่งฆ่าปิดปากหรือชำระหนี้แค้น คนที่มีปกติสำรวมระวังตน ไม่ทำชั่วทางกาย ไม่พูด

---

[19]สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เบญจศีล-เบญจธรรม เล่ม 1*, อ้างแล้ว, หน้า 37.

[20]สำนักเรียนวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม, *คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544), หน้า 127.

ชั่วทางวาจา มีสติระวังตนอยู่เป็นนิตย์ ความผิดความชั่วที่จะเกิดจากตัวก็ไม่มี ปัญหาความทะเลาะวิวาทกับบุคคลอื่นก็ไม่เกิดขึ้น

2. คนมีศีลเป็นคนมีเมตตา เมื่อบุคคลรักษากายวาจาของตนให้ดำรงมั่นในศีล และบำเพ็ญตนด้วยจิตเมตตาต่อมวลมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกให้อยู่กันอย่างสันติสุข ปราศจากความรุนแรง ประทุษร้ายต่อกัน โลกจึงจะถาวรมั่นคงอยู่ได้ยาวนาน

3. ศีลมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ เพราะกฎเกณฑ์ทางสังคม ต้องมีศีลเป็นพื้นฐานจึงดำรงอยู่ได้ ในสังคมของมวลมนุษย์มีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดีงาม คือ การให้เกียรติ ให้ศักดิ์ศรี ไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน แตกต่างจากสัตว์ดิรัจฉาน ที่ไม่ได้พัฒนาการในส่วนนี้

4. ศีลทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าและเกิดความสุขทั้งในระดับส่วนตนเองและระดับส่วนรวม ครอบครัว ประเทศชาติบ้านเมือง แม่คฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ต้องมีศีลเป็นหลักสำคัญ ทุกสังคมจะต้องยึดในหลักศีลธรรมทางศีลธรรมทางศาสนา ถ้าขาดศีลก็ไร้ความดี หากละเว้น คือ ละเมิดศีลธรรมแล้วมวลมนุษย์ในโลกนี้ ก็จะพบกับความวิบัติฉิบหายในที่สุด

จะเห็นได้ว่าผลของการรักษาศีล คือ การรักษาความเป็นมนุษย์ รักษาสังคมและสิ่งแวดล้อม โดย “ศีลส่งชีวิตให้สูง ปรุงให้สวย นำให้รวย ช่วยให้รอด ” เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันชีวิต ทรัพย์สิน คู่ครองหรือครอบครัว สังคมและสิ่งแวดล้อม ให้พ้นภัยพิบัติทั้งหลาย ดังคำกล่าวที่แสดงคุณของศีลที่ให้ผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งจะได้ยินเมื่อพระภิกษุสงฆ์ให้ศีลแล้ว คือ

สีเลน สุคติยนฺติ บุคคลเข้าถึงคติที่ดีด้วยศีล

สีเลน โภคสมฺปทา บุคคลได้โภคทรัพย์ด้วยศีล

สีเลน นิพฺพุติยนฺติ บุคคลถึงความดับทุกข์ได้ด้วยศีล

สุคติ หมายถึง คติแห่งชีวิต คือทางเบื้องหน้า ผู้ที่รักษาศีลดีแล้ว มีกิริยามารยาทดี ก็มีชีวิตที่ดี แล้ว มีกิริยามารยาทดี ก็มีชีวิตที่ดีหรือจะไปในที่ใด ก็มีผู้ยินดีต้อนรับ ชื่อว่า มีคติแห่งชีวิตดี โภคสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมแห่งโภคะและการเสวยโภคะ การมีโภคะอย่างเดียว คนไม่มีศีลก็มีได้ เช่น ไปลักขโมยหรือโกงเขามา เป็นต้น ยังมีความทุกข์เดือดร้อน และต้องรับผลบาปกรรมในอนาคต ดังนั้น จึงปรากฏว่าผู้ไม่มีศีลก็รวยได้ แต่การเสวยโภคะหมายความว่า กินอิ่ม พอใช้จ่าย สุขใจ และไม่ต้องรอรับผลบาปกรรมในอนาคต ผู้ที่จะเสวยสมบัติได้อย่างเต็มที่เช่นนี้มีเฉพาะผู้มีศีลเท่านั้น

นิพพุติ หมายถึง การบรรลุนิพพาน ซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุดทางพระพุทธศาสนา และหมายถึง ความดับทุกข์ ในระดับสังคมคฤหัสถ์ นิพพาน คือ การดับปัญหาของชีวิตได้หรือพยายามระงับปัญหา หรือแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อความไม่เดือดร้อนในชีวิตประจำวัน ความสบายใจ ความเย็นใจ ไม่หวาดระแวง เป็นต้น[21]

---

[21]พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ), *ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ*, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2542), หน้า 8-10.

ประโยชน์ของการรักษาศีล 5 นับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่ใช้ทรัพย์ หรือไม่ต้องจัดหาสิ่งของภายนอกใด ๆ ทุกอย่างมีที่ตัวเรา เพียงตั้งใจงดเว้นจะไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดในกาม ไม่พูดเท็จ และไม่ดื่มสุราเมรัย แล้วควบคุมมิให้ละเมิดด้วยจิตใจแน่วแน่มั่นคง มีผลให้ผู้รักษามีสติ มีปกติสำรวมกาย สำรวมวาจา เป็นที่รักเคารพศรัทธาของคนทั้งหลาย เป็นผู้ที่เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ อยู่ในสังคมอย่างสงบสุข ไม่ก่อเวรก่อกรรมต่อผู้อื่น สามารถอ่านคนออก บอกคนได้ ใช้คนเป็น พ้นภัยพิบัติจากทางธรรมชาติ จากคน จากสารเคมี จากอาหาร จากเทคโนโลยี ย่อมส่งผลให้บุคคลสังคมสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี และเป็นไปในทางที่ดี และเป็นทางไปสู่คุณธรรมขั้นสูงยิ่งขึ้นไป

3.1.2 เบญจธรรม

เบญจธรรม เป็นธรรมอันเป็นข้อพึงปฏิบัติควบคู่กับเบญจศีล คือ การรักษาเบญจศีลให้บริบูรณ์ควรกระทำพร้อมกับรักษาเบญจธรรมด้วย แต่การรักษาเบญจศีลนี้มิใช่ข้อบังคับของพุทธศาสนิก เป็นคำแนะนาให้พึงยึดถือด้วยความสมัครใจเท่านั้น เบญจธรรมเป็นสภาพที่ทรงหรือดำรงไว้ ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ดีมี 5 ประการคู่กับศีล 5 ธรรมอันงามเป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอัธยาศัย นิสัยที่ดีและประณีต ศีลเป็นเหตุให้งดเว้นไม่ทาสิ่งที่เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีล ก็มีเพียงการงดเว้นจากโทษ แต่ยังไม่ได้ทำความดีอะไรให้กับตัวเลย ต่อเมื่อมีธรรมอยู่ด้วย จึงจะเป็นเหตุให้ทำความดี เช่น รักษาศีลไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เกิดไปพบคนนอนหลับอยู่บนทางรถไฟ มีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรจะปลุกหรือบอกเขาได้แต่ไม่ปลุก จนเขาถูกรถไฟทับตาย อย่างนี้ศีลไม่ขาด เพราะไม่ได้ฆ่าเขา แต่ขาดธรรมคือเมตตา เมื่อปลุกให้เขารีบหลีกออกจากทางรถไฟด้วยเมตตาจิต จึงได้ชื่อว่ามีธรรม[22]

ความหมายของเบญจธรรม

เบญจธรรม แปลว่า คุณธรรม 5 ประการ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันดีงาม 5 ประการเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลเป็นข้อปฏิบัติที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีล เป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นของมนุษย์ที่ทำให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจสงบสุข ไม่มีเวรภัยปราศจากศัตรูคู่อาฆาต ผู้รักษาเบญจศีลจึงควรมีเบญจธรรมไว้ประจำใจ กัลป์ยาณธรรมมี 5 ประการ คือ เมตตากรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ โดยผู้รักษาศีลพึงประพฤติปฏิบัติตามกัลยาณธรรมควบคู่กันไป

เบญจธรรมประกอบไปด้วยคำว่า ธรรมและคำว่าเบญจซึ่งทั้ง 2 คำนี้มีความหมายแตกต่างกันดังนี้

ธรรมหมายถึง “ข้อที่ควรนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจหรือการปฏิบัติเพื่อให้เกิดที่พึ่งทางใจซึ่งเป็นหนทางนา ไปสู่มรรคผลนิพพาน และเป็นคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ

---

[22]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2552), หน้า 187.

จากธรรมชาติของมนุษย์เป็นสิ่งที่มีอยู่กับมนุษย์ก่อนแล้วแต่เป็นสิ่งที่มนุษย์มองข้ามไป”[23] ซึ่งสามารถแบ่งความหมายออกได้ 2 ลักษณะคือ “คำว่าธรรม มาจากคำว่า ธร ธาตุที่แปลว่าทรง ที่หมายถึง ทรงตนเองไว้ตลอด ถ้าดีก็ดีตลอด ถ้าไม่ดีก็ไม่ดีตลอดเช่นกัน และความหมายที่ตรงกับภาษาไทยหมายถึง มานะหรือมโน ที่เป็นธรรมอยู่ภายในที่คอยรับรู้ธรรมภายนอกที่เข้าไปกระทบภายในเพื่อให้มีความรู้สึกดี ไม่ดี และเป็นกลาง ๆ ที่ไม่ดีไม่ชั่ว”[24] ดังนั้นธรรมจึงหมายถึง ข้อที่ควรนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นที่พึ่งทางใจ เพื่อให้เป็นผู้มีความสุข มีทรัพย์ และนำชีวิตมุ่งสู่นิพพานในที่สุด

เบญจหมายถึงห้าหรือหลักการ 5 ประการ เมื่อนำคำว่าธรรมมารวมกับคำว่าเบญจก็จะได้คำว่า เบญจธรรม ซึ่งหมายถึง ข้อควรนำมาประพฤติปฏิบัติ 5 ประการ คือ “เป็นผู้มีความเมตาต่อสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้มีสัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพสุจริตตามหน้าที่ของตน มีความสำรวมในกาม ยินดีในคู่ครองของตน มีความซื่อสัตย์สุจริตพูดแต่ความจริง มีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์”[25] ดังนั้นเบญจธรรมเหล่านี้เป็นหลักที่มนุษย์ทุกคนสมควรที่จะต้องประพฤติปฏิบัติโดยเฉพาะสา หรับผู้มีหน้าที่ในการช่วยคนให้พ้นจากความทุกข์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2547 ให้คำนิยามและความหมายไว้ว่า เบญจธรรม หมายถึง ข้อควรปฏิบัติ 5 ประการ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนดี มีคุณธรรม มีกาย วาจา ใจ ที่สะอาดงดงาม ได้แก่ 1) เมตตา 2) สมัมาอาชีวะ 3) กามสังวร 4) สัจจะ และ 5) สติสัมปชัญญะ และผู้ที่ได้รับผลจากการกระทำนั้นจะมีความสุข[26]

บุญมี แท่นแก้ว ให้คำนิยามและความหมายไว้ว่า เบญจธรรม หมายถึง ธรรมที่ดีงาม ธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นมนุษย์สมบูรณ์ ที่คู่กับศีล 5 ดังนี้

1. เมตตากรุณา คือความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น
2. สัมมาอาชีวะ คือการประกอบสัมมาชีพ
3. กามสังวร คือการสารวมในกาม
4. สัจจะคือการพูดความจริง
5. สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้และความรู้ตัว[27]

---

[23]พระญาณวโรดม, *ศาสนาต่าง ๆ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), หน้า 54.

[24]สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, *ธรรมานุกรม*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533), หน้า 189.

[25]ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรมการศาสนา กองศาสนศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, *คู่มือการศึกษาธรรมชั้นตรี*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541), หน้า 92.

[26]พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 140.

[27]บุญมี แท่นแก้ว, *พุทธปรัชญาเถรวาท*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอสพริ้นติ้ง, 2545), หน้า 85.

ความหมายของเบญจธรรม หรือเบญจกัลป์ยาณธรรม อันหมายถึงธรรมที่ทำให้หรือส่งเสริมให้บุคคลงาม 5 ประการอันเป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลเป็นข้อปฏิบัติยิ่งขึ้นไปคือ เมื่อมีศีลแล้วควรจะปฏิบัติธรรมให้ดียิ่งขึ้นไป

องค์ประกอบของเบญจธรรม

เบญจธรรมเป็นข้อพึงปฏิบัติห้าประการ คู่กับเบญจศีลอันเป็นข้อไม่พึงปฏิบัติห้าประการ[28] องค์ประกอบเบญจธรรม 5 ประการ ได้แก่

1. เบญจธรรมข้อที่ 1 เมตตากรุณา

ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ เมตตากรุณาเป็นกัลยาณธรรม[29] ธรรมที่ดีงามหรือธรรมที่ทำให้เป็นกัลยาณชน เมตตากรุณานี้ เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ 1 ทำให้มีจิตใจงดงาม เช่น คนที่มีความรัก ความสงสารสัตว์ย่อมมีจิตใจอ่อนโยน คิดเกื้อกูล ไม่คิดทำร้ายหรือทาลายชีวิตสัตว์ฉะนั้น จึงควรปลูกเมตตากรุณาให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับศีล เพราะเมตตากรุณาเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์คือ มนุษย์รู้สึกรัก รู้จักสงสาร ความรักทั้งปวงเกิดจากความเมตตากรุณานี้ หากคนเราทำลายคุณธรรมพื้นฐานนี้แล้วความรักทั้งปวงก็เกิดมีไม่ได้ ชีวิตของทุกคนดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยความเมตตากรุณาของผู้อื่นมาตั้งแต่เบื้องต้นเช่น บุตรธิดา ได้รับการเลี้ยงดูการเอาใจใส่จากบิดามารดา ได้รับการอนุเคราะห์เกื้อกูลจากญาติพี่น้องได้รับวิชาความรู้วิธีการเลี้ยงชีพจากครูอาจารย์ เป็นต้นมาตามลำดับ หากไม่ได้รับความเมตตากรุณาจากผู้อื่น ไหนเลยจะสามารถดารงตนอยู่ได้และเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็ถึงเวลาอันสมควรที่จะแสดงเมตตาต่อผู้อื่นบ้าง โลกจึงจะตั้งอยู่ได้หากบุคคลปราศจากเมตตากรุณาแล้ว ย่อมได้ชื่อว่า เป็นคนใจจืดเห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ฉะนั้นเมื่อทุกคนมีชีวิตเจริญมาด้วยความเมตตากรุณาของผู้อื่นก็สมควรปลูกเมตตากรุณาสืบต่อไป

1) เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ตรงกับคำว่า ไมตรีจิต คือจิตใจที่ประกอบด้วย เมตตา เมื่อมีเมตตาต่อกันแล้วย่อมคิดเกื้อกูลกันให้มีความสุข ถึงแม้จะประพฤติผิดพลั้งพลาดต่อกันบ้าง ก็ให้อภัยกันและไม่ถือโทษโกรธกัน เหมือนอย่างมารดาบิดาผู้เปี่ยมด้วยเมตตาย่อมไม่ถือโทษต่อบุตรธิดา หรือครูอาจารย์ไม่ถือโทษต่อศิษย์ ในทางตรงกันข้ามถ้าขาดเมตตาต่อกันแล้วแม้ประพฤติผิดต่อกันเพียงเล็กน้อยก็ให้อภัยกันไม่ได้ ปัญหาเล็กน้อยก็กลายเป็นปัญหาใหญ่

2) กรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ผู้ที่มีจิตใจประกอบด้วย กรุณา เห็นความทุกข์ยากของคนอื่นก็พลอยหวั่นใจสงสาร คิดจะช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ทนไม่ได้ เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความทุกข์ยากลำบาก อันเป็นแรงผลักดันให้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือทางใดทางหนึ่ง เพื่อให้เขาพ้นจาก

---

[28]พระธรรมกิติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอส.พริ้นติง, 2548), หน้า 125.

[29]พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2545), หน้า 235.

ความทุกข์นั้น กรุณาเป็นเหตุให้มนุษย์และสัตว์คิดช่วยเหลือกัน เปลื้องทุกข์ภัยของกันและกัน การแสดงความกรุณานี้เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติเมื่อเป็นเด็กเราเคยได้รับความกรุณาจากผู้อื่นมาแล้วและยังหวังความกรุณาต่อไปอีก เมื่อถึงเวลาที่จะต้องแสดงความกรุณาแก่ผู้อื่นเช่นนั้นบ้างก็ควรทำ

(1) ลักษณะของผู้มีความกรุณา คือเป็นคนเสียสละไม่เห็นแก่ตัวไม่เห็นแก่ได้ จิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ บำเพ็ญประโยชน์และสร้างสรรค์สิ่งดีงามแก่คนอื่นและสังคม บุคคลใดเมื่อสามารถจะช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ยาก แต่ไม่แสดงความกรุณา ผู้นั้นได้ชื่อว่า คนใจดำมีแต่เอาเปรียบโลก หวังแต่เพียงว่า ผู้อื่นจะให้อะไรเราบ้าง ไม่เคยคิดว่าเราจะให้ผู้อื่นได้อย่างไรการช่วยชีวิตคนและสัตว์เดียรัจฉาน เป็นพื้นฐานสำคัญแห่งการแสดงความกรุณา เป็นกิจอันผู้ปกครองหรือผู้นำไม่ควรละเลย

(2) การช่วยชีวิตคน เป็นเบื้องต้นแห่งการแสดงความกรุณา ธรรมเนียมของนานาอารยประเทศ เช่น เรื่องการเดินเรือทะเล หากพบเรือที่เกิดอันตรายต้องหยุดช่วยคนให้รอดปลอดภัยก่อนจึงจะเดินเรือต่อไปได้ แม้ในเรื่องการสงคราม เมื่อจับเชลยที่ยอมแพ้วางอาวุธแล้วก็ไม่ทำร้าย ให้การดูความเป็นอยู่ตามอัตภาพเมื่อสิ้นศึกสงครามก็ส่งตัวกลับประเทศ ไม่ยึดไว้เป็นเชลยต่อไป ธรรมเนียมนี้ยังแผ่ไปถึงสัตว์เดียรัจฉานผู้ที่มีจิตใจอ่อนโยน เมื่อเห็นสัตว์เดียรัจฉานที่จะถูกฆ่ามักมีใจกรุณาและซื้อไถ่ชีวิต แม้ในการทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคลแห่งชีวิตก็นิยมแจกทานแก่คนยากจน และปล่อยสัตว์ให้เป็นอิสระ เช่น ปล่อยนก ปล่อยปลา เป็นต้น แม้ในครั้งโบราณกาลพระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ก็ประกาศห้ามมิให้ฆ่าสัตว์บางชนิด เรียกว่า พระราชทานอภัยแก่สัตว์เหล่านั้น ธรรมเนียมนี้มีปรากฏมาถึงปัจจุบัน เช่น ห้ามฆ่าสัตว์ป่าสงวน ห้ามจับปลาในฤดูวางไข่ เป็นต้น

(3) วิธีปลูกเมตตากรุณา เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา คือความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์นั้น ลำดับแรกให้ปลูกเมตตาในตนเองก่อนแล้ว จึงแผ่เจาะจงไปในคนที่รักใคร่นับถือซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิด วิธีเช่นนี้ทำให้เกิดเมตตาได้ง่าย ต่อจากนั้นให้แผ่ไปในบุคคลที่ห่างไกลออกไป แผ่ไปถึงบุคคลที่ไม่ชอบพอกันตามลำดับ เมื่อแผ่เมตตาโดยเจาะจงได้สะดวกแล้ว ก็แผ่โดยไม่เจาะจงไปในสรรพสัตว์ไม่มีประมาณทุกถ้วนหน้า การฝึกหัดแผ่เมตตาเช่นนี้บ่อย ๆ เมตตากรุณาก็จะเกิดขึ้นในจิตใจ บุคคลที่มีเมตตากรุณางอกงามในจิตใจแล้วย่อมคิดสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น สร้างวัด สร้างโรงเรียน สร้างโรงพยาบาล สถานสงเคราะห์คนชรา เป็นต้น เหมือนการหว่านพืชแล้วหมั่นรดน้ำพรวนดินเนือง ๆ พืชก็จะงอกงามขึ้นฉันนั้น

นอกจากนั้น ในการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณานี้ควรคิดช่วยเหลือด้วยวิธีการที่ยั่งยืน เช่น การสงเคราะห์คนยากจนด้วยการให้ทาน อาจเป็นเพียงการช่วยเหลือเฉพาะหน้าชั่วครั้งชั่วคราว แต่ถ้าช่วยเหลือด้วยการให้วิชาความรู้ในการหาเลี้ยงชีพก็จะเป็นการช่วยเหลือที่ยั่งยืน เช่นนี้ นับว่าเป็นการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณาที่ฉลาดยิ่งขึ้น ความมีเมตตากรุณาแก่กันและกันเป็นคุณธรรมที่งดงามก็จริง ถึงอย่างนั้นผู้ตั้งอยู่ในเมตตากรุณา พึงเป็นคนฉลาดในการแสดงออกจึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ ถ้าไม่

ฉลาดมุ่งแต่จะเมตตากรุณาอย่างเดียว ถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งเมตตากรุณาที่ไม่ถูกต้อง ทั้งเป็นการกระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย ในเรื่องนี้ บิดามารดาพึงตั้งอยู่ในอุเบกขาโดยถือว่าเมื่อกระทำความผิดแล้วก็สมควรได้รับโทษ และการถูกลงโทษตามกฎหมายนั้น อาจส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นไปในแนวทางที่ดีขึ้นได้

(4) อานิสงส์ของการเจริญเมตตากรุณา พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์หรือประโยชน์ที่จะพึงได้รับจากการเจริญเมตตากรุณาไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ว่า

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายเมื่อเมตตาเจโตวิมุติ อันบุคคลเสพแล้วโดยเอื้อเฟื้อ เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง หมั่นเจริญเนือง ๆ สั่งสมไว้โดยรอบ ปรารภด้วยดี พึงหวังได้อานิสงส์ 8 ประการ 8 ประการเป็นไฉน คือหลับก็เป็นสุข 1 ตื่นก็เป็นสุข 1 ไม่ฝันเห็นสิ่งลามก 1 เป็นที่รักของมนุษย์ 1 เป็นที่รักของอมนุษย์ 1 เทวดาย่อมรักษา 1 ไฟ ยาพิษหรือศาตราไม่กล้ำกลายผู้นั้น 1 เมื่อแทงตลอดคุณธรรมที่สูงขึ้นไปยังไม่ได้ ย่อมไปบังเกิดในพรหมโลก 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุติ อันบุคคลเสพแล้วโดยเอื้อเฟื้อ เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง หมั่นเจริญเนือง ๆ สั่งสมไว้โดยรอบ ปรารภด้วยดี พึงหวังได้อานิสงส์ 8 ประการนี้ ฯ

ก็ผู้ใดมีสติมั่นคง เจริญเมตตาอันหาประมาณมิได้ สังโยชน์ของผู้นั้น ผู้เห็นธรรมเป็นที่สิ้นไป แห่งอุปธิกิเลส ย่อมเบาบาง หากว่าเขาไม่มีจิตคิดประทุษร้ายสัตว์แม้สักตัวเดียว เจริญเมตตาจิตอยู่ เพราะเจริญเมตตาจิตนั้น ย่อมเป็นกุศล เขามีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้ประเสริฐ กระทำบุญมาก พระราชาผู้ประกอบด้วยธรรมเช่นกับฤาษี ชำนะแผ่นดิน อันประกอบด้วยหมู่สัตว์ เจริญรอยตามกัน บูชายัญเหล่าใด คือ สัสสเมธ ความทรงพระปรีชาในการบำรุงพืชพันธ์ ธัญญาหาร ปุริสเมธ ทรงพระปรีชาในการเกลี้ยกล่อมประชาชน สัมมาปาสะ มีพระอัธยาศัยดุจบ่วงคล้องน้ำใจประชาชน วาชเปยยะ มีพระวาจาเป็นที่ดูดดื่มน้ำใจคน ซึ่งมีผลคือทำให้นครไม่ต้องมีลิ่มกลอน มหายัญเหล่านั้นทั้งหมด ยังไม่เทียบเท่าส่วนที่ 16 แห่งเมตตาจิตที่บุคคลเจริญดีแล้ว ดุจกลุ่มดวงดาวทั้งหมด ไม่เทียบเท่าแสงจันทร์ ฉะนั้น ผู้ใดมีเมตตาจิตในสรรพสัตว์ ไม่ฆ่า (สัตว์) เอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร”[30]

จากข้อความ แสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ของการมีเมตตาต่อกัน เป็นที่รักษาตน และสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจนถึงเป็นที่รักของผู้อื่นทั้งมนุษย์และเทวดา อานิสงส์ที่เกิดขึ้นทำให้หลับเป็นสุขตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดารักษา ไฟ ยาพิษหรือศัตราวุธ ย่อมไม่กล้ากรายทำร้ายได้ สีหน้าผ่องใส จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิได้เร็ว ขณะจะสิ้นชีวิต มี

[30]องฺ.อฏฺ.ก.23/91/117-118.

สติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เมื่อยังไม่บรรลุคุณธรรมสูงสุด คือ อรหัตตผล ย่อมเกิดในพรหมโลก ทั้งหมดเหล่านี้เป็นอานิสงส์ของการประพฤติเบญจธรรม ข้อเมตตากรุณา

เมตตากรุณา เป็นกัลยาณธรรม ธรรมที่ดีงามหรือธรรมที่ทาให้เป็นกัลยาณชน เมตตากรุณานี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ 1 ทำให้มีจิตใจงดงาม เช่นคนที่มีความรักความสงสารสัตว์ย่อมมีจิตใจอ่อนโยนคิดเกื้อกูลไม่คิดทำร้ายหรือทำลายชีวิตสัตว์ ฉะนั้นจึงควรปลูกเมตตากรุณาให้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับศีล เพราะเมตตากรุณา เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์คือมนุษย์รู้สึกรัก รู้จักสงสาร ความรักทั้งปวงเกิดจากความเมตตากรุณานี้หากคนเราทำลายคุณธรรมพื้นฐานนี้แล้ว ความรักทั้งปวงก็เกิดมีไม่ได้

2. เบญจธรรมข้อที่ 2 สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

“สัมมาอาชีวะ” ประกอบด้วย 2 คำ คือ “สัมมา” และ “อาชีวะ” คำวา “สัมมา” หมายถึง โดยชอบ ดี ถูกต้อง สมบูรณ์ จริงแท้[31] ส่วนคำว่า “อาชีวะ” หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน[32]

สัมมาอาชีวะ ได้แก่ การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ คุณธรรมข้อนี้เกื้อกูลให้ผู้มีศีลสามารถรักษาศีลข้อที่ 2 ให้มั่นคงขึ้น เนื่องจากคนทุกคนต้องประกอบอาชีพ หาปัจจัยมาบริโภคเลี้ยงตนและบุคคลในครอบครัว มีบิดามารดา บุตร ภรรยา เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทำงานหาเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ เพื่อให้ได้ทรัพย์มาในทางที่ชอบ ให้พอเพียงแก่การดำรงชีวิต เมื่อตนเองยังหาเลี้ยงชีพไม่ได้ทั้งไม่มีความเพียรประกอบหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ก็จะไม่มีรายได้มาใช้จ่ายดำรงชีวิต ลำพังการอาศัยทรัพย์สมบัติที่มีอยู่เดิม โดยไม่แสวงหามาเพิ่มเติม ทรัพย์สมบัตินั้นก็จะหมดไป เหมือนบึงที่มีน้ำไหลออกไปอย่างเดียวก็มีแต่จะแห้งไป เพราะบุคคลที่ไม่มีทรัพย์ใช้จ่ายเลี้ยงชีพ ถูกความยากจนขัดสนบีบคั้นเข้า ก็จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้ยากหรือไม่อาจตั้งมั่นอยู่ในศีลได้ แต่ถ้าเขาหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบก็จะมีทรัพย์มาใช้จ่ายเลี้ยงชีวิตและเป็นกำลังอุดหนุนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลได้ ดังข้อความในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ว่า “ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็สัมมาอาชีวะเป็นไฉน คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ละมิจฉาชีพแล้ว สำเร็จความเป็นอยู่ด้วยสัมมาชีพ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีวะ”[33]

กัลยาณธรรมข้อนี้ มุ่งให้ผู้ปฏิบัติเว้นจากมิจฉาชีพ และประกอบสัมมาชีพด้วยการประพฤติเป็นธรรมในกิจการ ในบุคคล และในวัตถุดังนี้

---

[31]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 435.

[32]เรื่องเดียวกัน, หน้า 539

[33]ม.อุ.14/704/340.

1) การประพฤติเป็นธรรมในกิจการ หมายถึง ความซื่อตรงในหน้าที่การงานที่รับผิดชอบหรือการทำกิจการโดยสุจริต ไม่บิดพลิ้วหลีกเลี่ยงงานที่ทำนั้น เพื่อให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เช่น ลูกจ้างผู้ทาหน้าที่ของตนด้วยความขยัน ตั้งใจทำงาน ทำงานได้เรียบร้อย ทำงานเต็มเวลา ไม่บิดพลิ้วหลีกเลี่ยงการงานที่รับผิดชอบของตน

2) การประพฤติเป็นธรรมในบุคคล หมายถึง ความซื่อตรงในบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพอย่างยุติธรรมปราศจากอคติ เช่น นายจ้าง จ่ายค่าจ้างตามสัญญา ตามแรงงาน ตามความสามารถ ไม่กักขังหน่วงเหนี่ยว ไม่ใช้แรงงานเด็ก หรือพ่อค้าไม่ประพฤติเป็นคนเห็นแก่ได้ ขายสินค้าแก่ทุกคนตามราคาที่กำหนดอย่างเสมอภาคกัน

3) การประพฤติเป็นธรรมในวัตถุหมายถึง ความซื่อตรงในวัตถุสิ่งของหรือสินค้าสำหรับประกอบอาชีพ โดยการแสดงคุณสมบัติและคุณภาพของวัตถุตามความเป็นจริง ผู้มีอาชีพค้าขายไม่ขายของเทียมอย่างของแท้ เช่น ไม่ขายน้ำผึ้งปลอมปนแก่ผู้ต้องการน้ำผึ้งแท้ ไม่นำอาหารค้างคืนที่บูดแล้วมาอุ่นขายใหม่ ไม่ใช้วัสดุก่อสร้างที่มีคุณภาพต่ำกว่าสัญญาจ้าง ในอาชีพการงานอาจวิบัติโดยเหตุ 2 ประการ คือ โดยเนื้องาน และโดยการกระทำ คือ

(1) โดยเนื้องาน คือ งานอาชีพบางชนิดนั้นเป็นงานวิบัติอยู่ในตัวแล้ว เช่น การขโมย การปล้น การรับจ้างฆ่าคน การค้าของเถื่อน เป็นต้น ใครทำก็วิบัติ

(2) โดยการกระทำ คือ งานอาชีพบางชนิดเป็นงานดีแต่ผู้ประกอบอาชีพนั้นทำงานให้เสียหาย เช่น อาชีพรับราชการเป็นอาชีพที่ดีแต่ผู้ปฏิบัติทุจริตต่อหน้าที่ฉ้อราษฎร์บังหลวง การกระทำอย่างนี้ทำให้อาชีพรับราชการนั้นเกิดความวิบัติเสียหาย ผู้จะเลือกอาชีพการงาน ควรเว้นจากการงานที่มีโทษเสีย แม้จะเป็นอุบายทำให้ได้ทรัพย์มาก แต่ทรัพย์ที่เกิดจากการงานที่เสียหายนั้นไม่สามารถนาไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ อีกอย่างหนึ่งการงานที่ต้องเสี่ยง เช่น การพนัน ก็ไม่ควรเลือกมาเป็นอาชีพ เพราะเหตุว่าเมื่อพลาดพลั้งแล้วทรัพย์นั้นก็เสียหาย หมดสิ้นไปโดยง่าย ถึงได้ทรัพย์นั้นมาก็รักษาไว้ได้ไม่นาน ด้วยเหตุ 2 ประการ คือ ทำให้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยโดยไม่เห็นคุณค่าของทรัพย์ เพราะเป็นของที่ได้มาง่าย และทำให้ติดการพนันซึ่งเป็นเหตุทำให้ทรัพย์พินาศ

สัมมาอาชีวะเป็นหนึ่งในมรรค 8 หรือมรรคมีองค์แปด[34]

1) เลี้ยงชีพชอบ หมายถึง การทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต

2) ฆราวาสสัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นมิจฉาอาชีวะ อันได้แก่การเลี้ยงชีพไม่ชอบ คือ การแสวงหาปัจจัยมาบริโภคที่มิชอบ คือ การโกงหรือหลอกลวง เว้นการประจบสอพลอ การบีบบังคับขู่เข็ญและการต่อลาภด้วยลาภ หรือก็คือการแสวงหาลาภโดยไม่ประกอบด้วยความเพียร (สัมมาวายามะ) คือ ขี้เกียจ อยากได้มาง่าย ๆ โดยไม่อาศัยกำลังแห่งสติปัญญาและแรงกาย ซ้ำโลภจนไม่ชอบธรรม เช่น เบียดเบียนลูกจ้าง ทำลายสิ่งแวดล้อม และสังคม เพื่อความอยากได้มาเสียให้ได้

---

[34]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์,* อ้างแล้ว, หน้า 52.

3) รวมถึงการไม่ประกอบมิจฉาอาชีวะ 5 ประเภท ดังนี้

(1) สัตถวณิชชา คือ การขายอาวุธ ได้แก่ อาวุธปืน อาวุธเคมี ระเบิด นิวเคลียร์ อาวุธอื่น ๆ เป็นต้น อาวุธเหล่านี้หากมีเจตนาเพื่อทาร้ายกัน จะก่อให้เกิดการทำลายล้างซึ่งกันและกัน โลกจะไม่เกิดสันติสุข

(2) สัตตวณิชชา หมายถึง การค้าขายมนุษย์ ได้แก่ การค้าขายเด็ก การค้าทาส ตลอดจนการใช้แรงงานเด็กและสตรีอย่างทารุณ รวมถึงการขายตัวหรือขายบริการทางเพศทั้งของตัวเองและผู้อื่น

(3) มังสวณิชชา หมายถึง ค้าขายสัตว์เป็น สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหารเป็นการส่งเสริมให้ทำผิดศีลข้อที่ 1 คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

(4) มัชชวณิชชา หมายถึง การค้าขายน้ำเมา ตลอดจนการค้าสารเสพติดทุกชนิด รวมถึงการเสพเอง

(5) วิสวณิชชา หมายถึง การค้าขายยาพิษ ซึ่งเป็นอันตรายต่อผู้ใช้ รวมทั้งเป็นอันตรายต่อสัตว์

ผู้ที่จะเลือกหาการงานควรเว้นการงานที่มีโทษเสีย แม้จะทำให้ได้ทรัพย์มากก็ตาม ทรัพย์ที่เกิดจากการทำงานที่มีโทษ ไม่ทำให้เกิดประโยชน์ได้เต็มที่ การงานที่ต้องเสี่ยงโชค เช่น การพนันก็ไม่ควรเลือกเอา เพราะถ้าพลาดท่าก็มีแต่ความสูญเสีย ถ้าได้ทรัพย์ก็ไม่ถาวรเพราะคนประกอบการงานควรมีอุตสาหะ อย่าท้อถอย จงดูเยี่ยงแมลงผึ้งบินหาเกสรดอกไม้ นำมาทีละน้อย ๆ ยังสามารถทำน้ำผึ้งเลี้ยงตัวและลูกน้องได้ตลอดฤดูหนาวที่กันดารดอกไม้ เมื่อเขาหมั่นทำการงาน ได้ทรัพย์มาจับจ่ายเลี้ยงตนและครอบครัวบ้าง เก็บไว้เพื่อเหตุการณ์ในวันข้างหน้าบ้าง ถึงไม่มากแต่เพียงคราวละน้อย ๆ ก็พอจะทำตนให้มีความสุขได้และไม่ประกอบทุจริต เพราะความเลี้ยงชีพเข้าบีบคั้น เป็นการรักษาศีลให้บริสุทธิ์

ดังนั้น ควรเลือกทำการงานที่สุจริตด้วยการใช้กำลังกาย กำลังความคิด และสติปัญญาของตนเอง การได้ทรัพย์มาในลักษณะเช่นนี้จะได้เห็นคุณค่าของทรัพย์นั้น ๆ ไม่ใช้สอยสุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือย จะทำให้รักษาทรัพย์นั้นอยู่ได้อย่างถาวร การที่จะได้มาซึ่งทรัพย์ ต้องเกิดจากความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วต้องรู้จักรักษาและใช้สอยทรัพย์นั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ รู้จักคบหากัลยาณมิตรที่จะเกื้อกูลในทางที่ดีงาม ให้ดำเนินชีวิตแต่พอดีกับทรัพย์ที่หามาได้ พระพุทธศาสนาได้แสดงวิธีใช้จ่ายทรัพย์ที่ถูกต้องว่า ใช้เลี้ยงตนเองให้เป็นสุข เลี้ยงบิดามารดา เลี้ยงภรรยา บุตรธิดา และคนใช้คนงานให้เป็นสุข ใช้บำบัดอันตรายที่เกิดจากเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3. เบญจธรรมข้อที่ 3 กามสังวร ความสำรวมในกาม

คือ การสำรวมในกาม กามสังวร มีคนให้ความหมายไว้หลายแนว หลากหลาย แตกต่างกันไป ดังนี้ ความสำรวม คือ ภิกษุมีความสารวมและมีวัตรจริยาอันน่าเสื่อมใส ความสำรวม คือ ความเยือกเย็น สงบจิต อยู่นิ่ง ปล่อยวาง สำรวมอินทรีย์ คือ ระมัดระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำให้ความใคร่ในกามคุณ คือ การติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลดน้อยลง เมื่อความสำรวมเกิดขึ้น จึงทำให้ไม่

ผิดศีลข้อที่ 3 การสำรวมในกาม คือ ระมัดระวังและมีความสำรวมในกามมารมณ์ จะน่าเลื่อมใส น่าศรัทธา น่ายกย่อง กามสังวร คือ ความสำรวมในกาม การรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ไม่ให้หลงใหลหมกมุ่นในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ให้ประพฤติในทางที่ชอบ เมื่อเป็นเยาวชนก็ให้ระวังควบคุมใจและกายไม่ให้ออกนอกลู่นอกทาง เว้นความระมัดระวัง ไม่ประพฤติเป็นคนมักมากในกาม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงผู้บริโภคกามว่ามี 3 พวก[35] คือ

1) พวกที่บริโภคกามคุณทั้ง 5 โดยมีความติดใจ หลงใหล หมกมุ่น ไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาพาตัวรอด เป็นเหมือนเนื้อป่าที่ติดบ่วงและนอนทับบ่วงอยู่ ย่อมจะประสบความเสื่อมความพินาศ ถูกพรานทำเอาได้ตามปรารถนา

2) พวกที่บริโภคกามคุณ 5 โดยไม่ติด ไม่หลงใหล ไม่หมกมุ่น รู้เท่าทัน เห็นโทษ มีปัญญาพาตัวรอดได้ เป็นเหมือนเนื้อป่าที่นอนทับบ่วงแต่ตัวไม่ติดบ่วง ย่อมจะไม่ประสบความเสื่อมความพินาศ ไม่ถูกพรานคือมารร้ายทำอะไรเอาตามปรารถนา

3) พวกที่สงัดจากกาม ปลอดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ได้บรรลุรูปฌาน และอรูปฌานขั้นใดขั้นหนึ่ง ตลอดจนบรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ และเป็นผู้สิ้นอาสวะแล้ว (ประสบสุขประณีตสูงสุดแล้ว) ได้ชื่อว่าทำให้มารตาบอด มองไม่เห็นร่องรอย ถึงภาวะที่มารมองไม่เห็น เป็นเหมือนเนื้อป่าเที่ยวไปในป่าใหญ่ จะเดิน จะยืน จะนั่ง จะนอนก็ปลอดโปร่งเบาใจ เพราะไม่อยู่ในสายตาของนายพราน

ดังที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10 ปี เขาจักไม่มีจิตคิดเคารพยำเกรงว่านี่แม่ นี่น้า นี่พ่อ นี่อา นี่ป้า นี่ภรรยาของอาจารย์ หรือว่านี่ภรรยาของท่านที่เคารพทั้งหลาย สัตว์โลกจักถึงความสมสู่ปะปนกันหมด เปรียบเหมือน แพะ ไก่ สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อมนุษย์มีอายุ 10 ปี สัตว์เหล่านั้นต่างก็จักเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความ คิดจะฆ่าอย่างแรงกล้าในกันและกัน มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาก็ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายกับน้องหญิงก็ดี น้องหญิงกับพี่ชายก็ดี จักเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า นายพรานเนื้อเห็นเนื้อเข้าเกิดความอาฆาต ความพยาบาท ความคิดร้าย ความคิดจะฆ่า อย่างแรงกล้าฉันใด ฉันนั้น เหมือนกัน”[36]

การแสดงถึงความบริสุทธิ์ผ่องใสของชายหญิงให้กระจ่างแจ่มใจในคุณธรรมข้อนี้ จำแนกดังนี้[37] คือ

---

[35]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 542-543.

[36]ที.ปา.11/46/54.

[37]อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, *พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2541), หน้า 223.

1) สทารสันโดษ ความยินดีเฉพาะภรรยาของตน เป็นคุณธรรมสำหรับประดับผู้ชาย ความยินดีเฉพาะภรรยาของตนไม่ผูกสมัครรักใคร่กับหญิงอื่น ช่วยกันหาเลี้ยงชีพ ไม่ละทิ้งกัน เลี้ยงดูกันเช่นนี้ได้ชื่อว่ายินดีเฉพาะภรรยาของตนอย่างอุกฤษฏ์ (เคร่งครัด) ผู้ที่ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตนเที่ยวหญิงโสเภณี ไม่เป็นกาเมสุมิจฉาจารแต่ก็ย่อมให้โทษแก่ตน 3 สถาน คือ ต้องเสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอแก่หญิงนั้นทุกคราวไป, ย่อมเป็นบ่อเกิดของโรคร้ายต่าง ๆ เช่น โรคเอดส์ และย่อมเป็นผู้ใกล้ต่ออันตราย เพราะหญิงแพศยาย่อมสมัครรักใคร่อยู่กับชายหลายคน ทำให้เกิดการหึงหวงกันขึ้น เป็นเหตุให้ก่อการทะเลาะวิวาท ทำอันตรายแก่กันได้

2) ปติวัตร ความจงรักภักดีต่อสามีของตน เป็นคุณธรรมสำหรับประดับผู้หญิง ความซื่อสัตว์และภักดีต่อสามี และผูกสมัครรักใคร่กับสามีของตนเท่านั้น ไม่ควรมีใจไปคิดผูกพันกับชายที่ไม่ใช่สามีตน แม้สามีเสียชีวิตแล้วตนเองก็มีสิทธิ์ที่จะมีสามีใหม่ได้ แต่ยังมีความรักใคร่นับถือในสามีผู้ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว ไม่ผูกสมัครรักใคร่ในชายอื่นด้วยปฏิพัทธ์ หญิงผู้นี้ชื่อว่า ปติวัตร จงรักภักดีต่อสามี หญิงบางพวกเป็นผู้มักมากในกามหรือเห็นผิดเป็นชอบ ยอมทำตัวเป็นหญิงแพศยานับว่าเป็นที่บัดสีแก่เพื่อนฝูงและผู้ได้พบเห็นเป็นอย่างยิ่ง คล้ายกับว่าหมดหนทางประกอบอาชีพอย่างอื่นแล้ว หญิงที่ประพฤติอย่างนี้ ย่อมขาดจากสมาคมด้วยสตรีมิได้ออกหน้าออกตา แม้เข้าสมาคม ณ ที่ใด ๆ ต้องหลีกตัวอยู่เอกเทศตางหาก เท่ากับว่าเป็นผู้อาภัพ ดังนั้น ควรขวนขวายหาเลี้ยงชีพในทางอื่นที่สุจริตจนสุดกำลังความสามารถยังดีกว่าที่จะยอมตนเป็นหญิงแพศยาเช่นนั้น ความสำรวมในกามช่วยส่งความประพฤติดีงามของชายหญิงผู้ที่มีศีลยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่าคำสอนในพระพุทธศาสนามิได้เพ่งจะสอนให้ละเลิกความเกี่ยวข้องกับกามคุณอย่างเดียว แต่ยังสอนให้รู้จักปฏิบัติต่อกามคุณอย่างถูกต้องโดยที่ยังคงความเป็นอิสระอยู่ได้ทั้งไม่ให้ตกไปเป็นทาสของกามคุณและมิให้กามคุณกลายเป็นสิ่งที่ก่อโทษ กามทำให้มนุษย์นั้นมีอายุสั้น มีจิตใจตกต่ำ ไม่แตกต่างไปจากสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งการเบียดเบียนกันและปัญหาในสังคมอีกมากมาย ดังนั้นผู้ปกครองหรือผู้นำในสังคมควรระวังและป้องกันสาเหตุที่จะทำให้บุคคลหมกมุ่นในเรื่องกามารมณ์ เช่นสื่อสิ่งยั่วยุทางเพศ เป็นต้น เพื่อลดปัญหาอาชญากรรมทางเพศ รักษาศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ส่งเสริมความประพฤติเรียบร้อยดีงามของคนในสังคม และรักษาชื่อเสียงของประเทศชาติ

4. เบญจธรรมข้อที่ 4 สัจจะ ความมีสัตย์

สัจจะ แปลว่า ความสัตย์ ความซื่อ ถ้าขยายความตามศัพท์แยกได้ 3 ลักษณะ คือ มีความจริง ความตรง และความแท้จริง คือ ไม่เล่น ตรง คือ ความประพฤติทางกาย วาจา ตรงไม่บิดพลิ้ว ไม่บ่ายเบี่ยง แท้ คือ ไม่เหลวไหล ตรงข้ามกับคำว่า อสัจ ซึ่งแปลว่า ไม่จริง บิดพลิ้ว แต่ถ้าในทางปฏิบัติ สัจจะ คือ ความรับผิดชอบ หมายความว่า ถ้าจะทำอะไรแล้ว ต้องตั้งใจทำจริง ทำอย่างสุดความสามารถให้เป็นผลสำเร็จ การที่ใครจะสามารถสร้างตัวขึ้นมาได้นั้นต้องมีสัจจะเป็นพื้นฐาน เพราะ

คนที่มีสัจจะเป็นพื้นฐานจะมีความรับผิดชอบต่องานที่ทำทุกอย่าง ไม่ปล่อยผ่านกับสิ่งที่ได้รับมา จะทำทุกสิ่งที่มาถึงมืออย่างสุดกำลังและเต็มความสามารถ ลักษณะของสัจจะมีด้วยกัน 5 ประการ[38] คือ

1) สัจจะต่อความดี ก็คือ การประพฤติตนเป็นคนเที่ยงแท้ มั่นคงต่อความดีไม่หันเหไปในทางชั่ว ไม่ว่าจะตกอยู่ในสถานการณ์เช่นไร ในทางปฏิบัติการจะมีสัจจะต่อความดีได้นั้น ต้องคิดให้เห็นถึงคุณความดีได้อย่างแจ่มแจ้ง และเห็นโทษของความชั่วได้ชัดเจน พยายามรักษาความดีในตนไว้ ถ้าเป็นฆราวาสก็ต้องละกรรมกิเลส 4 อคติ 4 อบายมุข 6 และต้องปรับความเห็นของตนให้ถูก ให้เป็นสัมมาทิฏฐิให้ได้ หากเป็นพระก็ต้องรักษาสิกขาวินัย สืบทอดพระพุทธศาสนา หากเป็นฆราวาส ก็ต้องทามาหากินตั้งตนให้ได้ สร้างหลักฐานให้กับวงศ์ตระกูลใครจะอยู่ในหน้าที่อะไรก็ต้องพยายามหาดีของตนให้ได้ หากหาดีนอกทางเสียแล้วก็จะเสียความจริงต่อความดี

2) สัจจะต่อหน้าที่ คือ การที่ใครก็ตามที่เกิดมาย่อมมีหน้าที่ติดตัวมาด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้น จึงควรมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตน ใครเป็นสามีก็รับผิดชอบต่อหน้าที่สามี เลี้ยงครอบครัวให้ดี ไม่ปันใจให้หญิงอื่น จริงใจกับภรรยา ใครเป็นภรรยาก็จริงใจต่อหน้าที่ของภรรยา ดูแลการงานในบ้านให้เรียบร้อย ไม่เที่ยวเตร่ ไม่เล่นการพนันเผาผลาญทรัพย์ เป็นลูกก็ต้องมีความรับผิดชอบว่า เราเป็นลูกมีหน้าที่รักษาวงศ์ตระกูลให้ดี ถ้าพ่อแม่แก่เฒ่า ก็ต้องเลี้ยงดูท่าน ทหารก็จริงใจลงไปในหน้าที่ทหาร เป็นตำรวจก็รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตำรวจ ไม่ว่าใครจะเป็นอะไร ก็ทุ่มไปกับหน้าที่ของตัวให้เต็มที่ หากทำเช่นนี้ได้จึงเรียกว่า มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่

3) สัจจะต่อการงาน สัจจะต่อการงานก็คือการตั้งสัจจะลงไปในงาน หมายถึง การทำงานนั้นต้องทำจริง เมื่อมีหน้าที่แล้วก็ย่อมมีงานตามมา คนที่ไม่จริงต่อการงาน มีอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ พวกทุจริต คือ พวกที่ทำงานเสีย พวกสิถิล คือ พวกที่ทำงานเหลาะแหละ และพวกอากุล คือ พวกที่ทำงานคั่งค้าง

4) สัจจะต่อวาจา สัจจะต่อวาจา คือ จริงต่อวาจา นั่นก็คือคาพูดของเราเองไม่ว่าจะเป็นการพูดด้วยปากหรือการเขียน ตลอดจนการแสดงอาการที่เป็นการปฏิญาณต่อผู้อื่นก็ตาม จัดอยู่ในเรื่องของวาจาได้ สัจจะต่อวาจามีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ พูดอย่างไรทำอย่างนั้น คือ เมื่อพูดออกไปแล้วก็ต้องพยายามทาให้ได้จริงตามที่พูด ทำอย่างไรพูดอย่างนั้น คือ การพูดคำจริง เมื่อเราทำอะไรลงไปก็พูดไปตามนั้น การกระทำต้องตรงกับคำพูดของตัวเองเสมอ

5) สัจจะต่อบุคคล สัจจะต่อบุคคล คือ ต้องจริงต่อบุคคล ในที่นี้คือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตัวเราจริงต่อบุคคลนั้น หมายถึง การเป็นผู้ที่ประพฤติต่อคนอื่นอย่างสม่ำเสมอ ไม่กลับกลอก และความจริงต่อบุคคลจะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยความจริงใจต่อกัน ถ้าเราอยากให้คนอื่นเขาจริงใจต่อเรา เราก็ต้องให้ความจริงกับเขาด้วย

---

[38]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 114.

สัจจะคือความมีสัตย์ได้แก่กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง ไม่บิดพลิ้ว ไม่บ่ายเบี่ยง ไม่เหลวไหล การพูดความจริง การรักษาคำพูดที่จริงการยกย่องเชิดชูคำพูดที่จริง การสื่อสารข้อมูลข่าวสารที่เป็น จริงสัจจะนี้เป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีลข้อที่ 4 ทำให้มีจิตใจซื่อตรงมีความเที่ยงธรรมไม่คิดคดหลอกลวงใคร ความมีสัตย์นี้จำเป็นแก่สังคมมนุษย์ทุกสังคม ทั้งในระหว่างเพื่อน สามีภรรยาหรือครอบครัว และระหว่างประเทศ เมื่อทั้งสองฝ่ายมีสัจจะต่อกัน จึงจะอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข เชื่อถือและไว้วางใจกัน ผู้นำประเทศที่มีสัจจะย่อมเป็นที่เชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ คือภายในประเทศก็ไม่พูดหลอกลวงประชาชน รักษาสัตย์ และทำตามคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้กับประชาชน สำหรับในต่างประเทศก็รักษาสัญญาที่ทำไว้ต่อกันในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากพระมหากษัตริย์ตั้งแต่โบราณกาล ก็ได้ทรงรักษาวาจาสัตย์อย่างมั่นคง แม้บางครั้งจะรับสั่งพลั้งพระโอษฐ์ออกไปก็ไม่ทรงคืนคำ โดยทรงถือเป็นพระราชธรรมว่า เป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำ ความมีสัตย์มีการกระทำที่แสดงออกให้เห็นได้ด้วยความซื่อตรง ความเที่ยงธรรม ความสวามิภักดิ์ และความกตัญญูดังนี้

1) ความซื่อตรง คือ ความตรงไปตรงมา ความซื่อสัตย์ไร้มารยา ปฏิบัติภารกิจหน้าที่โดยสุจริต มีความจริงใจไม่หลอกลวงผู้อื่น ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ยึดหลักการ เหตุผล ความถูกต้องโดยไม่เห็นแก่ได้รักษาความสัตย์ด้วยชีวิต

2) ความเที่ยงธรรม คือ ความยุติธรรม ความประพฤติเป็นธรรมในกิจอันเป็นหน้าที่ของตน โดยไม่ตกอยู่ในอานาจอคติ 4 ประการ คือฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะรักใคร่ชอบพอกัน, โทสาคติ ความลำเอียงเพราะเกลียดชัง, โมหาคติ ความลำเอียงเพราะความหลงความเขลา ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ไม่รู้ถ่องแท้ว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิด อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร และภยาคติ ความลำเอียงเพราะความกลัว ความเกรงใจ ข้อนี้พึงเห็นได้ชัดจากผู้พิพากษาวินิจฉัยอรรถคดีถ้ามีความเที่ยงธรรม จะไม่เห็นแก่หน้าทั้งฝ่ายโจทก์หรือฝ่ายจำเลย ไม่มีอคติต่อทั้งสองฝ่าย พิจารณาไปตามเหตุผลตรงไปตรงมา ไม่ตกอยู่ในอำนาจความรัก ความชัง ความหลง หรือความกลัว ซึ่งจะมาหักล้างยุติธรรม ผู้ที่มีความเที่ยงธรรมเช่นนี้ย่อมมีเกียรติ มีชื่อเสียงเป็นที่สรรเสริญของคนทั้งหลาย ย่อมเจริญด้วยลาภยศ และความสุขที่ปราศจากโทษ

3) ความสวามิภักดิ์คือ ความจงรักภักดีต่อบุคคลหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับตน มีความซื่อสัตย์ไม่คิดคดทรยศ ตั้งใจทำงานสนองคุณท่านอย่างเต็มความสามารถ เช่น ข้าราชการผู้ถวายสัตย์ปฏิญาณตน ต่อพระเจ้าแผ่นดินแล้ว มีความซื่อสัตย์ตามคำปฏิญาณนั้น ดังนั้น ความสวามิภักดิ์จึงถือว่าเป็นความมีสัตย์

4) กตัญญูคือ ผู้รู้บุญคุณของผู้มีพระคุณ คู่กับ กตเวทีคือ ผู้ตอบแทนบุญคุณท่านรวมเรียกว่า กตัญญูกตเวทีแปลว่า ผู้รู้อุปการะคุณที่ผู้อื่นทำแล้วและตอบแทนคุณท่าน ซึ่งคู่กับ บุพการี แปลว่า ผู้กระทาอุปการะคุณไว้ก่อน ในทางพระพุทธศาสนาจัดเป็นคู่ไว้ดังนี้คือ บิดามารดาเป็นบุพการีของบุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นบุพการีของศิษย์ พระมหากษัตริย์เป็นบุพการีของพสกนิกร พระพุทธศาสนาเป็นบุพการีของ

พุทธศาสนิกชน ผู้ใดอยู่ในฐานะใดก็ทำหน้าที่ในฐานะนั้นให้สมบูรณ์ เช่น บุตรธิดาได้รับอุปการะคุณจากบิดามารดาแล้ว พึงตอบแทนคุณท่านด้วยความจริงใจซื่อสัตย์สุจริต หรือพระมหากษัตริย์ชื่อว่าเป็นบุพการีที่ทำอุปการะดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรให้ได้รับความสุข ความสบาย ปลอดภัย ในส่วนของพสกนิกรก็ต้องแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อพระองค์ด้วยความจริงใจ ความซื่อสัตย์และความจงรักภักดีดังนั้น ความกตัญญูกตเวทีจึงถือว่าเป็นความมีสัตย์

5. เบญจธรรมข้อที่ 5 สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้ตัว

สติสัมปชัญญะแยกเป็น 2 ศัพท์คือสติและสัมปชัญญะ สติ หมายถึง ความระลึกได้ สัมปชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัว ธรรม 2 ประการนี้เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก จำเป็นต้องใช้ในกิจทุกอย่าง เพราะเป็นเหตุให้บุคคลสามารถควบคุมการกระทำ การพูด การคิดให้อยู่ในกรอบของศีลธรรม ช่วยให้มีการยับยั้งชั่งใจให้มีการพิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ก่อนจะทำจะพูดจะคิดและในขณะที่กาลังทำ กำลังพูด และกำลังคิด สติสัมปชัญญะนี้เป็นธรรมเกื้อกูลต่อการรักษาศีลทุกข้อ โดยเฉพาะศีลข้อที่ 5 เมื่อบุคคลมีสติสัมปชัญญะ ย่อมทำให้มีจิตใจมั่นคง ไม่ถลาลงไปในทางที่เสื่อมและไม่พลาดโอกาสในการกระทำความดี สติสัมปชัญญะ เป็นอัปปมาทธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในด้านต่าง ๆ เช่น ทำให้เกิดความระมัดระวังตัว, เป็นเครื่องยับยั้ง เตือนไม่ให้ตกไปในทางเสื่อมไม่ให้มัวเมาลุ่มหลง ไม่ให้เพลิดเพลินไปในสิ่งที่เป็นทุกข์เป็นโทษต่อตนเอง, เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้ขวนขวายในการสร้างความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่หยุดอยู่กับที่ไม่ทอดธุระไม่เกียจคร้าน ทั้งยังช่วยป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัย, เป็นเครื่องเร่งเร้าให้มีความขะมักเขม้น, เป็นเครื่องทำให้เกิดความสำนึกในหน้าที่อยู่เสมอ และเป็นเครื่องทาให้เกิดความละเอียดรอบคอบในการทำงาน

พฤติกรรมของคนที่มีสติสัมปชัญญะ พึงเห็นได้ด้วยความไม่ประมาทในเรื่องดังต่อไปนี้

1) ความไม่ประมาทในเวลา คือ ไม่ปล่อยให้เวลาล่วงเลยไปโดยเปล่าประโยชน์หรือไม่ผัดวันประกันพรุ่ง กระตือรือร้นในการกระทำกิจที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมส่วนรวม

2) ความไม่ประมาทในวัยคือ บริหารชีวิตให้เหมาะสมไม่คิดว่าตนเองอายุยังน้อยควรเร่งประกอบคุณงามความดี ทำหน้าที่ของตนให้เหมาะสมกับวัย

3) ความไม่ประมาทในความไม่มีโรค คือไม่ควรคิดว่าไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนยังมีสุขภาพแข็งแรงดีอยู่ ตามความเป็นจริงร่างกายของคนเรานั้นเป็นรังหรือเป็นที่อยู่ของโรค

4) ความไม่ประมาทในชีวิต คือ ความไม่วางใจในชีวิต อย่าคิดว่าเรายังมีชีวิตอยู่สุขสบายดีและยังอยู่อีกยาวนาน เพราะจริง ๆ แล้ว ชีวิตนี้น้อยนัก อาจตายเมื่อไรก็ได้เพราะความตายไม่มีเครื่องหมายให้รู้ล่วงหน้าว่าเราจะตายเมื่อไร จึงควรเร่งขวนขวายในการละความชั่ว สร้างความดีและทำจิตใจให้ผ่องใส

5) ความไม่ประมาทในการงาน คือ ความไม่ปล่อยปละละเลยในการงาน ทำงานทุกอย่างตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด มีความขยันขันแข็ง ทำอย่างทุ่มเทเต็มความสามารถ ไม่ผัดวันประกันพรุ่งไม่ปล่อยการงานให้คั่งค้างเป็นดินพอกหางหมู

6) ความไม่ประมาทในการศึกษา คือ ความเอาใจใส่ในการศึกษาเล่าเรียน ขวนขวายหาความรู้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการศึกษาหาความรู้ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต

7) ความไม่ประมาทในการปฏิบัติธรรม คือ ความไม่ละเลยในการปฏิบัติธรรม มีความเพียรใส่ใจในการปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ

3.1.3 ผลของการปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรม

ผลของการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมและพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้ ถ้ามนุษย์มีเบญจศีลเบญจธรรมแล้วจะทำให้มนุษย์มีบุคลิกภาพตามอานิสงส์ของศีล 5 ดังนี้

“1. ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมประสบกองแห่งโภคะใหญ่ ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี้อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของคนมีศีลข้อที่หนึ่ง ฯ

2. ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก เกียรติศัพท์ที่ดีงามของคนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ย่อมระบือไป นี้อานิสงส์ของศีลสมบัติของคนมีศีลข้อที่สอง ฯ

3. ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีลเข้าไปหาบริษัทใด ๆ คือ ขัตติยบริษัท พราหมณบริษัท คฤหบดีบริษัท หรือสมณบริษัท เป็นผู้แกล้วกล้าไม่เก้อเขินเข้าไปหา นี้อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของคนมีศีลข้อที่สาม ฯ

4. ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ย่อมเป็นผู้ไม่หลงทำกาละ นี้อานิสงส์ของศีลสมบัติของคนมีศีลข้อที่สี่ ฯ

5. ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก คนมีศีลถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก นี้อานิสงส์แห่งศีลสมบัติของคนมีศีลข้อที่ห้า ฯ”[39]

ดังนั้นสังคมที่มีผู้ปฏิบัติเบญจศีลและเบญจธรรม ย่อมเป็นสังคมแห่งการปลอดพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องหวั่นไหว หรือวิตกจริตถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงถึงความกังวลปลอดภัยของบุตรหลาน ไม่ต้องมีการจัดระเบียบสังคม เป็นสังคมที่ปลอดจากมลภาวะที่เป็นพิษต่อจิตใจและร่างกาย

3.1.4 สรุปหลักเบญจศีล เบญจธรรม

หลักเบญจศีล แปลว่า (หลักทำคนให้เป็นคน) มีความสงบสุข หลักธรรมที่จะทำคนให้เป็นให้เต็มคนอันยังผลให้การอยู่ร่วมกันมีความสุขมีความสงบสุขนั้น เย็น ปกติ ได้แก่ กิริยาที่เป็นข้อห้าม มี 5 อย่าง คือ ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์, อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์,

[39]ที.ปา.11/291/198-199.

กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติผิดในกาม, มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ และสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา

หลักเบญจธรรมหรือ กัลยาธรรมเป็นธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าศีลมี 5 อย่าง คือ เมตตากรุณา ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น, สัมมาอาชีวะ การประกอบสัมมาชีพ, กามสังวร การสำรวมในกาม, สัจจะ การพูดความจริง และสติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และความรู้ตัว

ผลของการปฏิบัติตามเบญจศีลเบญจธรรมคือผู้ปฏิบัติเบญจศีลและเบญจธรรม ย่อมเป็นสังคมแห่งการปลอดพ้นจากสิ่งเลวร้าย ไม่ต้องหวั่นไหว หรือวิตกจริตถึงอันตราย ไม่ต้องห่วงถึงความกังวลปลอดภัยของบุตรหลาน ไม่ต้องมีการจัดระเบียบสังคม เป็นสังคมที่ปลอดจากมลภาวะที่เป็นพิษต่อจิตใจและร่างกาย รวมความว่าหลักเบญจศีลและเบญจธรรมเป็นกัลยาณธรรมซึ่งกันและกันเป็นคู่กันแสดงเอาไว้เพื่อให้เข้าใจอย่างแจ่มชัดยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นเครื่องอุดหนุนศีลให้ผ่องใสยิ่งขึ้น ได้แก่สิกขาบททั้ง 5 ประการเรียกว่า กัลป์ยาณธรรม หรือเบญจธรรม กัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงาม คือหมายถึงข้อที่ช่วยให้การปฏิบัติสูงขึ้นมากกว่าศีล และเป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งบุคคลใดได้ปฏิบัติแล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้สังคมมีแต่ความสงบสุขและเป็นการขจัดกิเลสเบื้องต้นให้สิ้นไป แห่งการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการบรรลุธรรมทางพระพุทธศาสนา

3.2 ภาวนา 4

การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา แสดงให้เห็นแต่ละขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาการของชีวิตอย่างชัดเจน เป็นการอธิบายถึงรายละเอียดของการดำเนินชีวิต ซึ่งมีกระบวนการกำเนิดและพัฒนาการของชีวิต ความสำคัญของชีวิต การดำเนินชีวิต ประโยชน์ของการมีชีวิต หลักภาวนา 4 เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ที่เป็นขั้นเป็นตอนอย่างชัดเจน เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าแก่บุคคลและมีความสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลสูงสุด

3.2.1 ความหมายของภาวนา

คำว่า “ภาวนา” ก่อนที่จะแปลว่าเจริญ ภาวนาถ้าแปลตามตัวอักษร แปลว่า “การทำให้เป็นให้มี” หมายความว่า อันไหนที่ไม่เป็นก็ทำให้เป็นขึ้น อันไหนที่ไม่มีก็ทำให้มีขึ้นซึ่งหมายความเลยไปว่าการทำให้เพิ่มพูนขึ้น ทำให้กล้าแข็งขึ้นอะไรพวกนี้ เราจึงแปลกันอีกความหมายหนึ่งว่า“ฝึกอบรม” คำว่า “ฝึกอบรม” ก็ไปใกล้กับความหมายของคำว่าสิกขาเพราะฉะนั้น สิกขากับภาวนาจึงเป็นคำที่ใช้อย่างใกล้เคียง บางทีเหมือนกันเลยทีเดียวนี้เป็นการเข้ามาหาตัวหลักใหญ่ ในการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าตรัสในคำสอนของพระพุทธองค์เองเพื่อใช้คุณสมบัติของบุคคลท่านใช้ภาวิตฺกาโย ภาวิตฺสีโล ภาวิตฺจิตโต ภาวิตปญฺโญ คือคำว่า ภาวนา เวลาใช้เป็นคุณศัพท์เป็น ภาวิตะ ภาวิตกาโย ผู้มีกายที่เจริญแล้วหรือฝึกอบรมแล้ว ภาวิตฺสีโล ผู้มีศีลที่ฝึกอบรมแล้วหรือเจริญแล้ว ภาวิตฺจิตโต ผู้มีจิตที่เจริญแล้ว

หรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว ภาวิตปญฺโญ ผู้มีปัญญาที่เจริญแล้วหรือปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว ถ้าเป็นคำนาม 4 อันนี้ ก็คือ

1. กายภาวนา คนเป็นภาวิตกาโย ตัวการกระทำเป็นกายภาวนา

2. สีลภาวนา คนเป็นภาวิตสีโล ตัวกระทำเป็นสีลภาวนา

3. จิตตภาวนา คนเป็นภาวิตจิตฺโต ตัวกระทำเป็นจิตภาวนา

4. ปัญญาภาวนา คนเป็นภาวิตปญฺโญ ตัวกระทำเป็นปัญญาภาวนา[40]

ภาวนา เป็นคำในภาษาบาลี ที่มีรูปกกกิริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วฑฺเฒติ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือ การพัฒนา ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนของพระพุทธศาสนา หมายถึงการทำให้มีขึ้นเป็นครึ่ง, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนาเพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น[41] โดยมีความหมายครอบคลุมถึงการปฏิบัติตนทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน[42]

การพัฒนาตามความหมายของพระพุทธศาสนา ก็คือ ภาวนา หมายถึง การทาให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรมการพัฒนา ซึ่งมีการพัฒนาอยู่ 4 ประเภทคือ

1. กายภาวนา หรือ การพัฒนากาย คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ หรือทางวัตถุ ให้รู้จัก “กิน อยู่ ดู ฟัง” เป็น สามารถเสพสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้โทษ รู้จักควบคุมไม่ให้เกิดความต้องการที่ฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็น

2. สีลภาวนา หรือ การพัฒนาศีล คือการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือมนุษย์ตั้งอยู่ในกฎระเบียบ เพื่อให้เกิดการตอบสนองความต้องการของตนนั้น ไม่ไปเบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายกับผู้อื่น สามารถอยู่กับผู้อื่นและเกื้อกูลกันได้ด้วยดี

3. จิตตภาวนา หรือ การพัฒนาจิตคือการมีจิตที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดีงาม สมบูรณ์สมรรถภาพ มีความเข็มแข็งมั่นคง และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพ มีความเบิกบานผ่องใสสงบสุข

4. ปัญญาภาวนา หรือ การพัฒนาปัญญา คือ การเสริมสร้างความรู้ความคิด ความเข้าใจอย่างเป็นนายความคิด และการหยั่งรู้ความจริง รู้เห็นเท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะจริง[43]

---

[40]พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540), หน้า 51.

[41]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 203.

[42]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 10.

[43]พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระธรรม (ฉบับเดิม)*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, 2544), หน้า 371.

สรุปคำว่า “ภาวนา” ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น หมายถึง การทำให้เป็น ให้มีขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม การพัฒนา คนเรานี้จะต้องภาวนาทั้ง 4 ด้านคือ ด้านกาย เรียกว่า กายภาวนา ด้านศีลเรียกว่า ศีลภาวนา ด้านจิต เรียกว่า จิตภาวนา และด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา

3.2.2 ความสำคัญของภาวนา 4

ภาวนาถือเป็นหลักการและจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดในทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งจะพัฒนามนุษย์หรือพัฒนาคนให้มีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงพฤติกรรมให้ไปในทางที่มีความเจริญ เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง รู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลก ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์ นอกจากจะทำตนเองให้มีความเจริญงอกงามไพบูลย์ทั้งร่างกายและจิตใจแล้ว ยังอาจสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยส่วนรวม คือทั้งแต่ตนเอง สังคม และประเทศชาติบ้างเมือง

ภาวนา เป็นการขัดเกลาจิตใจ เพื่อทำให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันความเป็นไปในโลก สามารถทำได้ด้วยการสวดมนต์ เพื่อสำรวมกาย วาจา และใจ ตลอดจนการทำสมาธิภาวนา[44] ภาวนา จึงถือเป็นหลักธรรม หรือหลักการที่สำคัญในการที่จะนามาพัฒนาปรับสภาวะ ทางร่างกายและจิตใจของแต่ละคน ให้รู้และเข้าใจจนสามารถพัฒนากาย สังคม จิตใจ และปัญญา ให้เกิดประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ภาวนาแบ่งออกเป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. กายภาวนา (Physical development) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อ เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. ศีลภาวนา (Social development) หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3. จิตภาวนา (Emotional development) หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็ง มั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และ สดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4. ปัญญาภาวนา (Wisdom development) หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถ

---

[44]ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ, สาเหตุและผลของการนับถือพุทธศาสนา : การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ในประเทศไทย, *พุทธจักร*, ปีที่ 67 ฉบับที่ 10-12 (ตุลาคม-ธันวาคม 2556), หน้า 57.

ทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา[45]

การอบรมจิตหรือการฝึกจิต ใช้คำว่า “ภาวนา” อันหมายถึง การทำให้มีขึ้นเกิดขึ้น, เป็นขึ้น, การเจริญ, การบำเพ็ญ ซึ่งหลักภาวนานิยมใช้ในการวัดหรือแสดงผล รูปศัพท์ที่พบมักแสดงคุณสมบัติของบุคคลโดยเปลี่ยนเป็นภาวิต คือ

1. ภาวิตกาย กายที่พัฒนาแล้ว (กายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่การรู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตาดู หูฟัง เป็นต้น ใช้อย่างมีสติให้ได้ปัญญาบริโภคปัจจัย 4 ตลอดจนเทคโนโลยี อย่างฉลาดและได้ผลอย่างมีคุณค่า

2. ภาวิตศีล ศีลที่พัฒนาแล้ว (ศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้วไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน ตั้งอยู่ในวินัยและมีอาชีวะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข

3. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (จิตภาวนา) คือ มีจิตที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือประกอบด้วยคุณธรรม มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อ มีมุทิตา มีความเคารพ อ่อนโยน ซื่อสัตย์กตัญญู สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพทางจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใส และสงบเป็นสุข

4. ภาวิตปัญญา ปัญญาที่พัฒนาแล้ว (ปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิดรู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ รู้และเข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงหรือตามที่เป็น ปราศจากคติและแรงจูงใจแอบแฝงกิเลสครอบงำไม่ได้ เป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิตเป็นอิสระไร้ทุกข์

ผู้มีภาวนาครบทั้ง 4 อย่าง เป็นภาวิต ทั้ง 4 ด้านนี้แล้วโดยสมบูรณ์เรียกว่า “ภาวิตะ” แปลว่า ผู้ได้พัฒนาตนแล้ว ได้แก่ พระอรหันต์[46]

3.2.3 การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4

หลักภาวนา 4 เป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ ที่เป็นขั้นเป็นตอนอย่างชัดเจน ในหลักแห่งอรรถประโยชน์ทั้ง 3 ที่มนุษย์ทุกคนพึงจะเข้าให้ถึง เป็นเป้าหมายของชีวิตทั้งในส่วนของประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน ดังต่อไปนี้

---

[45]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2546), หน้า 70.

[46]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 172.

1. กายภาวนา

การพัฒนากายตามหลักพระพุทธศาสนา คือ พัฒนาอินทรีย์ 6 การพัฒนากายในความหมายที่แท้จริง ก็คือ การพัฒนาอินทรีย์ ได้แก่ การใช้อินทรีย์ 6 ภายใน คือ ตา หูจมูก ลิ้น กาย ซึ่งเป็นสิ่งที่ใช้สำหรับสัมพันธ์ หรือเป็นทางเชื่อมต่อกับโลกภายนอก (คือ อินทรีย์ภายนอก 6) ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ที่ใจรับรู้เปิดช่องทางที่เข้าไปสัมพันธ์กับสภาพ แวดล้อมทางวัตถุและทางธรรมชาติทั้งหมด ในการฝึกพัฒนากาย หรือฝึกพัฒนาอินทรีย์นั้น การพัฒนากายจึงเป็นการการพัฒนาอินทรีย์ คือ ฝึกให้มีอินทรีย์สังวร ได้แก่ความสำรวมอินทรีย์ 6 เพื่อเป็นเครื่องมือให้เกิดความแข็งแกร่งของศีล ความประพฤติเพื่อสนับสนุนจิตให้มีพลังงานที่มั่นคง และเป็นทางให้เจริญปัญญาอีกด้วย ในพระสุตตันตปิฎก พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่าเป็นกิจที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไป ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็กิจที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปเป็นอย่างไร? พวกเธอควรศึกษาอยู่ว่า เราทั้งหลายจักมีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ไม่ถือโดยนิมิต ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ จักปฏิบัติเพื่อสำรวม จักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ทั้งหลายถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์. ได้ยินเสียงด้วยโสต...ดมกลิ่นด้วยฆานะ...ลิ้มรสด้วยลิ้น...ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย...รู้แจ้งธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว จักไม่ถือโดยนิมิต ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ จักปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษา มนินทรีย์ถึงความสำรวมในมนินทรีย์. บางทีพวกเธอจะมีความดำริว่า พวกเราเป็นผู้ประกอบด้วยหิริและโอตตัปปะ มีกายสมาจารวจีสมาจาร มโนสมาจาร อาชีวะบริสุทธิ์แล้ว และเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ด้วยกิจเพียงเท่านี้ พอละ พวกเราทำเสร็จแล้วโดยลำดับ กิจอะไรๆ ที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปมิได้มี พวกเธอถึงความยินดีด้วยกิจเพียงเท่านั้น เราขอบอกแก่เธอทั้งหลาย ขอเตือนแก่เธอทั้งหลาย เมื่อกิจที่ควรทำให้ยิ่งขึ้นไปยังมีอยู่ สามัญญัตถะที่พวกเธอปรารถนาอย่าได้เสื่อมเสียไปเลย”[47]

การไม่พัฒนาด้านกายทำให้เกิดปัญหาด้านการบริโภคนิยม พวกวัตถุนิยมต้องอาศัยวัตถุในการเสพ ในการอิงอาศัยในชีวิตประจำวัน จนไม่เป็นอิสระ ไม่เกื้อกูลต่อการบำเพ็ญความดี[48]

2. สีลภาวนา

คำแปลของศีล มีคำแปลหลายอย่าง ได้แก่ แปลว่า เศียร หมายความว่า ศีรษะ ถ้าคนมีศีรษะขาดก็ตาย ถ้าศีรษะบาดเจ็บก็ไม่สบาย ฉันใด ถ้าคนศีลขาดก็ตายจากความดีต่าง ๆ ศีล แปลว่า ปกติหมายความว่า รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อยดีเป็นปกติ ศีล แปลว่า เย็น หมายความว่า เย็นกาย เย็นใจ ไม่มีภัย ไม่มีเวร ไม่มีศัตรูไม่มีความเดือดร้อน มีแต่ความสงบสุข ศีล แปลว่า เกษม หมายความ

---

[47]ม.มู.12/465/351.

[48]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *จะอยู่อย่างเป็นเหยื่อหรือขึ้นเหนือไปนำเขา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพราส์โปรดักส์, 2543), หน้า 12.

ว่า ปลอดภัย ไม่มีอันตราย มีแต่ความสุขกาย สบายใจอยู่เสมอ ศีล แปลว่า ตั้งกายกรรม วจีกรรม ไว้ด้วยดีหมายความว่า รักษากายให้ตั้งอยู่ในสุจริต 3 รักษาวาจาให้ตั้งอยู่ในวจีสุจริต 4 ไว้ เป็นปกติศีล แปลว่า เข้าไปรับรองกุศลกรรมไว้ หมายความว่า เมื่อบุคคลมีศีลดีแล้ว คุณธรรมอื่น ๆ ที่ดีงาม เช่น ขันติเมตตา สัจจะ สันโดษ วิริยะ ปัญญา เป็นต้น ก็เกิดขึ้นมาตามลำดับ[49]

ลักษณะ หน้าที่ ผลปรากฏ เหตุเกิดของศีล มีอธิบายว่า ลักษณะของศีล คือ การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อยดีงาม หน้าที่ของศีล คือ มีการกำจัดความทุศีล ผลปรากฏของศีล คือ มีความสะอาด กาย วาจา ใจ (กายโสเจยฺย วจีโสเจยฺย มโนโสเจยฺย) ส่วนเหตุเกิดของศีล คือ หิริ (ละอายชั่ว) และโอตตัปปะ (กลัวบาป)[50]

ศีลเป็นเหตุให้พัฒนาตนเองจนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น หมายถึง ศีลที่ทำให้เกิด สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามโดยลำดับ ไปจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ในพระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงสาระสำคัญของกุศลศีลว่าสามารถเป็นเหตุให้ดับทุกข์ ได้ โดยพระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับผลแห่งศีลที่เป็นกุศล และพระองค์ได้ตรัสตอบว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขออวิปปฏิสารจงเกิดขึ้นแก่เรา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่อวิปปฏิสารเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์นี้เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ปราโมทย์ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอปีติจงเกิดแก่เรา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปีติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ปราโมทย์นี้เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจปีติไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอกายของเราจงสงบ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กายของบุคคลผู้มีใจมีปีติสงบนี้ เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายสงบไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเสวยความสุข ข้อที่บุคคลผู้มีกายสงบเสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความสุขไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอจิตของเราจงตั้งมั่น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของบุคคลผู้มีความสุขตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงรู้จงเห็นตามความเป็นจริง ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นรู้เห็นตามความเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามความเป็นจริงไม่ต้องทำเจตนาว่าขอเราจงเบื่อหน่าย จงคลายกำหนัด ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้รู้ผู้เห็นตามความเป็นจริงเบื่อหน่ายคลายกำหนัดนี้ เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้เบื่อหน่ายคลายกำหนัดทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะ นี้เป็นธรรมดา ดูกรภิกษุทั้งหลาย นิพพิทาวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ยถาภูตญาณทัสสนะมีนิพพิทาวิราคะเป็นผล มี

---

[49]พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ), *วิปัสสนาญาณโสภณ*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์, 2546), หน้า 74-75.

[50]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 341-342.

นิพพิทาวิราคะเป็นอานิสงส์ สมาธิมียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผลมีสุขเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์ อวิปปฏิสารมีความปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสารเป็นผลมีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลายธรรมทั้งหลายย่อมหลั่งไหลไปสู่ธรรมทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายย่อมยังธรรมทั้งหลายให้บริบูรณ์เพื่อจากเตภูมิกวัฏอันมิใช่ฝั่งไปถึงฝั่ง คือ นิพพานด้วยประการดังนี้แล”[51]

ศีลทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี หมายถึง ศีลทำให้สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดีและมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนโดยสะดวก ศีลจัดเป็นเครื่องมือเพื่อฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสอย่างหยาบเบาบางลงด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรับการแสดงออกทางกาย วาจาให้เกื้อกูลแก่สภาพความเป็นอยู่ และการอยู่ด้วยกันด้วยดีซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่ สูงขึ้นไป

3. จิตภาวนา

การพัฒนาจิต หมายถึง การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ควบคุมตนได้ดีมีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ปราศจากสิ่งรบกวน หรือทำให้เศร้าหมองอยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้ง และตรงตามความเป็นจริง[52]

การฝึกพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา และเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้อหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีงามแล้วก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ ยิ่งกว่านั้น ปัญญาจะเจริญงอกงามได้ ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งสู้ปัญหา เอาใจใส่ มีความเพียรพยายามที่จะคิดค้นไม่ท้อถอย ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยากหรือละเอียดลึกซึ้งก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านไม่พล่ง พล่านกระวนกระวาย คือ ต้องมีสมาธิจึงจะคิดได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุได้และมองเห็นทั่วตลอด จิตที่ฝึกดีแล้ว จึงเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงานและพัฒนาอย่างได้ผล[53]

---

[51]องฺ.เอกาทสก.24/2/2-3.

[52]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ้างแล้ว, หน้า 915.

[53]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2539), หน้า 67.

ถ้าเว้นจากการภาวนา ทำให้เกิดปัญหาด้านจิตใจไม่มั่นคง ไม่มีคุณภาพ ไม่มีสมรรถภาพ ไม่มีสุขภาพจิตที่ดี มีแต่ความวิปริตผิดเพี้ยนในด้านจิตใจ ตกเป็นทาสแห่งความหวาดผวา ตื่นตระหนก ตกใจกลัว ขาดความมั่นใจต่อการพัฒนาความดีด้านต่าง ๆ อีกตามมา เช่น ขาดเมตตา ขาดกรุณา เห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้จิตมักโลภจัด จิตมักโกรธจัด จิตมักประทุษร้ายชอบใช้ความรุนแรง ในการแก้ปัญหา ขาดสติปัญญากำกับจิต จนกลายเป็นภัยอย่างยิ่งใหญ่กว่าสิ่งอื่นใดในโลกนี้เมื่อบุคคล ไม่รักษาจิต ชื่อว่าไม่รักษากายกรรม วจีกรรมและมโนกรรม ปัญหาทั้งหมดเกิดจากการไม่บังคับจิต คือไม่ฝึกฝนจิตภาวนา ไม่อบรมให้จิตมีสมาธิภาวนา เช่น สื่อลามกอนาจาร ความทารุณโหดร้าย เป็นต้น ดังนี้ ปัญหาทุกอย่างเกิดจากการไม่ได้บังคับจิตนี้ ยุคใดหรือถิ่นใดมีการเจริญด้วยความรู้เรื่องจิตหรือการบังคับจิตมันก็ไม่มีเรื่องลามกอนาจาร เรื่องทารุณโหดร้าย เรื่องความไม่ยุติธรรมหรืออะไรทำนองนั้น ในยุคใดถิ่นใดไม่มีความสำรวมหรือบังคับจิตใจแล้ว มันก็มีสิ่งที่ตรงกันข้ามคือ มีความทารุณโหดร้าย มีการทำอย่างไม่เป็นธรรม มีสิ่งลามกอนาจาร[54]

4. ปัญญาภาวนา

ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง[55]

การพัฒนาทางปัญญาเป็นการอบรมจิต ให้เกิดปัญญา รู้จักใช้เหตุผลนำมาพิจารณา มีความเมตตา เอื้ออาทรต่อกัน รู้จักว่าอะไรควรเว้น ควรทำ มีทัศนคติและค่านิยมที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา มองสิ่งทั้งหลายตามเหตุตามปัจจัย เป็นท่าทีของจิตที่นำมาซึ่งปัญญา และการทำตามเหตุผล เชื่อในหลักของกรรม จะมีสติสัมปชัญญะในการรับรู้ กำหนดรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ มองว่ามันคืออะไร เป็นมาอย่างไร เป็นไปอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเกิดปัญญา ก็จะรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ทำให้รู้จักปัญหา รู้จักเหตุของปัญหา และปฏิบัติต่อสิ่งนั้นได้ถูกต้อง เป็นการแก้ปัญหาแก้ทุกข์ที่เกิดขึ้นได้ด้วยสติปัญญา เป็นการรู้จักคิด รู้จักพิจารณา เรียกว่า คิดเป็นตามแบบโยนิโสมนสิการ แปลว่า การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการพัฒนาชีวิตมนุษย์ และจะทำให้มนุษย์เรานั้นมีอิสรภาพพึ่งพาตนเองได้ ชีวิตก็จะมีการพัฒนา ด้วยความรุ่งโรจน์สดใส มีความสุข ความสำเร็จในชีวิต ความเจริญก้าวหน้าทุกประการ[56]

นอกจากนี้การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสรรพสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง จนกระทั่งหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ได้แก่รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้ง

---

[54]พุทธทาสภิกขุ, *วิปัสสนาในอิริยาบทนั่ง*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2542), หน้า 78.

[55]พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 164.

[56]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ความสุขที่แท้จริง*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543), หน้า 604.

ชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพร่ามัว เป็นต้น เพรา อิทธิพลของกิเลสมีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้นำที่ครอบงำอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกันเมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้วก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ผ่องใสแน่นอนยิ่งขึ้น[57]

วิถีทำให้เกิดปัญญาตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ลำดับขั้นตอนการศึกษาภาคทฤษฎีและลงมือปฏิบัติตาม โดยเริ่มตั้งแต่วงนอกเข้าไปหาวงใน คือผู้ฝึกฝนพัฒนา อบรมตนซึ่งต้องอาศัยบุคคลผู้เป็นกัลยาณมิตรก่อน แล้วตั้งจิตฟังธรรม จากนั้นพิจารณาใคร่ครวญไปตามกระแสแห่งธรรมที่ฟังอยู่ เมื่อจับสาระได้แล้วก็นำมาปฏิบัติตามสมควรแก่ความเพียรทางจิตและปัญญาความรอบรู้ เป็นปัญญาวุฒิธรรม โดยมี 4 ประการ ดังที่กล่าวไว้ในพระสุตตันตปิฎก ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ธรรม 4 ประการเป็นไฉน คือ สัปปุริสสังเสวะ การคบสัปบุรุษ 1 สัทธรรมสวนะ ฟังคำสั่งสอนของท่าน 1 โยนิโสมนสิการ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย 1 ธรรมานุธรรมปฏิปัตติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ฯ”[58]

3.2.4 สรุปหลักภาวนา 4 ประกอบไปด้วย 1. กายภาวนา อันได้แก่ การเจริญกาย การพัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้มนุษย์รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าให้เป็นไปได้ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ นั่นเอง 2. สีลภาวนา อันได้แก่ การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้กับผู้อื่นตลอดจนสามารถ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน 3. จิตภาวนา อันได้แก่ การเจริญจิต, การพัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น 4. ปัญญาภาวนา อันได้แก่ การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นความเป็นจริง การรู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญานั่นเอง

3.3 อิทธิบาท 4

อิทธิบาทเป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า อิทธิบาท เป็นธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ หรือเป็นหนทางที่ก้าวไปสู่ความสำเร็จ โดยอีกความหมายหนึ่งคือ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดฤทธิ์ ฤทธิ์ในที่นี้นอกจากหมายถึง อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงที่

---

[57]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, อ้างแล้ว, หน้า 915.

[58]องฺ.จตุกฺก.21/248/231.

คนอื่นไม่สามารถทำได้ แต่เราสามารถทำได้ เพราะด้วยอำนาจของฤทธิ์แห่งอิทธิบาทแล้ว ในอีกความหมายหนึ่งก็คือ ความสำเร็จ เช่น เรามีความตั้งใจจะทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วใช้อิทธิบาทธรรมมาเป็นเครื่องมือในการทำงาน ก็จะทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จได้ ฉะนั้นอิทธิบาทจึงเป็นธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นเครื่องมือหรือหนทางสู่ความสำเร็จ

3.3.1 ความหมายของอิทธิบาท 4

อิทธิบาท มาจากคำ 2 คำ คือ คำว่า **อิทธิ** หมายถึง ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น[59] และ คำว่า **บาท** (ปาทะ) แปลว่า ถึง หรือให้ถึง พระอรรถกถาจารย์อธิบายไว้ว่า ชื่อว่าบาทเพราะเป็นที่ตั้ง เป็นที่อาศัย เป็นอุบายเครื่องบรรลุ เพราะสัตว์ทั้งหลายย่อมถึง เป็นที่ตั้งมั่นแห่งฉันทสมาธิและปธานสังขารทั้งหลาย อันประกอบด้วยกุศลจิตมีอุปจารฌานเป็นต้น ชื่อว่าเป็นบาท เพราะย่อมบรรลุซึ่งอิทธิคือคุณวิเศษที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่าปาทะ (คือเป็นบาท)[60]

ดังนั้น อิทธิบาท คือ หลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการกระทำกิจการงานหรืออาชีพประการแรก อิทธิบาทแปลความว่าทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพ[61]

อิทธิบาท คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ในวิสัยที่อาจใช้ความเพียรพยายามทำให้เกิดขึ้นได้มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จ[62]

อิทธิบาท คือ สูตรสำเร็จของชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่าจิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้นความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราจะต้องการอะไรหากตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ดั่งใจ[63]

อิทธิบาท คือ ทางปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดฤทธิ์ ฤทธิ์ของคนสามัญก็คือการทำงานให้สำเร็จสมประสงค์ แปลว่า คุณเครื่องสำเร็จความประสงค์หรืออีกอย่างคือ ปฏิปทาแห่งความสำเร็จ[64]

---

[59]อภิ.วิ.35/508/245.

[60]อภิ.วิ.อ.505/181.

[61]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,-2549),-หน้า 30.-

[62]พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), *ความสำเร็จหลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2545), หน้า 9.

[63]สนอง วรอุไร, *ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, 2550), หน้า 97.

[64]ปิ่น มุทุกันต์, *แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 226.

สรุปได้ว่า อิทธิบาท หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงาน เป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวัน เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะอุปสรรคและปัญหาต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จและความก้าวหน้าในหน้าที่การงานตามที่มุ่งหวังไว้

3.3.2 องค์ประกอบของอิทธิบาท 4

หลักธรรมสู่ความสำเร็จผลตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จ หรือเครื่องก่อกำเนิดฤทธิ์ อันประกอบไปด้วยคุณธรรมพื้นฐานสี่ประการคือ

1. ฉันทะ

“ฉันทะ เป็นไฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ใคร่เพื่อจะทำความฉลาดความพอใจในธรรม อันใด นี้เรียกว่า ฉันทะ”[65]

ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ความชอบใจ ความยินดี ความต้องการ ความรักใคร่ใฝ่ปรารถนาในสิ่งนั้น ๆ[66] ได้แก่ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พูดง่าย ๆ ว่ารักงานรักจุดหมายของงาน พูดให้ลึกลงไปในทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดี ที่งดงาม ที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปีติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัส เป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต[67]

ความอยากที่เป็นฉันทะนี้ เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้เพื่อตัวตนซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา ความอยากของฉันทะนั้นทำให้เกิดความสุข ความชื่นชม เมื่อเห็นสิ่งนั้นบรรลุความสำเร็จ ส่วนความอยากของตัณหาให้เกิดความสุข ความชื่นชม เมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพเสวยหรือปรนเปรอ ความยิ่งใหญ่พองขยายของตัวตนเป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมอง กีดกั้นกักตนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความหวงแหน ห่วงกังวลเศร้าเสียดายและหวั่นกลัวหวาดระแวง[68] ดังนั้น ฉันทะจึงเป็นความอยากทำในสิ่งที่เป็นกุศล ทำแล้วเกิดความสุขใจในสิ่งที่ทำ และไม่มีความทุกข์ความเศร้าหมอง

---

[65]อภิ.วิ.35/467/231-232.

[66]สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2561), หน้า 83.

[67]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 842.

[68]พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 844.

ตามมาเป็นผลข้างเคียง เพราะฉะนั้น คนที่ทำงานด้วยความรัก แม้งานจะหนัก แต่เขาก็ทำงานได้อย่างสบาย และทำอย่างมีความสุข ความรักในงานจึงเป็นสะพานไปสู่ความสุข เมื่อใจรักงาน ก็ไม่สะทกสะท้านต่อความลำบาก กล่าวได้ว่า ความสุขนั่นเอง คือรางวัลตอบแทนจากการได้ทำในสิ่งที่รัก เป็นรางวัลแห่งความสุขที่บริสุทธิ์[69]

ในการทำงานนั้นย่อมมีอุปสรรคอยู่หลายอย่าง ที่สำคัญคือ ความเบื่อหน่าย ไม่ว่าจะทำงานอะไรถ้าเกิดความเบื่อหน่ายขึ้นแล้วมีอันให้เป็นไปต่าง ๆ เมื่อจิตเกิดความเบื่อหน่ายขึ้นเช่นนี้แล้ว จะปรากฏว่างานที่ง่ายก็กลายเป็นยาก งานน้อยก็กลายเป็นมาก งานเบาก็กลายเป็นงานหนัก เกิดความรวนเร ที่สุดก็ทอดทิ้งทำไม่สำเร็จ ต้องเดือดร้อนในภายหลัง ในทางตรงกันข้ามถ้ามีความรักงานแล้ว งานที่น่าเบื่อก็จะกลายเป็นงานที่สนุกสนาน ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ดังนั้น จึงควรสร้างฉันทะความพอใจในงานเป็นเบื้องแรกเสียก่อน[70]

ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงาม ความสมบูรณ์ของสิ่งนั้น หรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้น ให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ซ่าน ไม่ส่าย[71]

ใครก็ตามที่ทำงานด้วยใจรัก ถือว่าได้กำไรมากกว่าครึ่งแล้ว เพราะเมื่อทำงานด้วยใจรัก สิ่งที่ตามมาก็คือความสุขจากการทำงานไอน์สไตน์บอกว่า ถ้าเราเอามือวางไว้บนเตาไฟ หนึ่งนาทีเท่ากับหนึ่งปี แต่ถ้าอยู่กับคนรักหนึ่งปีอาจเท่ากับหนึ่งนาที หมายความว่า เวลาเราอยู่กับสิ่งใดก็ตามที่ใจเรารักเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว นั่นคือช่วงเวลาแห่งความสุข ดังนั้น คนที่ทำงานด้วยความรัก สิ่งแรกที่ได้คือเขาจะมีความสุขเป็นรางวัลตอบแทนก่อนสิ่งอื่นใด ความรักจึงกลายเป็นเสมือนสะพานนำไปสู่ความสุขดุจดังการแต่งงานครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิต ที่มีความอยากในฝ่ายฉันทะเป็นพลังผลักดันชีวิตสู่โลกแห่งการทำงาน ความอยากที่เป็นฉันทะนี้ ต่างจากความอยากที่เป็นตัณหา ขณะที่ความอยากของฉันทะนั้นทำให้เกิดความสุข แต่ความอยากของตัณหานั้น แม้เบื้องต้นจะทำให้เกิดความสุข แต่เบื้องปลายกลับทำให้เกิดความเศร้าหมองคับแคบสะสมไว้ด้วยความเห็นแก่ตัว[72]

จุดเริ่มต้นของการทำงานอยู่ที่ใจ ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเอาการ “ลงมือ” เป็นการเริ่มต้นนั้นความจริงยังไม่ถูกแท้ ที่ถูกแท้ต้อง “ลงใจ” ก่อน “ลงมือ” พูดง่าย ๆ คือการทำใจเราเองเสียก่อน ความมุ่งหมายคือทำใจให้เกิดฉันทะ คือมีความรักงานหรือพอใจกับงานที่ทำ เมื่อมีใจรักแล้ว

---

[69]ว.วชิรเมธี, *คนสำราญ งานสำเร็จ*, อ้างแล้ว, หน้า 94.

[70]พระธรรมวิสุทธาจารย์, *ทางแห่งความสำเร็จ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า 3.

[71]พระธรรมปิฎก, *พุทธธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 844.

[72]ว.วชิรเมธี, *คนสำราญ งานสำเร็จ*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, 2550), หน้า 94.

จะได้ทำด้วยความเต็มใจ และบุคคลจะเกิดความรักในงานนั้นต่อเมื่อได้เห็นผลของงานว่า ถ้าทำงานนี้แล้วจะได้อะไร ถ้าไม่ทำจะเกิดผลเสียหายอย่างไร เมื่อผลได้ผลเสียแล้วฉันทะจะเกิดขึ้น ดังนั้น อิทธิบาทข้อที่ 1 จึงแก้ความเบื่องานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเมื่อผู้ปฏิบัติงานมีความรักงานแล้ว งานที่น่าเบื่อก็กลายเป็นงานที่สนุกสนาน งานที่ยากก็กลายเป็นงานที่ง่าย[73]

ฉันทะ ความพอใจ รักใคร่ เต็มใจ ใฝ่ใจในการทำงานอยู่เสมอ บุคคลเมื่อมีความพอใจในการทำงานก็จะเกิดความตั้งใจในการทำงาน และเต็มใจที่จะอุทิศเวลา ร่างกาย และความคิดของตนเพื่อสนองความต้องการของหน่วยงาน นอกจากนี้ยังช่วยลดแนวโน้มปรากฏการณ์อันเกิดจากการเป็นปฏิปักษ์ต่องานด้วย ซึ่งถ้าหากปฏิบัติงานสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว บุคคลก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้แก่สิ่งนั้นต้องการทาสิ่งนั้นให้ดีที่สุด เกิดความกระตือรือร้นมีความมุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย

2. วิริยะ

“วิริยะ เป็นไฉน การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค อันใด นี้เรียกว่า วิริยะ”[74]

วิริยะ แปลว่า ความเพียร ความบากบั่น ความเพียรเพื่อจะละความชั่วประพฤติความดี ความพยายามทำกิจไม่ท้อถอย[75] เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้เดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย[76]

วิริยะ คือการใช้กำลังให้หมดไป เช่น ในการเผาไหม้เชื้อเพลิงของกำลังให้หมดไป เมื่อเราเผาเชื้อเพลิงให้เกิดกำลังเผาไหม้ เชื้อเพลิงก็หมดไป กำลังก็หมดไปพร้อมกันทางจิตวิทยาโยคี คำว่าวิริยะ หมายถึงการใช้กำลังของชีวิตไปอย่างสุรุ่ยสุร่าย คือการใช้กำลังไปในทางกิเลส มีความกำหนัดในความรู้สึกทางกามารมณ์ เกิดความร้อนในร่างกาย เมื่อรู้สึกเร่าร้อนในร่างกาย นั่นคือมันเผาสิ่งซึ่งเป็นเชื้อเพลิงของกำลัง พวกโยคีเชื่อว่า เยื่อกระดูก เป็นที่สะสมกำลังของชีวิต เหมือนกับเชื้อเพลิง พอเกิดความรู้สึกกำหนัดทางเพศ จึงถูกเผาให้ละลายเป็นน้ำไปสะสมในต่อม Prostate อาการที่ถูกเผาอย่างนี้เขาเรียกว่า วิริยะ ต่อเมื่อไม่ถูกเผา เก็บไว้หล่อเลี้ยงร่างกาย หล่อเลี้ยงมันสมอง เขาจะเรียกว่า โอชะ โอชะของชีวิตของร่างกายได้ถูกใช้ไปด้วย ถูกใช้เป็นราคะ เขาเรียกว่าวิริยะ ฉะนั้นคำว่าวิริยะในแง่นี้ก็ดี

---

[73]ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ, *มงคลชีวิต ภาค 2*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 175.

[74]อภิ.วิ.35/523/250.

[75]สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 411.

[76]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 843.

ในแง่ทั่ว ๆ ไปก็ดีหมายถึง การเผาไหม้ Combustion ที่ทำให้เกิดกำลังในทางจิตวิทยา คำว่า วิริยะ หมายถึง ความเพียร การลงมือทำ การใช้กำลังให้หมดไป เพื่อให้ผลงานบางอย่างเกิดขึ้น ดังนั้นผลงานหรือเป้าหมายบางอย่างจะสำเร็จลุล่วงได้ ต้องอาศัยวิริยะ ความเพียร ความขยัน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และความยากลำบาก[77]

วิริยะต้องมีความเพียรมั่น คือ เมื่อมีกำลังใจเป็นสิ่งสำคัญแล้ว ต่อไปก็มีความมั่นในความเพียร ภาษาบาลีเรียกว่า วิริยะ พระพุทธภาษิต ที่ว่า “วิริเย ทุกฺขมจฺเจติ” คนที่จะพ้นทุกข์ได้เพราะความเพียร หรือว่าคำที่พระมหาชนก กล่าวว่า “วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา” เกิดเป็นคนต้องทำเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง บุคคลผู้มีความเพียรนั้นย่อมไม่กลัวต่ออุปสรรค ไม่กลัวต่อความลำบาก ไม่กลัวต่ออะไรทั้งสิ้น เมื่อเราจะไปแล้วก็ไปให้ถึงจุดที่เราตั้งไว้ แต่ขอให้ตั้งจุดมุ่งหมายในทางที่ดีงาม ไม่ตั้งจุดมุ่งหมายที่เกิดความเดือดร้อนแก่ใคร และความเพียรนั้นต้องเพียรสม่ำเสมอ ไม่เพียรชั่วครั้งชั่วคราว ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตักเตือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเมื่อเธอยังไม่ถึงจุดหมายที่เธอต้องการอย่าละความเพียรเป็นอันขาด[78]

คำว่า วิริยะ นั้นไม่ได้หมายความว่า ทำอะไรอย่างหักโหม แทบล้มประดาตาย แต่หมายความว่า ทำอะไรก็ตาม ควรทำอย่างต่อเนื่อง แม้ทำน้อย แต่ทำอย่างต่อเนื่อง เหมือนฝนตกจากฟ้าทีละหยด แต่ตกตลอดวัน ก็ทำให้ภาชนะเต็มได้ฉันใด ความขยันก็มีอุปไมยฉันนั้นฉะนั้นจุดหมายหรือฝั่งฝันอันยาวไกลจะสำเร็จลงได้ก็ด้วยความเพียรที่ทำอย่างสม่ำเสมอ ทำไปทีละน้อยตามสมควรแก่กำลัง แต่ไม่หยุด เพราะทุกอย่างที่เป็นไปโดยสม่ำเสมอย่อมมีกำลังแรงเกินกว่าที่เรานึกฝัน น้ำที่ไหลอยู่ไม่ขาดสาย ย่อมทำให้ก้อนหินกลมมน ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมแพ้พ่ายต่อความพยายามที่สม่ำเสมอ ค่อยทำไปทีละน้อยแต่ทำไปไม่ลดละ เมื่อรักแล้วต้องขยัน ความขยันคือภาคปฏิบัติการของความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไร ส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความชำนาญก็จะไม่เกิด ตัวอย่างเช่น การเรียนพิมพ์ดีดใหม่ ๆ ต้องฝึกวางมือตามแป้นอักษร ฝึกทุกวัน พิมพ์ทุกวัน ตอนแรกมือของเรามันจะแข็งมาก เพราะความเพียรยังไม่มา เมื่อความเพียรเกิดขึ้นก็จะกลายเป็นทักษะหรือความชำนาญที่นี้ก็เบาสบาย พิมพ์งานได้อย่างราบรื่น จากที่ยากก็กลายเป็นง่ายกลายเป็นเรื่องธรรมดาไป “ความชำนาญมาจากคำว่าฝึก เมื่อเราฝึกได้ชำนาญ เราก็จะสง่าผ่าเผยในโลกของการทำงาน คนที่ทำงานดีอยู่แล้วก็จะสง่าผ่าเผยมากขึ้น นี่คือวิริยะที่มีลักษณะก้าวไปข้างหน้า[79]

วิริยะหรือความเพียรนี้เป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดพลังงานในการทำกิจต่าง ๆ มีลักษณะแสดงให้เห็นว่าคน ๆ นั้นเป็นคนรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานไม่ทอดทิ้งกิจการงานนั้น ดำเนินการงานที่คิดว่า

---

[77]พุทธทาสภิกขุ, *โพธิปักขิยธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 23.

[78]พุทธทาสภิกขุ, *สุญญตา*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2518), หน้า 90.

[79]ว.วชิรเมธี, *คนสำราญ งานสำเร็จ*, อ้างแล้ว, หน้า 98-100.

จะทำ นับว่าเป็นผู้ไม่เบื่องาน เมื่อมีงานมาถึงก็รีบทำโดยไม่ชักช้า มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ผู้มีลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ย่อมได้ชื่อว่ามีวิริยะ หรือมีความเพียรซึ่งสามารถประสบความสำเร็จในทุกกิจการ ส่วนคนที่มีนิสัยเกียจคร้านหนักไม่เอาเบาไม่สู้ ชอบผัดวันประกันพรุ่ง มักหาเหตุมาอ้างแก้ตัวเพื่อไม่ต้องทำงานจนติดเป็นนิสัย ย่อมเข้ากับใครลำบาก อาชีพการงานย่อมย่ำอยู่กับที่ตั้งฐานไม่ได้[80]

วิริยะ ความเพียร ขยัน อุตสาหะ บากบั่น เอาธุระ มีความเข้มแข็งอดทนมุมานะที่จะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ ไม่ย่อท้อ ไม่เลิกละ มีกำลังใจในการทำงาน ทำงานได้อย่างสม่ำเสมอต่อเนื่องจนกว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จ มีความอาจหาญ แกล้วกล้า ใจสู้ ไม่หวั่นกลัว ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ ในการทำงานและพัฒนางานนั้นให้ดีขึ้นและเจริญขึ้น มองความยากลำบากและอุปสรรคในการทำงานเป็นสิ่งท้าทายความสามารถของตนเสมอ เพื่อเอาชนะและเพื่อให้งานสำเร็จให้ได้

3. จิตตะ

“จิต เป็นไฉน จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต”[81]

จิตตะ แปลว่า เอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ ความคิดฝักใฝ่ไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ความมีจิตจดจ่ออุทิศใจต่อสิ่งนั้น[82] ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมวันลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิพร้อมนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย[83]

จิตตะคือความคิดหรือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป การมีจิตตะคือความตั้งใจมั่น จะทำให้เรามีจิตใจที่มั่นคงสามารถทำงานใด ๆ ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ส่วนคนที่ไม่มีจิตตะคือความตั้งใจมั่นนั้นจะประกอบการงานใด ๆ ก็ไม่สำเร็จเพราะไม่มีความตั้งใจในการทางานนั้น ฉะนั้น จิตตะจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก [84] จิตตะ คือความมุ่งไป ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝักใฝ่ไม่ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจ

---

[80]พ. สุวรรณ, *โพชฌงค์พุทธคาถาต่ออายุ*, (กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, 2531), หน้า 60-61.

[81]อภิ.วิ.35/513/247.

[82]สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 69.

[83]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 843.

[84]ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ, *มงคลชีวิต ภาค 2*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 184.

ให้สิ่งที่ทำนั้นอย่างมั่นคง การที่เราจะมีจิตใจที่มั่นคงในงานที่เราทำนั้น สามารถทำให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีไม่มีผิดพลาด การที่มีใจจดจ่ออยู่ในงานมุ่งมั่นกับงานที่ทานั้นจิตจะเป็นสมาธิ ไม่เรรวน งานที่ทำก็สำเร็จตามที่หวังไว้[85]

คำว่า จิตตสิกขา กับสมาธิสิกขา เป็นอันเดียวกัน เป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้นคำว่า จิตตะ ในที่นี้จึงหมายถึง จิตที่ฝึกมาดีแล้ว และมีกำลังเป็นสมาธิ หมายถึงกำลังสมาธิ แต่คำแปลในบทเรียนก็แปลว่า ความเอาใจใส่ ‘ความเอาใจใส่’ นี้ผมเห็นว่ามันยังน้อยไป จึงให้จำกัดความกันเสียใหม่ว่า การใช้กำลังจิต ฉะนั้นจิตตะที่จะนำมาใช้ในกรณีนี้ต้องเป็น จิตที่เป็นสมาธิ”[86] ผู้ที่มีจิตตะจะมีลักษณะเป็นคนเอาใจจดจ่อ ถ้ามีอะไรที่เข้าเกี่ยวข้องกับตัวเขา เรียกว่า เป็นเรื่องของเขาแล้ว จะเอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง อย่างนี้เป็นลักษณะของคนที่มีความรับผิดชอบ ซึ่งความรับผิดชอบนี้อาจกล่าวได้ว่ามีประเด็นสำคัญอยู่ 3 ข้อ ข้อแรกจะต้องระวังตั้งใจให้กำลังเพื่อสร้างประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว ให้ได้ทั้งประโยชน์ตนทั้งประโยชน์ส่วนรวม พร้อมกันนั้นก็จะต้องคอยป้องกันและแก้ไขอยู่ตลอดเวลา มิให้ความเสียหายเกิดขึ้น ส่วนข้อสาม ซึ่งเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่งจะต้องพยายามสร้างเสริมกำลังนั้นให้หนักแน่น มั่นคง และทวีขึ้น ซึ่งมีทางทำได้หลายทาง ทางที่เหมาะอย่างหนึ่งก็โดยพยายามทำประโยชน์เสียสละเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมให้มากขึ้น การปฏิบัติงานด้วยความเสียสละอย่างนั้น ยิ่งกระทำมากเท่าใด จะช่วยให้เกิดความสามารถและความเชี่ยวชาญขึ้นเท่านั้น ทั้งเมื่อเคยชินกับการประพฤติปฏิบัติความดีแล้ว ก็จะสามารถป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสียทั้งปวงได้อย่างดีที่สุดด้วย[87]

จิตตะ คือความคิดจดจ่อเอาใจใส่ ผูกใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และการงานที่ทำรวมทั้งการศึกษาเล่าเรียนที่ตนรับผิดชอบ มีความตั้งมั่น มีสมาธิมั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ทอดธุระไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่รับผิดชอบ อย่างนี้เป็นลักษณะของบุคคลที่มีความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบนี้เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีต่อระบบการงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำคัญประการหนึ่ง กล่าวคือการทำงานต้องมีความรับผิดชอบเพื่อเอาใจใส่ต่องานที่กำลังทำอยู่ พัฒนางานที่ตนเองรับผิดชอบให้มีความก้าวหน้า พร้อมกันนั้นจะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้ขาดตกบกพร่องในงานที่ตนรับผิดชอบอยู่

4. วิมังสา

“วิมังสา เป็นไฉน ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจัยธรรม สัมมาทิฏฐิอันใด นี้เรียกว่า วิมังสา”[88]

---

[85]บุญมี แท่นแก้วและคณะ, *พุทธศาสน์ปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2538), หน้า 154.

[86]พุทธทาสภิกขุ, *โพธิปักขิยธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 35.

[87]สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต, *โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาล*, (ภูเก็ต : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต, 2542), หน้า 6.

[88]อภิ.วิ.35/516/248.

วิมังสา แปลว่า การสอบสวนทดลอง การตรวจสอบ การหมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น[89] ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาเป็นพวกชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าชักองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทนจะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ[90]

วิมังสาคือความไตร่ตรองหรือทดลองได้แก่หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรอง ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง วิมังสานี้เป็นตัวปัญญา หมายความว่าการพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองนั้นเป็นการคิดทบทวนกลับไปกลับมาว่าสิ่งนั้นถูกผิดประการใด เมื่อลงมือทำไปแล้วจะเกิดผลอย่างไรบ้าง คือการพิจารณาให้รอบคอบถี่ถ้วนนั้นเอง[91]

สุดยอดของวิธีการทำงานให้สำเร็จรวมอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้คือวิมังสา แปลว่าการพินิจพิเคราะห์ใคร่ครวญ หมายความว่าการทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด ไม่ใช่สักว่าทำ คนเราแม้รักงานแค่ไหนบากบั่นสู้งานปานใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลา แต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณางานด้วยแล้ว ผลที่สุดงานก็คั่งค้างจนได้ เพราะแม้แต่ขบวนการทาจะสำเร็จไปแล้ว แต่ผลงานก็ไม่เรียบร้อย ต้องทำกันใหม่ร่ำไป เข้าลักษณะที่ว่าทำเสร็จแล้วแต่งานมันไม่สิ้นสุด การทำงานหากขาดปัญญาหรือความรู้ในงานก็จะทำได้ไม่ดี การที่จะมีความรู้ในงานได้ดีต้องศึกษาพิจารณาในเนื้องานนั้นให้ละเอียด รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยและหน่วยงานใหญ่ ผลกระทบของความสัมพันธ์นั้น ๆ รวมทั้งเหตุผลของการที่ต้องมีธุรกรรมในแต่ละอย่าง ถ้ามีความรู้ความเข้าใจในงานดีแล้วก็จะสามารถทางานนั้นได้ดี วิมังสา คือการใคร่ครวญไตร่ตรองหรือทดลอง ได้แก่หมั่นใช่ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงงาน เป็นต้น[92]

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของบุคคลผู้มีวิมังสา คือมีภาวนามยปัญญา หรือปัญญาในการปฏิบัติ รวมทั้งตั้งคำถามเป็นสมมุติฐานเพื่อนำไปสู่การวินิจวิจัย พระองค์ทรงเป็นนักวิจัยชั้นยอดของโลก พระองค์สามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าจะเป็นทาง

---

[89]สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์*, อ้างแล้ว, หน้า 409.

[90]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, อ้างแล้ว, หน้า 844.

[91]บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2539), หน้า 141.

[92]ปิ่น มุทุกันต์ พ.อ, *มงคลชีวิต ภาค 2*, อ้างแล้ว, หน้า 188-189.

มาของปัญญาได้อย่างไร ในพุทธประวัติระบุว่า สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์ อันได้แก่ การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์ อาทิเช่น เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ ก็ทรงตั้งคำถามเชิงวิเคราะห์ว่า ทำไมคนต้องแก่ เมื่อทรงเห็นคนเจ็บ คนตาย และสมณะ ก็ทรงตั้งคำถามตามมาทันทีว่า ทำไมต้องเจ็บ ทำไมต้องตาย และทำไมต้องปลีกตนออกไปบวชอยู่ในป่า สิ่งซึ่งพระองค์ตั้งคำถามนั้น แท้ที่จริงก็เป็นเพียงปรากฏการณ์แสนธรรมดาในวิถีชีวิตของเราในทุกวันนี้นั่นเอง แต่พอตั้งคำถามแล้ว กระบวนการใช้ความคิดเชิงวิเคราะห์ของเจ้าชายสิทธัตถะก็ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ กระทั่งในที่สุดทรงค้นพบว่าเพราะยังคงมี อวิชชา (ความไม่รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง) คอยบังดวงตาคือปัญญาอยู่ มนุษยชาติจึงไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์อันสืบเนื่องมาจากการเกิด แก่ เจ็บ และตาย พระพุทธเจ้าตรัสรู้สัจธรรมก็เพราะทรงเริ่มต้นด้วยการเป็นนักวิจัยก่อน จากนั้นจึงทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ ด้วยการที่ทรงอุทิศชีวิตของพระองค์ลงวางเป็นเดิมพัน และทำการทดลองค้นคว้าหาความจริงอยู่ถึง 6 ปี จึงประสบความสำเร็จ ค้นพบคำตอบสุดท้ายแห่งชีวิต และพระองค์ก็กลายเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในที่สุด[93]

การทำงานหากเกิดปัญญาหรือความรู้ในงานก็จะทำได้ไม่ดี การที่จะมีความรู้ในงานได้ดีก็ต้องศึกษาพิจารณาในเนื้องานนั้นให้ละเอียด รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยและหน่วยงานใหญ่ ผลกระทบของความสัมพันธ์นั้น ๆ รวมทั้งเหตุผลของการที่ต้องมีธุรกรรมในแต่ละอย่างถ้ามีความรู้ความเข้าใจในงานดีแล้วก็จะสามารถทำงานนั้นได้ดี[94]

วิมังสา เป็นการสอบสวนไตร่ตรอง พินิจพิเคราะห์ ใช้ปัญญาในการใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ รู้จักค้นคว้าทดลองคิดค้น หาทางพัฒนาแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีการทางานให้ดียิ่งขึ้น ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ ทั้งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสมาชิกในองค์กรที่ทำงานนั้น

3.3.3 สรุปหลักอิทธิบาท 4

อิทธิบาทธรรมนั้น แบ่งประเภทการทำหน้าที่ออกไปอย่างชัดเจนถึง 4 ประการกล่าวคือ ฉันทะ ความรัก ชอบพอใจ อยากทำสิ่งนั้น วิริยะ ความกล้า ใจสู้ ขยันทำอยู่กับสิ่งนั้น จิตตะ ความมุ่งมั่น จดจ่อ โฟกัสอยู่กับสิ่งนั้น วิมังสา ปัญญา ในการคิดพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์อยู่กับสิ่งนั้น การแบ่งประเภทออกมาในที่นี้ ก็เพื่อแยกออกมาให้เห็นหน้าที่การทำงานที่แตกต่างกันของแต่ละข้อธรรมได้อย่างชัดเจน การนำหลักอิทธิบาททั้ง 4 ประการไปใช้เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพในการศึกษาเล่าเรียน การปฏิบัติงาน และพัฒนางานนั้นให้ดียิ่งขึ้น นั้นย่อมมีการชักนำหลักธรรมเด่น ๆ ในแต่ละข้อให้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอันจะนำไปสู่การปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงาน

---

[93]ว.วชิรเมธี, *คนสำราญ งานสำเร็จ*, อ้างแล้ว, หน้า 98.

[94]วันทนา กอวัฒนสกุล, *การบริหารเชิงธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร : เพิ่มผลผลิต, 2542), หน้า 7-9.

ตลอดทั้งเป็นประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ต่อองค์กร ในการพัฒนาบุคคลากรในองค์กรด้านขีดความสามารถในการปฏิบัติงาน การทำงานไม่ว่าจะเป็นงานแบบใด คนที่จะที่จะทำงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม มี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งธรรมเหล่านี้มันจะต้องมีและมีได้แม้ไม่รู้สึกตัว คนที่เขาทำงานด้วยความพอใจ ความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เขาเรียกว่ามีอิทธิบาท 4 ประการนั้นโดยไม่รู้สึกตัว ซึ่งคุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ ถ้าผู้ปฏิบัติงานปฏิบัติได้ครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ผู้นั้นจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตามย่อมที่จะประสบผลสำเร็จดังประสงค์ทุกประการ

3.4 สรุปหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์นั้น พบว่า หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาตนเองมีอยู่ 2 ประการ คือ (1) หลักเบญจศีล คือ ข้อ ประพฤติปฏิบัติเพื่อควบคุมกายและวาจาตนเองให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สามารถแบ่งเป็นประเภทของเบญจศีลได้ 5 ประเภท คือ การเว้น จากการฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ไว้ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม, เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และอานิสงส์ของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้และโลกหน้าย่อมมีโภคทรัพย์ย่อมแกล้วกล้า ไม่เก้อเขิน ย่อมไม่หลงลืมสติ หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (2) เบญจธรรม หมายถึง กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติที่พิเศษดียิ่งขึ้นไปกว่าศีล มุ่งเน้นที่จะทำให้ ให้มนุษย์เป็นคนดี มีคุณธรรม มีกาย วาจา ใจ ที่สะอาดงดงามแบ่งออกเป็นประเภทของเบญจธรรม 5 ประเภท คือ ความเมตตากรุณา, การหาเลี่ยงชีพตนเองในทางที่ชอบ, การสำรวมในกาม, การพูดความจริง และความระลึก รู้สึกตัวอยู่เสมอ เมื่อบุคคลนำไปประพฤติ ปฏิบัติแล้วย่อมเกิดผลดีอย่างแน่นอน เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือสังคมที่อาศัยและทำงานอยู่

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาบุคคล คือ ภาวนา 4 ซึ่งมีกระบวนการกำเนิดและพัฒนาการของชีวิต ความสำคัญของชีวิต การดำเนินชีวิต ประโยชน์ของการมีชีวิต หลักภาวนา 4 หมายถึง การทำให้เป็นให้มีขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม การพัฒนา คนเรานี้จะต้องภาวนาทั้ง 4 ด้านคือ ด้านกายเรียกว่า กายภาวนา ด้านศีลเรียกว่า ศีลภาวนา ด้านจิต เรียกว่า จิตภาวนา และด้านปัญญา เรียกว่าปัญญาภาวนา ภาวนา 4 ยังเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ที่เป็นขั้นเป็นตอนอย่างชัดเจน เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าแก่บุคคลและมีความสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลสูงสุด

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาคนอื่นหรือพัฒนาทีมงานคือการใช้หลักสังฆวัตถุ 4 ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ทาน คือ การให้ ได้แก่ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ปิยวาจา ได้แก่ การพูดคำสุภาพ อ่อนหวาน เพื่อให้เกิดความสมานสามัคคี 2) ปิยวาจาทำได้ง่าย เพราะวาจานั้นมีในตัวเรา เพียงเรามีสติ มีเมตตาในใจก็สามารถพูดออกมาได้ คำพูดมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ 1) คำพูดที่พูดออกไปแล้วคนฟังเกลียด เช่น คำหยาบ คำด่า คำประชด คำกระทบกระเทียบ คำ

แดกดัน คำสบถ เป็นต้น คำพูดเหล่านี้เรียกว่า “อัปปิยวาจา” 2) คำพูดที่พูดออกไปแล้วทำให้คนฟังรัก เช่น คำอ่อนหวาน คำชมเชยจากใจจริง คำพูดที่ชวนให้เกิดความสมัครสมานไมตรี เป็นต้น 3) อัตถจริยา หมายถึง การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือกันและกันในวงแคบ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวงกว้าง หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนให้คนพัฒนาตน 2 ด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ และทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ อย่างคำพังเพยที่ว่า “อยู่บ้านท่านอย่างนิ่งดูดาย ปั้นวัวปั้นควายให้ลูกท่านเล่น” หรือ “อยู่ก็ให้เขาไว้ใจไปก็ให้เขาคิดถึง” คนที่ไม่นิ่งดูดายมีอะไรพอจะช่วยเหลือคนอื่นและสังคมได้ก็เอาใจใส่ขวนขวายช่วยเหลือตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมู่คณะให้งดงาม” อยู่ที่ไหนก็สร้างความเจริญที่นั้น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนา 4) สมานัตตตา การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย หมายถึง การวางตนได้เหมาะสม มีความหมาย 2 ประการ คือ 1) วางตนได้เหมาะสมกับฐานะที่ตนมีอยู่ในสังคม เช่น เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นบิดามารดา เป็นครูอาจารย์ เป็นเพื่อนบ้าน เป็นต้น ตนอยู่ในฐานะอะไรก็วางตนให้เหมาะสมกับฐานะที่เป็นอยู่ และทำได้อย่างเสมอต้นเสมดปลาย 2) ปฏิบัติตนอย่างสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ให้ความเสมอภาค ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น เสมอในสุขและทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ปัญหา และร่วมแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ของสังคมหลักธรรมในข้อนี้จะช่วยให้เราเป็นคนมีจิตใจหนักแน่นไม่โลเล รวมทั้งยังเป็นการสร้างความนิยม และไว้วางใจให้เพื่อนร่วมงาน และสังคมอีกด้วย

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนางาน คือ “อิทธิบาท 4” ซึ่งหมายถึง ธรรมแห่งความสำเร็จประกอบด้วย ฉันทะหรือ ความพอใจ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานต้องชอบหรือศรัทธางานที่ทำอยู่ และมีความสุขกับงานที่ได้รับมอบหมาย วิริยะ หรือ ความพากเพียร ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งหมั่นฝึกตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น จิตตะ หรือ ความเอาใจใส่ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตใจหรือสมาธิจดจ่อกับงานที่ทำ รวมถึงมีความรอบคอบและความรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง และ วิมังสา หรือ ความหมั่นตริตรองพิจารณาหาเหตุผลในงานที่ทำ ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด รวมถึงเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์ของงาน

ขึ้นชื่อว่า “งาน” ทุกอย่างไม่สามารถทำสำเร็จด้วยคนเพียงคนเดียว หากแต่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจซึ่งกันและกัน และการทำงานเป็นทีม หลักธรรมที่สามารถนำมาพัฒนาการทำงานร่วมกันได้ คือ “สังคหวัตถุ 4” หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจของผู้อื่น ผูกไมตรีและเอื้อเฟื้อเกื้อกูล ได้แก่ ทาน หรือ เกื้อกูลกันด้วยการให้ การเสียสละ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่ เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว และการให้ที่ยิ่งใหญ่คือ

การให้อภัย ปิยวาจา หรือ การใช้วาจาประสานไมตรี การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ ดังนั้น การทำงานร่วมกันจะต้องพูดหรือปรึกษาหารือกันโดยยึดถือหลักเกณฑ์ 4 ประการ คือ 1. เว้นจากการพูดเท็จ 2. เว้นจากการพูดส่อเสียด 3. เว้นจากการพูดคำหยาบ และ 4. เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือต้องพูดหรือเจรจากันด้วยไมตรีและความปรารถนาดีต่อกัน อัตถจริยา หรือ ร่วมสร้างสรรค์อุดมการณ์ การปฏิบัติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น เพราะการทำงานร่วมกันต้องช่วยเหลือกันด้วยกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังใจ และ สมานัตตา หรือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย ผู้ทำงานร่วมกันทุกคนจะต้องไม่ถือตัว มีความเสมอภาค วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ทำตนให้เป็นที่น่ารัก น่าเคารพ นับถือ และน่าให้ความร่วมมือช่วยเหลือ จึงเห็นได้ว่าหลักธรรมที่ใช้ในการทำงานที่กล่าวมา ทั้งอิทธิบาท 4 และสังคหวัตถุ 4 เป็นเรื่องง่าย ๆ ใกล้ตัวที่ปฏิบัติกันอยู่แล้วในฐานะปัจเจกชน แต่ยังขาดความเข้มข้นเอาจริงเอาจัง และหากทุกคนสามารถปฏิบัติตนโดยใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรมพัฒนาตนเอง ใช้หลักภาวนา 4 มาพัฒนาบุคคลพร้อมกับทำหน้าที่ของตนเต็มกำลังความสามารถอย่างสมบูรณ์ย่อมสร้างบรรยากาศในการทำงานให้สัมฤทธิ์ผลและทำให้ชีวิตรื่นรมย์ได้อย่างแน่นอน

บทที่ 4
การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

วิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 3) เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary research) โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปฐมภูมิและ ทุติยภูมิ รวมทั้งเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สำหรับเนื้อหาของบทนี้ ผู้วิจัยทำวิเคราะห์การใช้หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อการพัฒนามนุษย์ โดยในเบื้องต้นจะสรุปประเด็นต่าง ๆ ที่ศึกษามาแล้วในบทก่อน ๆ คือ บทที่ 2 ที่ว่าด้วยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และบทที่ 3 ที่ว่าด้วยหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์ และในตอนต่อไปจะทำการวิเคราะห์ให้เห็นวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท ต่อไป

จากการศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อความอยู่รอดและความมีประสิทธิผลขององค์การ

4.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่มีคุณค่าต่อความสำเร็จขององค์การในยุคของการแข่งขัน จำเป็นที่องค์การจะต้องมีนโยบายและแผนการที่ให้ความสำคัญในด้านการพัฒนาและด้านการฝึกอบรมจึงทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้นักวิชาการได้กล่าวถึงแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญอยู่ 2 ประการ คือ

4.1.1 แนวคิดแบบดั้งเดิม เป็นแนวคิดที่มีมาแต่เดิมว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้เกิดขึ้นค่อนข้างชัดเจนในช่วงที่มีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้มีการนาเอาเครื่องจักรเข้ามาใช้ในการอุตสาหกรรม เครื่องจักรกลายเป็นสิ่งสำคัญสาหรับนายจ้าง ดังนั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นลักษณะการจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยม โดยที่ผู้บริหารไม่ได้ให้ความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ การปลูกฝังค่านิยมในการทุ่มเท อุทิศตน เสียสละทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งชีวิตจิตวิญญาณของตนเองเพื่อรับใช้องค์กร ไม่ให้ความสำคัญของศักดิ์ศรีของความเป็นคน คนเปรียบเสมือนเพียงส่วนประกอบของเครื่องจักร เป็นการบริหารที่เน้นให้ความสำคัญแก่เครื่องจักร ค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาเครื่องจักรมักจะสูงกว่าค่าใช้จ่ายในการจ้างคน ผู้บริหารใช้อำนาจควบคุมผู้ใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อให้เกิดผลิตผลตามที่ผู้บริหารต้องการ ซึ่งเหตุการณ์บริหารแบบนี้ใช้ในระยะที่สังคมเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมอุตสาหกรรมใหม่ ๆ ระยะแรกผู้บริหารสามารถประสบผล

ตามที่ต้องการเพราะคนงานในสังคมอุตสาหกรรมช่วงแรก ๆ นั้นมีฐานะยากจนอดอยากมาก ต้องนาเอาแรงงานของตนออกขายเพื่อแลกกับอาหาร ที่อยู่ ยารักษาโรค เสื้อผ้า ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของผู้ใช้แรงงานและครอบครัว ถ้าพิจารณาในเรื่องของจิตใจแล้วเห็นได้ชัดว่าผู้ใช้แรงงานภายใต้การจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยมได้รับความกระทบกระเทือนจิตใจมาก เมื่อผู้ใช้แรงงานสามารถรวมพลังกลุ่มได้พร้อมกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ ขยายวงกว้างขวางผู้ใช้แรงงานมีความรู้มากขึ้น ลักษณะการจัดการมนุษย์ในองค์กรที่เน้นอำนาจนิยมก็ถูกทำลายลงไป

แนวคิดแบบดั้งเดิมเป็นแนวคิดที่เชื่อว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับองค์การและมิใช่เป็นหน้าที่ที่องค์การจะต้องจัดให้มีการพัฒนาบุคลากรของตนแต่อย่างใด องค์การมีหน้าที่เฉพาะแต่เพียงบังคับบัญชาควบคุมให้พนักงานแต่ละคนปฏิบัติหน้าที่ตามคาสั่งหรือตามที่ได้รับมอบหมาย ถ้าหากบุคลากรจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์การคุ้มกับเวลาและค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป ในทางตรงกันข้ามแนวคิดนี้เชื่อว่า หากองค์การได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถตั้งแต่แรกเข้ามาอยู่กับองค์การ บุคคลนั้นยิ่งสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ทุกอย่างตลอดไป ดังนั้น องค์การที่มีพื้นฐานความเชื่อเช่นนี้ จึงมุ่งเน้นที่การสรรหาและคัดเลือกบุคลากรเพื่อให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถสูงสุดมากกว่าที่จะดาเนินการพัฒนาบุคลากรของตน กล่าวคือ การที่บิดามารดามีบุตรเป็นเรื่องของการลงทุนในระยะยาว ซึ่งจะต้องคำนึงถึงการคืนทุนด้วย สังคมโลกในปัจจุบันจึงใช้วัตถุเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จความสุขอันจอมปลอมของมนุษย์แม้กระทั่งความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร นับว่าเป็นเรื่องที่ล้มเหลวอย่างยิ่ง

สรุปว่า ปัญหาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวแนวคิดแบบดั้งเดิมเกิดจากการมีสมมติฐานเกี่ยวกับมนุษย์ที่ผิดพลาด ไม่ว่าจะเป็นสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจ มีความเห็นแก่ตัว ทำทุกอย่างเพื่อตนเองตลอดไป พัฒนาจิตใจให้สูงส่งขึ้นไม่ได้ มนุษย์จะมีความสุขที่เกิดจากการได้เสพบริโภคทางวัตถุเท่านั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธนั้นเป็นกระบวนการที่พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติ ดังนั้น กระบวนการต่าง ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเริ่มต้นที่ตัวบุคคล กล่าวคือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในด้านต่าง ๆ นั้นได้กำหนดเอาบุคคลเป็นจุดศูนย์กลางแล้วได้บูรณาการหลักธรรมต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้เป็นส่วนประกอบในการพัฒนาซึ่งส่วนมากจะเน้นเรื่องของ กาย วาจา ใจ และหลักธรรมหลักที่นำมาใช้ในการพัฒนาดังกล่าวคือหลักไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งทั้งสามนี้จะเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

4.1.2 แนวคิดแบบใหม่ เป็นแนวคิดที่มีลักษณะตรงข้ามกับแนวคิดแรก คือ เป็นการประสานแนวความคิดของการจัดการตามแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) และการจัดการตามแนวมนุษย์สัมพันธ์ (Human Relation Approach) เข้าด้วยกันโดยคัดเลือกเฉพาะแนวคิดที่มีประโยชน์ต่อการจัดการมนุษย์ในองค์กร การจัดการตามแบบทฤษฎีแผนใหม่เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการความเหมาะสมพอดี ถ้าเราพิจารณาเฉพาะการจัดการแบบวิทยาศาสตร์จะเห็นได้ว่าเป็นแบบแผน (Formal

Organization) เกินไป เช่นเดียวกับการการจัดการตามแนวมนุษย์สัมพันธ์ก็เป็นแบบกันเอง (Informal Organization) เกินไป การนำแนวคิดจากการจัดการทั้ง 2 รูปแบบนั้นมาผสมผสานกัน พร้อมทั้งแต่งเติมสิ่งที่ขาดให้สมบูรณ์ ทำให้แนวความคิดของการจัดการตามทฤษฎีแผนใหม่มีการให้ความสำคัญในแง่มุมต่าง ๆ เช่น ทำงานตามลักษณะความสามารถเฉพาะ (Specialization) เป็นผลให้เกิดการสรรหาบุคคลที่มีความสามารถเหมาะสมกับตำแหน่งงาน การจัดระบบแยกตำแหน่งความรู้ความสามารถ (Position Classification) การจัดอบรม (Training) มีการจัดการอบรมให้ความรู้แก่ผู้ใช้แรงงานเพื่อปรับความรู้ความสามารถของเขาเหล่านั้นให้ทันต่อเทคโนโลยีใหม่และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในเรื่องการจัดสวัสดิการ ผู้บริหารเห็นความสำคัญในการตอบแทนคนงานโดยจัดสิ่งอานวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อเป็นการทำนุบารุงรักษา “คน” ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญให้มีประสิทธิภาพและการดำรงชีวิตที่มีคุณภาพตามความสมควร พร้อมทั้งมีขวัญและกำลังใจที่ดีการจัดการเรื่องความปลอดภัยในการทางาน ตลอดจนดูแลสุขภาพของผู้ใช้แรงงานการเสริมแรง การให้แรงจูงใจ คือ การใช้จิตวิทยาที่เหมาะสมกับผู้ใช้แรงงาน

แนวคิดแบบสมัยใหม่ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นเรื่องที่สำคัญ และจำเป็นที่องค์การทุกองค์การต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ ถึงแม้ว่าจะเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ แต่องค์การได้รับประโยชน์มากกว่าโดยมีเหตุผลสนับสนุนความเชื่อนี้ 2 ประการ คือ 1) ถึงแม้ว่าองค์การจะมีระบบการสรรหาคัดเลือกบุคลากรที่ดีพอได้ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเพียงใดก็ตาม แต่ก็มิได้เป็นหลักประกันได้ว่าบุคคลนั้นจะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งอื่นย่อมมีความจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดีเสียก่อน และ 2) ในปัจจุบันได้มีการคิดค้นและการนำเอาวิทยาการบริหารสมัยใหม่มาใช้ในการบริหารงานด้านต่าง ๆ อย่างแพร่หลาย จึงเป็นความจำเป็นที่บุคคลทุกคนจะต้องปรับปรุงตนเองให้มีความรู้ทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในองค์การที่ต้องดำเนินการแข่งขันกับผู้อื่น ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาบุคลากรของตนให้มีความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นอยู่เสมอ

สรุป แนวคิดแบบสมัยใหม่ การทำงานหนักเกินไปเพื่อประสบความสำเร็จหรือให้ทันตามที่เจ้านายสั่ง หรือบางครั้งต้องการเพียงแค่เอาชนะพนักงานคนอื่น ๆ ดังนั้น ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวสมัยใหม่จึงดูเหมือน ขาดความเมตตา ความอบอุ่น ความเอื้ออาทรต่อเพื่อนร่วมงาน มีการแข่งขันหรือวิ่งเต้นเพื่อให้ได้ตำแหน่งที่สูงกว่าดีกว่าคนอื่น ๆ ทำให้เกิดแรงจูงใจทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกที่พนักงานทุกคนต้องการ เช่น เงิน ตำแหน่ง การยกย่องชมเชย ความก้าวหน้า ส่วนด้านลบ เช่น การลงโทษทางวินัย การโยกย้าย การตัดเงินเดือน ไล่ออก เป็นต้น จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ามนุษย์เป็นเพียงหุ่นยนต์ที่ขาดความเสรีภาพทางจิตวิญญาณ เพราะต่างคนต่างก็มุ่งที่จะประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานโดยลืมความเมตตาอาทรต่อเพื่อนมนุษย์ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความเป็นกัลยาณมิตร ต่างแย่งชิงความเป็นผู้นำโดยมีเจ้าขององค์การหรือบริษัทเป็นผู้กำหนด

ความคิดพื้นฐานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนามี 4[1] อย่างคือ 1. พระพุทธศาสนามองว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมชาติในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้น เมื่อธรรมชาติเป็นระบบความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย มนุษย์ซึ่งเป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งด้วย ก็จึงเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เป็นองค์รวมอันนี้ การที่สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัยนี้ เราเรียกว่าความเป็นไปตามกระบวนการของเหตุปัจจัย โลกทั้งโลก จักรวาลทั้งจักรวาล เป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อมนุษย์มาเป็นพวกหนึ่งหรือประเภทหนึ่งอยู่ในระบบนี้ มันก็อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนี้ด้วย จะเรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือไม่เป็น ก็เป็นไปโดยอัตโนมัติเท่านี้

2. ในเมื่อมนุษย์อยู่ในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาติ ชีวิตและการกระทำของมนุษย์ ก็ย่อมเป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยนั้น เพราะฉะนั้น มนุษย์ทำอะไรขึ้นมาก็มีผลในระบบเหตุปัจจัยนี้ กระทบต่อสิ่งภายนอกบ้าง กระทบตัวเองบ้าง และในทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอก ก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย คือทั้งในมุมกิริยาและปฏิกิริยา ตัวเองทำไปก็กระทบสิ่งอื่น สิ่งอื่นเป็นอย่างไรก็มากระทบตัวเอง ข้อสำคัญคือมองไปให้ครบตลอดทั่วระบบความสัมพันธ์นี้ว่าชีวิตและกิจกรรมการกระทำของตนเอง ทั้งเป็นไปตามระบบเหตุปัจจัยแล้วก็ทำให้เกิดผลตามระบบเหตุปัจจัยนั้นด้วย

3. มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก ทางพระเรียกว่าเป็นทัมมะ คือเป็นสัตว์ที่พัฒนาได้ ข้อนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด การเกิดระบบจริยธรรมในพระพุทธศาสนาขึ้นมาก็เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก หลักนี้เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งทำให้จริยธรรมมีความหมายเท่ากับการศึกษา และเพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ จริยธรรมจึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน เช่นทำให้จริยธรรมกับความสุข เป็นสภาพที่พัฒนาไปด้วยกันได้หรือเป็นจริยธรรมแห่งความสุข หลักการนี้ถือว่า ความประเสริฐของมนุษย์อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐ และมนุษย์นั้นเมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง อันนี้เป็นข้อยืนยันของพระพุทธศาสนาว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จนประเสริฐสุดเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

4. ความสามารถของมนุษย์ที่พัฒนาแล้วอย่างหนึ่ง คือการทำให้ความแตกต่าง กลายเป็นความประสานเสริมเติมเต็มกลมกลืนซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนา ทำให้เกิดความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสนแล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความ

---

[1]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน,* พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทมมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2550.

ขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนาคือการทำให้คนสามารถทำให้ความขัดแย้งมีความหมายเป็นความประสานเสริม การพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด เครื่องวัดการพัฒนาของมนุษย์ที่แท้จริง คือการที่ความสามารถยิ่งขึ้น ๆ ในการทำให้ความเป็นอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และสรรพสิ่งทั้งหลายเกื้อกูลเอื้อประโยชน์แก่กันมากขึ้นเบียดเบียนกันน้อยลง และทำให้โลกอุดมสมบูรณ์งดงามเหมาะแก่การอยู่อาศัยมากยิ่งขึ้น[2] พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา

ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายถอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นไปสู่ภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนา ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ในแง่บทบาทที่ควรพิจารณาต่อไป

หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิต เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

หลักธรรมที่นำมาใช้พัฒนาตนเองได้แก่เบญจศีลเบญธรรม หลักธรรมที่นำมาพัฒนาคนได้แก่ภาวนา 4 และหลักธรรมที่นำมาพัฒนางานได้แก่ อิทธิบาท 4

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ในการพัฒนาตน พัฒนาคน พัฒนางานดังมีรายละเอียดดังนี้

4.2 การพัฒนาตนตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการพัฒนาตนเองนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยหลักธรรมในทางพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องของการที่ตนเองนั้นจะต้องมีเบญจศีล (ศีลทั้ง 5 ข้อ) เบญจศีล ซึ่งถือเป็น การพัฒนาและฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งการพัฒนาตนเองนั้นสำคัญอย่างยิ่งเพราะบุคคลต้องพัฒนาตนเองจนเป็นต้นแบบก่อนจึงจะสามารถไปพัฒนาทีงานหรือผู้อื่นหรือแม้แต่ผู้ใต้บังคับบัญชาของตนเองได้ ในการพัฒนาตนเองนั้นหลักง่าย ๆ ของพุทธศาสนิกชนควรยึดหลักเบญจศีล ได้แก่ ยึดมั่นในศีล 5 กล่าวคือ การรักษาศีลข้อ 1 คือการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ทั้งด้วยตนเองและใช้ให้ผู้อื่นฆ่าแทน

---

[2]พระพรหมคุณาภรณ์, *การศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงสุด,* (พิมพ์ครั้งที่ 4), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวยจำกัด, 2550), หน้า 151.

ตน เป็นการให้ชีวิตแก่สัตว์ทั้งปวงและน้อมนำให้เราเกิดความเมตตาต่อผู้อื่น เมื่อเราเกิดความเมตตาต่อผู้อื่นแล้วก็จะไม่ทำร้ายผู้อื่นก็ทำให้สังคมในการทำงานสงบสุข เป็นการพัฒนากายของเราให้บริสุทธิ์ การรักษาศีลข้อ 2 คืองดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของเขามิได้ให้ เป็นการให้ความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น ถือเป็นการพัฒนากายในด้านที่มนุษย์รู้จักเคารพความเป็นเจ้าของของผู้อื่น ไม่ลักขโมยหรือนำสิ่งของ ๆ ผู้อื่นมาเป็นของตน ในข้อนี้เป็นพื้นฐานในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นให้เกิดความสงบสุข ในการทำงานถ้าเราแอบนำผลงานของผู้อื่นไปเป็นผลงานของตนเองก็ไม่ถูกต้องและเกิดข้อขัดแย้งในการทำงานได้ การรักษาศีลข้อ 3 คือการงดเว้นจากการประพฤติผิดในบุตร ภรรยา สามีของผู้อื่น เป็นการให้ความบริสุทธิ์แก่บุตร ภรรยา สามีของผู้อื่น มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ การที่คนเรามความซื่อสัตย์ในคู่ครองตนเองนั้นถือว่าเป็นการพัฒนาตนเองให้มีความอดทน ยั้งใจ ไม่ผิดประเวณี ก็จะทำให้ครอบครัวมีความสุข สังคมไม่วุ่นวาย การรักษาศีลข้อ 4 คือการงดเว้นจากการพูดเท็จ เป็นการให้ความจริงแก่ผู้อื่น หากบุคคลใดก็ตามกล่าวเท็จอยู่เสมอ เค้าเหล่านั้นย่อมขาดความน่าเชื่อถือ และมีปัญหาในการทำงาน การรักษาศีลข้อ 5 คือการงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย และสิ่งเสพติดอันเป็นโทษทุกชนิดเป็นการให้ความปลอดภัยแก่ทุกสิ่ง คือให้ความปลอดภัยแก่ชีวิตสัตว์ ให้ความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น ให้ความบริสุทธิ์แก่บุตร ภรรยา สามีของผู้อื่น ให้ความจริงแก่ผู้อื่น ทั้งนี้เพราะผู้ที่มึนเมาเพราะสุราเป็นต้น ย่อมขาดสติ สามารถทำความชั่วได้ถึงที่สุด คือฆ่าแม่ฆ่าพ่อก็ได้ เพราะฉะนั้นการงดเว้นจากการเสพสิ่งเสพติด มีโทษเหล่านี้จึงเป็นการให้ความปลอดภัยแก่ทุกสิ่ง และหากถ้าคนเรามรการดื่มสุรานอกจากโทษที่กล่าวมาแล้ว การดื่มสุราก็จะทำให้ร่างกายทรุดโทรม สติปัญญาพัฒนาช้าและมีผลต่อสุขภายกายของบุคคลที่ดื่มโดยตรง

ดังนั้น หากมนุษย์ปฏิบัติและยึดหลักเบญจศีล ในการพัฒนาตนเองก็จะเป็นพื้นฐานทำให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ให้ประเสริฐขึ้น และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายถอดคุณสมบัติต้นแบบที่ตนเองมีไปสู่สิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนา ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้ควบคู่กับเบญจศีลก็คือ เบญจธรรม, ปัญจธรรม หรือ ธรรมห้า หมายถึง ข้อพึงปฏิบัติห้าประการตามคำสอนในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเจริญก้าวหน้า ปลอดเวร ปลอดภัย เพิ่มพูนความดีแก่ผู้ทำเบญจธรรมเป็นข้อพึงปฏิบัติห้าประการ คู่กับ เบญจศีล อันเป็นข้อไม่พึงปฏิบัติห้าประการ

เบญจธรรม เป็นหลักธรรมที่ควรปฏิบัติ มี 5 ประการ ได้แก่

1. เมตตากรุณา คือ บุคคลใดที่มีเมตตาย่อมไม่ฆ่า หรือเบียดเบียนสัตว์ ด้วยรู้ดีว่าทุกชีวิตย่อมมี ความรักตัวกลัวตายเช่นเดียวกับเรา ทำให้ไม่ผิดศีลในข้อที่ 1

2. สัมมาอาชีพ คือ ประกอบอาชีพที่สุจริต มีรายได้ รู้จักใช้จ่าย และที่สำคัญรู้จักคำว่าพอดี และมีหิริโอตตัปปะ คือ ความละอาย และเกรงกลัวต่อผลของบาป จึงทำให้ไม่ผิดศีลข้อที่ 2

3. ความสำรวมอินทรีย์ คือ ระมัดระวัง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ทำให้ ความใครในกามคุณ คือ การติดในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ลดน้อยลง เมื่อความสำรวมเกิดขึ้น จึงทำให้ไม่ผิดศีลข้อที่ 3

4. ความซื่อสัตย์ คือ การพูดความจริง เป็นสิ่งที่ทำให้ไม่เกิดการมุสาวาท ทำให้ไม่ผิดศีลข้อที่ 4

5. สติ คือ การรู้สึกตัว ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายกุศล ทำให้ชีวิตไม่ประมาท เพราะรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว ทำให้ไม่เกลือกกลั้วกับสิ่งที่จะทำให้ชีวิตตกต่ำ เช่น สุราเมื่อคนดื่มกินก็ทำให้มึนเมาและขาดสติ การมีสติจึงทำให้ไม่ผิดศีลข้อที่ 5

สรุปได้ว่า หลักเบญจศีลเบญจธรรมเป็นหลักธรรมคู่กันที่มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติเว้น จากความชั่วให้ทำความดีเป็นหลักธรรมที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันและผู้ประพฤติ ปฏิบัติตามหลักเบญจศีลเบญจธรรมย่อมได้รับผลดีทั้งแก่ตนเองและสังคม

ตารางที่ 4.1 สรุปความสัมพันธ์ของหลักธรรมที่ใช้พัฒนาตนเอง เบญจศีล เบญจธรรม

เบญจศีล (สิ่งที่ต้องละเว้น)	เบญจธรรม (สิ่งที่ควรปฏิบัติ)
1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิต	1. เมตตา กรุณา ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น และความ สงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้	2. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบประกอบด้วยธรรม
3. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นจาการประพฤติผิดในกาม	3. กามสังวร การสำรวมในกาม (สทารสันโดษ, ปติวัตร)
4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ	4. สัจจะ ความมีสัตย์ มีความจริงใจ พูดจริง ทำจริง
5. สุราเมรยมชชปมาทฏฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็น ที่ตั้งแห่งความประมาท	5. สติ สัมปชัญญะ มีความระลึกได้ รู้ตัวอยู่เสมอ

4.3 การพัฒนาคนตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการพัฒนาคน หรือ มนุษย์นั้นจะต้องพัฒนาในรอบด้านทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ตลอดจนปัญญาการสำนึกรู้ ซึ่งก็คือการพัฒนาระบบองค์รวมแห่งการดำเนินชีวิตของคนให้เจริญงอกงามขึ้นอย่างประสานสัมพันธ์สอดคล้อง ส่งผลเกื้อกูลกันไปด้วยดีทั้งระบบ ซึ่งประกอบด้วยพัฒนาการ 4 ด้าน **ภาวนา 4** คือ กาย ศีล จิต ปัญญา เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรม ขัดเกลา และ

พัฒนาคนหรือ มนุษย์ ทั้งในส่วนของร่างกาย จิตใจ ปัญญา และ สังคม ถึงแม้ว่าเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาคนตามหลักภาวนา 4 จะเป็นเป้าหมายในขั้น โลกุตรวิสัย คือ การบรรลุธรรมขั้นสูงสุด คือ อรหัตตผล หรือ พระนิพพานก็ตาม แต่ในความเป็นจริง เมื่อผู้ปฏิบัติยังไม่สามารถไปถึงเป้าหมายสูงสุดได้ก็สามารถนำหลักภาวนา 4 มาพัฒนาตนเองใน ระดับโลกียวิสัย กล่าวคือ สามารถช่วยพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคคลให้เจริญงอกงามขึ้น ได้ โดยการอบรมให้ตนเป็นคนดี มีคุณธรรมและศีลธรรม ทำในสิ่งที่มีประโยชน์กับตนเอง ครอบครัว และสังคมรอบข้าง กล่าวคือ

1. กายภาวนา[3] เป็นกระบวนการพัฒนากาย หรือ อินทรีย์ 5 ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัส ให้มีสติรู้เท่าทันในทุกขณะเวลา มีความสำรวมระวังในอินทรีย์ 5 สามารถแสดงพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ผ่านทางกาย วาจา ของตนเอง ขณะ กิน ดู อยู่ ฟัง เดิน ยืน นั่ง นอน ผู้ปฏิบัติสามารถฝึกอบรมพัฒนากายได้ด้วยการกำหนดสติในอิริยาบถต่าง ๆ และการกำหนดสติ พิจารณาร่างกายว่าเป็นสิ่งของปฏิกูลไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ตามหลักการฝึกกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ดังนั้นกายภาวนา จึงเป็นหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาความประพฤติหรือพฤติกรรมภายนอกที่แสดงออก ทางกาย และ วาจา ให้ดูงดงาม สำรวม เรียบร้อย รู้จักเลี้ยงชีวิตอย่างพอเพียง มีความฉลาดในการ กินอยู่ เลือกใช้ เลือกเสพบริโภคปัจจัย 4 ให้พอดีที่จะได้ผลตรงเต็มตามคุณค่าที่แท้จริง ไม่ลุ่มหลงมัว เมาประมาท ขาดสติ รู้จักยับยั้งชั่งใจ สามารถแยกแยะว่าสิ่งไหนจำเป็นสิ่งไหนฟุ่มเฟือย สิ่งนั้นมี คุณค่าแท้ หรือคุณค่าเทียมอย่างไรบ้าง อย่างไรก็ตามการพัฒนากาย ไม่ใช่เพียงให้กายเติบโต ไร้โรคภัย แต่หมายถึงการใช้กายให้สัมพันธ์สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอย่างสร้างสรรค์ เกิดประโยชน์ เช่น การนั่งทำงานที่ปลอดภัย การเลือกเสพบริโภคสิ่งที่ดีเข้าสู่ชีวิตของตน รวมถึงการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตนและสังคมได้ 2. ศีลภาวนา เป็นกระบวนการพัฒนาศีล กล่าวคือ การอบรมพัฒนาเพื่อให้เป็นผู้ที่ มีพฤติกรรมที่ดีงาม ตั้งอยู่ในวินัย มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ด้วยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประกอบอาชีพสุจริต ไม่ใช้กายวาจาและอาชีพในทางที่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แต่ใช้เพื่อเป็นเครื่องพัฒนาชีวิตของตน การพัฒนาศีลในบุคคลนั้น มีการปฏิบัติได้สามระดับทั้งในส่วนของศีลสำหรับฆราวาสและศีลสำหรับบรรพชิต กล่าวคือ จูฬศีล ได้แก่ ศีล 5 มัชฌิมศีล ได้แก่ ศีล 8 หรืออุโบสถศีลของฆราวาส และศีล 10 ของสามเณร ส่วนมหาศีลเป็นศีลของภิกษุและภิกษุณี ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา และศีลสังวร เรียกว่าความสมบูรณ์แห่งศีล ดังนั้น หลักศีลภาวนาช่วยให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้ที่มีความสำรวมระมัดระวัง ในการแสดงออกทาง กาย และวาจา โดยงดเว้นจากการแสดงพฤติกรรมที่ล่วงละเมิด เบียดเบียน ทำลายผู้อื่นให้เสียหาย มีจิตสำนึกที่ดีงาม สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควร ทำ โดยคำนึงถึงประโยชน์และโทษที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำของตน ทั้งต่อตัวเอง ผู้อื่น สังคม ส่วนรวม และ

---

[3]พระครูปทุมภาวนาจารย์ วิ. และ เสริมศิริ อัครพุฒิพันธ์, *วารสารพุทธจิตวิทยา*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562) หน้า 137.

สิ่งแวดล้อมรอบตัว เลือกประกอบอาชีพที่สุจริต สร้างสรรค์ดีงาม ไม่ทุจริต ฝ่าฝืน กฎหมาย เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยในตนเอง มีระเบียบวินัยในการใช้ชีวิต มีกาย วาจา และใจ ที่บริสุทธิ์ ปราศจากอกุศลธรรมอันเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมอง จะเห็นว่าผู้ที่อบรมพัฒนาตนเองตามหลักกายภาวนาและศีลภาวนาดีแล้วย่อมส่งผล โดยตรงต่อการพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมในส่วนของพฤติกรรมภายนอก คือ การแสดงออกทาง กาย วาจา ด้วยความสำรวมระวัง เป็นอยู่อย่างมีสติ งดเว้นจากการทำบาปทั้งปวง การพัฒนาศีล ไม่ใช่เพียงการปฏิบัติตามหลักจารีต ศาสนา แต่หมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสังคม เพื่อนมนุษย์ ให้เป็นไปในทางช่วยแก้ปัญหา และสร้างสรรค์สังคมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตทั้งในครอบครัว และสังคมการทำงาน ขยายไปจนถึงการจัดตั้งวางระบบชี้นำสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตน ๆ 3. จิตตภาวนา เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจ กล่าวคือ การฝึกอบรมพัฒนาจิต โดยการฝึกกำหนดสติตั้งมั่น แน่วแน่ พิจารณาเห็นจิตในจิตตามหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เพื่อให้ จิตให้น้อมไปสู่กุศลจิต ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต กล่าวคือ เป็นจิตที่ประกอบด้วย คุณธรรม จริยธรรม ความดีงาม กุศลธรรมที่จะเจริญงอกงามภายในจิตใจของผู้ที่ฝึกจิตสม่ำเสมอ คือสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา เมื่อหลักธรรม 2 ประการดังกล่าวเจริญภายในจิตใจย่อมส่งผลให้ ผู้ปฏิบัติสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง เยือกเย็น เอิบอิ่ม ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น ผ่องใส สงบ เป็นสุข ตื่นอยู่เสมอ มีความมั่นคงทางอารมณ์ (EQ) และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต ไม่หวั่นไหวต่อภัยที่มาคุกคามมีความเข้มแข็งในการรับมือกับสถานการณ์ที่ยากลำบาก และที่สำคัญคือช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติสามารถ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์ 5 และอกุศลธรรมทั้งหลายที่มาขัดขวางหรือสร้างปัญหาอุปสรรค ในขณะปฏิบัติ ทั้ง ราคะ โทสะ โมหะ ความหดหู่ ความฟุ้งซ่าน เป็นต้น จนกระทั่งสามารถบรรลุ จุดหมายสูงสุดในการพัฒนาตนเอง การพัฒนาจิต คือการฝึกอบรมให้จิตใจมีสุขภาพจิตดี มีศักยภาพในการทำกิจต่าง ๆ ไม่ซึมเซาซัดส่าย อีกทั้งยังประกอบไปด้วยคุณธรรม ความดีงามต่าง ๆ เช่น เมตตา กรุณา ฉันทะ หมั่นเพียร เข้มแข็ง อดทน จดจ่อ สดชื่น เพื่อให้จิตใจนั้น พร้อมที่รับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การจัดการด้วยปัญญาได้อย่างเต็มศักยภาพ 4. ปัญญาภาวนา เป็นกระบวนการพัฒนาปัญญา กล่าวคือ การฝึกอบรมเจริญปัญญา เสริมสร้างความรู้ความคิดความเข้าใจ ให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จัก จัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาบริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความ เป็นจริงหรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง ปัญญาแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ตาม บ่อเกิดของความรู้ คือ จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา อธิบายได้ว่า หลักปัญญา ภาวนาช่วยให้ผู้ปฏิบัติถึงพร้อมด้วยความรู้ในหลักการวิธีการที่เป็นภาคทฤษฎีและเข้าใจอย่างถ่องแท้ ถึงวิธีการที่ถูกต้องในภาคปฏิบัติ เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญารู้คิดเท่าทันสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งพาผู้อื่น เรียกว่า จินตามยปัญญา เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญารู้คิดเท่าทันสิ่งทั้งหลายที่เข้ามา ทางการรับฟังจากบัณฑิตผู้มีความรู้ผู้มีปัญญา เรียกว่า สุตมยปัญญา ผู้ที่อบรมพัฒนาตนเองตามหลัก ปัญญาภาวนาดีแล้ว ย่อมได้รับคุณค่าสูงสุด คือ

เป็นผู้ที่มีความเจริญงอกงามในการปฏิบัติธรรม มีการ พัฒนาตนเอง จนกระทั่งเกิดปัญญาอันมาจากการภาวนา (ภาวนามยปัญญา) ซึ่งเป็นปัญญาที่เกิดจาก การปฏิบัติบำเพ็ญ ทำให้เป็นให้มีขึ้นได้จริงด้วยการลงมือทำกับประสบการณ์ตรง เป็นปัญญาที่ต่อ ยอดจากสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา โดยอาศัยปัญญาสองอย่างแรกแล้วพัฒนาต่อไปด้วยการ มนสิการที่ตัวสภาวะจนเกิดเป็นปัญญาอันบริสุทธิ์ สามารถรู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จัก แก้ปัญหา และรู้จักมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงหรือตามที่มันเป็น จนรู้เข้าใจหยั่งเห็นความจริงของธรรมชาติ เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทัน เห็นแจ้งโลกและชีวิตตาม สภาวะ บรรลุถึงความบริสุทธิ์ มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง บรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือ อรหัตตผล ดังนั้นการอบรมพัฒนาตนเองตามหลักจิตตภาวนาและปัญญาภาวนาดีแล้วย่อมส่งผล โดยตรงต่อการพัฒนาปรีชาเชิงอารมณ์ช่วยให้วัยรุ่นในสังคมดิจิทัลสามารถใช้ปัญญาในการรักษาและ พัฒนาสภาพจิตที่ดีงามหลังจากรับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านสภาพแวดล้อมดิจิทัล เช่น เครือข่ายสังคมออนไลน์ เป็นต้น และแสดงออกด้วยพฤติกรรมที่เกื้อกูลและสร้างสรรค์ได้ การพัฒนาปัญญา คือความรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายถูกต้องตามความเป็นจริง สามารถนำความรู้ความคิดมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหา สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ รวมทั้งในการบริหารจัดการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาตนและงานต่อไป

4.4 การพัฒนางานตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

เป้าหมายหนึ่งในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นก็เพื่อให้เกิดการพัฒนางานในปัจจุบันให้ประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าที่วางไว้ หลักธรรมที่มีความจำเป็นในการพัฒนางานได้แก่ หลักอิทธิบาท 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จะนำมาเป็นหลักในการพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จ โดยหลักธรรมนี้มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับการพัฒนางานดังนี้ 1. ฉันทะ (มีใจรัก) คือ ความพอใจจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยใจรัก ต้องการให้เกิดผลสำเร็จ โดยไม่ได้ทำเพราะปรารถนาอยากได้รางวัลหรือผลกำไรเป็นที่ตั้ง แม้จะไม่ได้สัมพันธ์กันตรงตัวแต่ฉันทะมีความสอดคล้องกับความหลงใหล (Passion) ซึ่งหมายถึงความปรารถนาอันแรงกล้า เป็นสิ่งที่ทำให้เราตื่นเช้าขึ้นมาอย่างมีพลัง และพร้อมที่จะทำสิ่งนั้นอย่างเต็มที่ด้วยใจรักโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย อย่างไรก็ตามฉันทะ กับ ความหลงใหล อาจจะมีความสอดคล้องกันอย่างที่กล่าวมาข้างต้น แต่ก็ไม่ได้มีความหมายเหมือนกัน 100% เพราะบางครั้งเราก็ลุ่มหลงในสิ่งที่ไม่ถูกต้องเสมอไป ในขณะที่ฉันทะจะเป็นการรักที่จะทำในสิ่งที่ถูกต้องเมื่อเรามีความพึงพอใจในการทำงานแล้วการงานจะประสบความสำเร็จจะต้องอาศัยความ 2.วิริยะ (พากเพียร) คือ ความขยันหมั่นเพียร พยายามกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความเข้มแข็ง อดทน ไม่ทอดทิ้งไประหว่างทาง ไม่ท้อถอย และก้าวไปข้าวหน้าจนกว่างานจะเกิดผลสำเร็จ ซึ่งเราเรียกความไม่ท้อทอย ความไม่ยอมแพ้นี้ว่า “ความเพียร” ความมุ่งมั่นไปข้างหน้า ตั้งใจทำงานอย่างหนักโดยต้องใช้เวลา ในการปฏิบัติงานในปัจจุบันเพื่อให้งานสำเร็จและพัฒนาไปได้นั้นจะต้องอาศัยการที่เราต้องมีความเพียรอุปมาเหมือนกับเป็นการวิ่งมาราธอน ผู้ที่จะประสบความสำเร็จได้ไม่ใช่ผู้ที่มีความฉลาดทางด้านสติปัญญา (IQ) เพียง

อย่างเดียว แต่จะต้องมีความพยายามด้วย หากเรามีแต่พรสวรรค์แต่ขาดความเพียรก็จะไม่เกิดทักษะ ไม่เกิดการพัฒนา และถึงแม้จะไม่มีพรสรวรรค์เทียบเท่าคืนอื่น แต่มีความเพียร ไม่ยอมแพ้ หมั่นฝึกฝน ก็จะสามารถสำเร็จตามเป้าหมายได้ในระยะยาว และเมื่อความหลงใหล (Passion) + ความอดทน (Perseverance) การจะประสบความสำเร็จและการก้าวไปสู่การพัฒนางานอีกขั้นหนึ่งนั้น มีความเป็นที่จะต้องมีความอดทนและความหลงใหลไปด้วยกัน เพราะผู้ที่มีทั้ง 2 ปัจจัยนี้จะมีความมุ่งมั่น ไปสู่การทำงานที่ประสบความสำเร็จเมื่อมีความเพียรพยายามที่จะทำงานให้สำเร็จแล้วยังต้องอาศัยความมีใจฝักใฝ่หรือ 3. จิตตะ (เอาจิตฝักใฝ่) คือ การอุทิศตนและทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความคิดมุ่งมั่นมีสมาธิ ไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปทางอื่น เมื่อเรามีความรักในสิ่งที่ทำ (ฉันทะ) และมุ่งมั่นอย่างแรงกล้าที่จะทำให้สำเร็จ (วิริยะ) สิ่งต่อไปที่เราจะต้องมีก็คือการอุทิศตนให้กับสิ่ง ๆ นั้นโดยไม่วอกแวกไปทางอื่น อยู่ในภาวะลื่นไหล (In the Zone)[4] เกิดขึ้นเมื่อเราทำสิ่งที่รัก ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การทำงาน กิจกรรมต่าง ๆ หรือการออกกำลังกาย ชิคเซนต์มิไฮยี (Csikszentmihalyi) อธิบายว่าภาวะลื่นไหล (Flow) จะเกิดขึ้นเมื่อเราทุ่มเทพลังใจหรือความสนใจสู่เป้าหมายที่ทำได้จริง และเมื่อทักษะมาบรรจบกับโอกาสที่จะกระทำ การมุ่งบรรลุเป้าหมายช่วยให้เกิดสำนึกรู้ที่เป็นระเบียบ เพราะเราต้องทุ่มเทสมาธิและความสนใจไปที่งานตรงหน้า ลืมสิ่งอื่น ๆ ชั่วขณะ การได้ดำดิ่งในภาวะลื่นไหลเปรียบเสมือนการเชื่อมต่อเข้ากับแหล่งพลังงาน กล่าวคือการเข้าสู่ภาวะนี้จะทำให้เรามีกำลังใจ ซึ่งจะขึ้นลงเมื่อเราได้ทำสิ่งที่ชอบ และมุ่งมั่นในสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ตอนนั้น ดังนั้นเมื่อเรามีจิตตะจะทำให้เรามุ่งมั่นทำในสิ่ง ๆ เน้นอย่างมีสมาธิ และมีกำลังใจที่ได้ทำมัน ซึ่งเราจะรู้สึกว่ามีความสุขที่ได้ทำ โอเค เรามีความรัก ความมุ่งมั่น และความสุขที่ได้ทำสิ่งนั้น และต่อไปคือเราจะต้องหาวิธีการที่จะพัฒนาตัวเอง ใคร่ครวญ วางแผน ว่าสิ่งที่เราทำจะทำให้ดีขึ้นได้อย่างไร หรือมันถูกต้องหรือไม่ นั้นคือ วิมังสา 4. วิมังสา (ใช้ปัญญาคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง) คือ หมั่นใช้ปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล ข้อบกพร้องที่เกิดขึ้นกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยต้องรู้จักทดลอง วางแผน ทบทวนและ วัดผลตลอดเวลา การคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงการรับ Feedback จากเพื่อร่วมงาน หัวหน้างานหรือทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาปรับปรุงการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ข้อนี้เป็นเหมือนกับหัวใจสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 เพราะเมื่อเราดำเนินตามทั้ง 3 ข้อมาแล้ว เราควรจะตรวจสอบ ทบทวนตัวเอง ตั้งคำถามกับตนเอง อย่างสม่ำเสมอในระหว่างเส้นทางในการทำงานโดยทบทวน ถึงสิ่งที่ผ่านมา อะไรที่เป็นอุปสรรค มีความสุขหรือไม่ เป็นทุกข์หรือไม่ แล้วทำไมถึงเป็นทุกข์ เราจะต้องตั้งคำถามโดยใคร่ครวญกับตนเองถึงสิ่งที่ผ่านมา และให้ Feedback หรือการให้ผลสะท้อนกับ เนื่องจากการให้ Feedback จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และปรับเปลี่ยนวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างถูกต้อง

---

[4]Flow, *The Psychology of Optimal Experience*, (1990), โดย Mihaly Csikszentmihalyi (อ่านว่า มิฮาลี ชิคเซนมิฮาย) เป็นนักจิตวิทยาชาวฮังการี.

ดังนั้น การพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จ หลักธรรม ที่เราจะขาดไปไม่ได้เลยก็คือ ฉันทะ (รักในสิ่งที่ทำ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (เอาจิตฝักใฝ่) และวิมังสา (ใช้ปัญญาคิดใคร่ครวญ) หากยึดตามหลักธรรมทั้ง 4 ข้อเราก็จะสามารถประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน

ความสัมพันธ์ของหลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น สามารถเขียนเป็นรูปแบบที่เราสามารถจำจำได้ง่ายและนำไปปรับใช้กับการทางานในปัจจุบัน สามารถเขียนได้ดังนี้

แผนภาพที่ 4.1 แสดงความสัมพันธ์ของการใช้หลักธรรมในการพัฒนา ตน คน งาน

ในแผนภาพนี้สามารถอธิบายได้ว่า เมื่อปัจเจกชนได้รับการพัฒนา ก็นำเอาการพัฒนาคนหรือทีมงานและคนที่มีการพัฒนานั้น มาเป็นแกนกลางของระบบการพัฒนา ให้เป็น การพัฒนางาน และกลายเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์กรนั่นเอง ซึ่งจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน ดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลในการเกื้อกูลกัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยกัน ไม่ใช่การมุ่งไปพัฒนาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง และปล่อยปละละเลยหรือทำลายด้านอื่นๆไม่ว่าโดยไม่ตั้งใจ หรือไม่ใส่ใจ การจัดสรรการศึกษาให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงามสมบูรณ์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพในระบบเศรษฐกิจและสังคม (มีสุขภาพดี มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ ฯลฯ) และเข้าใจระบบความสัมพันธ์เพื่อประสานการพัฒนาแต่ละด้านอย่างยั่งยืน หลักพุทธปรัชญาที่จะนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิต เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

4.5 บทสรุป

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญขององค์กรทุกองค์กร เพราะว่าทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพย์สินขององค์กรมิใช่เป็นค่าใช้จ่าย มนุษย์มีศักยภาพและพัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุด รวมทั้งมนุษย์เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการขององค์กร สำหรับองค์ประกอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วยการส่งเสริมการศึกษา ฝึกอบรมเช่นการพัฒนาทักษะความชำนาญในงาน ฝึกอบรมด้านจริยธรรมและปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมภายในองค์กร ในการพัฒนานั้นหมายจะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาในแต่ละบุคคล กลุ่มคน ภายในหน่วยงานเดียวกัน ขยายไปสู่หน่วยงานต่อหน่วยงาน โดยมีจุดมุ่งหมายเน้นผลสำเร็จขององค์กรเป็นเป้าหมายสูงสุด ดังนั้นผู้บริหารองค์กรจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อันเป็นกลยุทธในการบริหารงานให้เกิดผลสำเร็จในด้านต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญ จึงจะเห็นได้ว่าทุกองค์กรมีความจำเป็นต้องมีหน่วยงานด้านทรัพยากรมนุษย์ อันมีภาระหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาบุคลากรภายในให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลทั้งองค์กรและทรัพยากรมนุษย์หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาไปพร้อมกันทั้ง 3 ด้านคือการพัฒนาตนเอง การพัฒนาคนในองค์กรและการพัฒนางานควบคู่กันไป โดยหลักธรรมที่มุ่งพัฒนาตนเองมี 2 หลักธรรม คือ 1.หลักเบญจศีล อันได้แก่ศีล 5 2.หลักเบญจธรรม ประเภทของเบญจธรรม 5 ประเภท คือ ความเมตตากรุณา, การหาเลี่ยงชีพตนเองในทางที่ชอบ, การสำรวมในกาม, การพูดความจริง และ ความระลึก รู้สึกตัวอยู่เสมอ. การพัฒนาคนในองค์กรอาศัยหลักภาวนา 4 หมายถึง การทำให้เป็น ให้มีขึ้น การเจริญการบำเพ็ญ การฝึกอบรม การพัฒนา คนเรานี้จะต้องภาวนาทั้ง 4 ด้านคือ ด้านกาย เรียกว่า กายภาวนา ด้านศีลเรียกว่า ศีลภาวนา ด้านจิต เรียกว่า จิตภาวนา และด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญาภาวนา ภาวนา 4 ยังเป็นกระบวนการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ที่เป็นขั้นเป็นตอนอย่างชัดเจน เป็นคุณสมบัติที่มีคุณค่าแก่บุคคลและมีความสำคัญในการพัฒนาบุคคลให้เป็นบุคคลสูงสุด หลักธรรมที่มุ่งเน้นในการพัฒนางาน คือ หลักอิทธิบาท 4 ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตนเอง และฝึกปฏิบัติให้อยู่ร่วมกับสังคม ชุมชน อย่างมีความสุข มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายถอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นอีกด้วย โดยหลักพุทธปรัชญาที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ นั้น เพื่อให้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่มัวเมาในชีวิต ในสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวร วิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึงการพัฒนาตนเองเพื่อมุ่งที่ ศีล สมาธิ ปัญญาให้เกิดขึ้นในตน เมื่อเกิดขึ้นในตนย่อมมุ่งสู่สังคม อันหมายรวมถึงองค์กรย่อมได้ผลสำเร็จในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

บทที่ 5
บทสรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาททำให้ทราบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น จะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันในทุกด้าน ทั้งในเรื่องการพัฒนาตน พัฒนาคนและพัฒนางาน เพื่อให้ได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพ จึงจำเป็นจะต้องใช้หลักพุทธปรัชญาเถรวาท เข้ามาเป็นแนวทางปฏิบัติ ในการที่จะส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยได้เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย ในรูปแบบวิทยานิพนธ์ โดยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท” ในครั้งนี้ สืบเนื่องประเทศใดขาดทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าหรือไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติได้ ประเทศก็พัฒนาไปได้ยาก ความเจริญหรือความล้าหลังของประเทศจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ เพราะทรัพยากรมนุษย์เป็นปัจจัยหลักที่ก่อให้เกิดการพัฒนา ปัจจัยอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ การเมือง สังคมก็มาจากทรัพยากรมนุษย์ทั้งสิ้น ประเทศต่าง ๆ จึงมุ่งหวังที่จะมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและมีระบบการบริหารทรัพยากรมนุษย์ที่ดีและก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ การพัฒนามนุษย์ในปัจจุบันได้รับอิทธิพลแนวคิดตะวันตกมาเกือบทั้งหมดจึง ทำให้สังคมปัจจุบันมองมนุษย์เป็นเพียงทรัพยากรคือปัจจัยการผลิตวัตถุออกมาเพื่อตอบสนองตัณหาคือความต้องการของมนุษย์เองอย่างไม่มีขีดจำกัดและความพอเพียง ในขณะที่มนุษย์สร้างความเจริญให้กับตนเองทางด้านวัตถุ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการใช้ชีวิต แต่ความเจริญทั้งหลายที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นกลับเป็นตัวทำลายมนุษย์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจได้เช่นกัน ดังจะเห็นได้จากการดำเนินชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันนี้ มีสิ่งเข้ามากระทบหลายด้าน ทั้งที่ก่อให้เกิดความเจริญและความเสื่อม ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มีอิทธิพลอย่างมากกับแนวความคิดและการประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ ซึ่งมีผลต่อเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจมีความซับซ้อน ดังนั้น การประกอบอาชีพการงานในปัจจุบันจึงต้องการคนมีความรู้ มีความสามารถ และศักยภาพในการทำงานสูง คนที่จะได้งานดีมีรายได้สูง ต้องเป็นผู้มีปัญญาสามารถเข้าถึงสื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัย ยิ่งมีความรู้ความชำนาญพิเศษมากเท่าใด ก็จะมีงานทำที่ดีมีรายได้มากขึ้นตามมา จากเหตุผลดังกล่าวจึงก่อให้เกิดการแข่งขันในหลายๆ ด้าน อาทิ การศึกษาเล่าเรียน การประกอบอาชีพการงาน การทำงานที่หวังตำแหน่งที่ใหญ่โตกว่าคนอื่น จึงมีผลทำให้คนในสังคมปัจจุบันตกอยู่ในสภาพพิการ เกิดความเครียด ความเห็น

แก่ตัว ไม่มีความเอื้อเฟื้อ และไม่มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีรายได้น้อยและความรู้น้อยก็ตกเป็นเบี้ยล่าง ถูกกดขี่จากนายทุน เป็นเหตุให้เกิดการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ปัญหาอาชญากรรมปล้นฆ่าชิงทรัพย์ ค้ายาเสพติด ค้าประเวณี ตลอดการมั่วสุมหมกมุ่นในอบายมุข ทำให้สังคมประเทศชาติเสื่อมความเจริญ ไม่สามารถพัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าต่อไปได้ เพราะมนุษย์มีสภาพร่างกายและจิตใจที่เสื่อมทราม ตกต่ำ และขาดการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่มีการเติมเต็มส่วนที่ขาดหายไปหรือขาดการเติมเต็มในส่วนที่มีคุณค่าต่อชีวิตที่แท้จริง

5.1.1 การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นกลยุทธ์หลักที่องค์กรควรให้ความสำคัญเนื่องจากโลกของการทำงานยุคใหม่องค์การส่วนใหญ่ต่างนำเทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ในการทำงานดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่จะต้องเข้ามามีบทบาทในการปรับเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจและทัศนคติของพนักงานเพื่อให้สามารถปรับตัวและยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในองค์กรได้ สาเหตุที่องค์กรจำเป็นต้องมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นเพราะว่า ทรัพยากรมนุษย์เป็นทรัพย์สินขององค์กร มิใช่ค่าใช้จ่ายมนุษย์มีศักยภาพและ พัฒนาได้ไม่มีที่สิ้นสุดรวมทั้งมนุษย์เป็นแหล่งสร้างเสริมและเพิ่มคุณค่าของผลผลิตและการบริการขององค์กร สำหรับองค์ประกอบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ประกอบไปด้วย การฝึกอบรม การศึกษาและการพัฒนา ในการพัฒนานั้นหมายถึงจะต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาตนเองก่อน จึงจะขยายส่วนไปในการพัฒนามนุษย์ที่เราทำงานด้วยหรือมนุษย์ที่ทำงานในองค์กร เพื่อประโยชน์สูงสุดและทำให้องค์กรบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้หลักการการพัฒนาทรัพย์มนุษย์เป็นส่วนสำคัญของกลยุทธ์ในการพัฒนาองค์กร ผู้บริหารองค์กรจะต้องสนใจ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งระบบอย่างครบวงจร วิธีการพัฒนานั้นขึ้นอยู่กับความจำเป็นปัญหา นโยบายขององค์กรนั้น ๆ ซึ่งแต่ละวิธีนั้นสามารถก่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรทั้งสิ้น ผู้บริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมและปลูกจิตสำนึกให้มีความรับผิดชอบต่อสังคม แต่ละองค์กรจะเลือกหลักการดำเนินการในการในวิธีหนึ่งวิธีใดหรือหลายวิธีก็ได้ขึ้นอยู่กับข้อพิจารณาต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของแต่ละองค์กรเป็นสำคัญ

5.1.2 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการพัฒนามนุษย์นั้น พบว่า หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาตนเองคือหลักเบญจศีลเบญจธรรม คือ ข้อ ประพฤติปฏิบัติเพื่อควบคุมกายและวาจาตนเองให้ตั้งอยู่ในความดีความงาม ความถูกต้อง สามารถแบ่งเป็นประเภทของเบญจศีลได้ 5 ประเภท คือ การงดเว้น จากการฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต, เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ไว้, เว้นจากการประพฤติผิดในกาม, เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราและเมรัยซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท และอานิสงส์ของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้และโลกหน้าย่อมมีโภคทรัพย์ย่อมแกล้วกล้า ไม่เก้อเขิน ย่อมไม่หลงลืมสติ หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เบญจธรรม หมายถึง กัลยาณ

ธรรม แปลว่า ธรรมที่มีความงามเป็นข้อปฏิบัติที่พิเศษดียิ่งขึ้นไปกว่าศีล มุ่งเน้นที่จะทำให้ ให้มนุษย์เป็นคนดี มีคุณธรรม มีกาย วาจา ใจ ที่สะอาดงดงามแบ่งออกเป็นประเภทของเบญจธรรม 5 ประเภท คือ ความเมตตากรุณา, การหาเลี่ยงชีพตนเองในทางที่ชอบ, การสำรวมในกาม, การพูดความจริง และความระลึก รู้สึกตัวอยู่เสมอ เมื่อบุคคลนำไปประพฤติ ปฏิบัติแล้วย่อมเกิดผลดีอย่างแน่นอน เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงจำเป็นอยู่เองที่จะต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือสังคมที่อาศัยและทำงานอยู่

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาคนใช้หลักภาวนา 4 ความหมายของการ ภาวนา แปลว่า การทำให้เจริญ การเจริญ การทำให้มีขึ้น การฝึกอบรม หรือการพัฒนา แบ่งตามสิ่งที่ควรพัฒนามี 4 ประการด้วยกันกล่าวคือ กายภาวนา (Physical Development) หมายถึง การพัฒนาทางกาย หรือการฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าในทางที่ดี รวมไปถึงการดูแลรักษาสุขกายของตนให้ดี เพื่อเตรียมความพร้อมในการดำรงชีวิต ปฏิบัติงานและกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี การปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ไม่ให้เกิดโทษหรืออกุศลกรรม ให้เกิดแต่คุณ หรือกุศลกรรม พูดให้เข้าใจง่าย ๆ คือใช้กายในทางที่ดี สร้างแต่คุณงามความดีนั่นเอง ศีลภาวนา (Moral development) หมายถึง การอบรมศีล หรือ การพัฒนาความประพฤติ การปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม การเป็นคนดี ได้แก่ การดำรงตนให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ประพฤติตนนอกกรอบของศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ตนเองและสังคม ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คือรักษาศีลให้บริสุทธิ์นั่นเอง จิตตภาวนา (Emotional Development) หมายถึง การพัฒนาจิต หรือ การฝึกอบรมจิตใจ เพื่อให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ มีความเพียร มีขันติ เป็นต้น คือการฝึกให้จิตใจดำรงคงมั่นในคุณธรรมนั่นเองปัญญาภาวนา (Intellectual development) หมายถึง การพัฒนาปัญญา หรือ การฝึกอบรมปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันและเห็นแจ้งโลกตามสภาวะที่มันเป็น ฝึกทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสตัณหาทั้งปวง แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา การพัฒนาปัญญานั้น สามารถทำได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาอย่างสม่ำเสมอนั่นเอง

หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนางานได้แก่หลักอิทธิบาท 4 การใช้ อิทธิบาท 4 เป็นแนวทางในการพัฒนาการทำงาน ให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงสดับไว้อย่างแยบคลาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใคร ๆ ก็ท่องได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบกระบวนความทั้ง 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต่อเนื่องหนุนเสริมกัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้เราประสบผลสำเร็จในชีวิตและการงานได้ตามความมุ่งหวัง ขอสรุปใจความสำคัญต่อไปนี้ ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำใจให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มันก็ยากยิ่งพอ ๆ กัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของเราจริง ๆ ขืนทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งที่

มุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่นศรัทธาอื่นหรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้สามารถดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว ทีนี้มาพูดถึงว่า “เราจะสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นได้อย่างไร” พระพุทธองค์เคยสอนไว้ว่า มนุษย์เราต้องเลือกที่จะศรัทธาบางอย่างและหมั่นตรวจสอบศรัทธาของตัวเองว่าดีต่อตัวเองและดีต่อผู้อื่นอันรวมถึงสังคมโดยรวมหรือไม่ เมื่อดีทั้งสองอย่างก็จงมุ่งมั่นที่จะทำด้วยความตั้งใจ และหากไม่ดีก็จงเปลี่ยนแปลงศรัทธาเสียใหม่ ซึ่งเราต้องเลือก ไม่เช่นนั้นเราจะกลายเป็นคนที่สับสนไม่มีแก่นสารและเป็นคนไร้รากในที่สุด เมื่อเป็นคนไม่มีแก่นสารก็จะถูกชักชวนไปในทางที่ไม่ดีได้ง่ายนั่นเอง

หากจะฝึกฝนตนเอง อาจเริ่มจากการตั้งคำถามกับตัวเองว่าเราศรัทธาอะไรอยู่ เพราะคนเราเมื่อศรัทธาอะไรก็จะได้พบกับสิ่งนั้นเข้าถึงสิ่งนั้น ศรัทธาในเทคโนโลยีเราก็จะเข้าถึงเทคโนโลยี ศรัทธาต่อชาวบ้านเราก็จะเข้าถึงชาวบ้าน ศรัทธาต่อวัตถุก็จะเข้าถึงวัตถุ ศรัทธาต่อลาภยศสรรเสริญก็จะเข้าถึงลาภถึงยศเข้าถึงตำแหน่ง ศรัทธาต่อความรู้ก็จะเข้าถึงความรู้ หรือศรัทธาต่อหลักธรรมก็จะเข้าถึงธรรม หรือไม่ศรัทธาอะไรเลยก็ไม่เข้าถึงก็ไม่เข้าถึงอะไรเลย เพราะความศรัทธานำมาซึ่งมุ่งมั่นทุ่มเทเพื่อทำทุกอย่างให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เราศรัทธานั่นเอง ขณะเดียวกันก็ลองตรวจสอบตัวเองดูว่าสิ่งที่เราศรัทธากับสิ่งที่องค์กรของเราศรัทธานั้นตรงกันหรือไม่ หากตรงกันก็เรียนรู้ที่จะเปลี่ยนแปลงตนหรือหากไม่ตรงกันก็เรียนรู้ที่จะให้โอกาสตัวเองไปสู่แห่งที่ที่เหมาะสมกว่า วิริยะ คือ ความมุ่งมั่นทุ่มเท เป็นความมุ่งมั่นทุ่มเททั้งกายและใจ ที่จะเรียนรู้และทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของสิ่งนั้น วิริยะนี้มาคู่กับความอดทนอดกลั้น เป็นความรู้สึกไม่ย่อท้อต่อปัญหาและมีความหวังที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง โดยมีศรัทธาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ นำใจ และเตือนใจ ความอดทนเป็นเครื่องมือสำหรับคนใจเย็นและใจงามด้วย ไม่ใช่มุทะลุดุดันรบเร้าและรุ่มร้อน เพราะมันจะทำให้มีโอกาสผิดพลาดได้ง่าย หรือสูญเสียความอดทนในที่สุด ดังนั้น ความวิริยะอุสาหะ จึงเป็นวิถีทางของบุคคลที่หาญกล้าและทายท้าต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งมวล

ถ้าจะฝึกฝนเรื่องความวิริยะแล้วคงต้องเริ่มจากความคิดที่ว่า ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองบ่อย ๆ หมั่นทำหมั่นคิดหมั่นเขียนหมั่นนำเสนอและอย่าขี้เกียจ อย่ากลัวความผิดพลาดและจงกล้าแสดงออกซึ่งความรับผิดชอบต่อความล้มเหลวของตัวเอง อย่าท้อต่องานหนักและงานมากให้คิดว่าทำมากรู้มากเก่งมากขึ้น อย่าบ่นว่าไม่มีเวลาเพราะเวลามีเท่าเดิม ฯลฯ จิตตะ คือ ใจที่จดจ่อและรับผิดชอบ เมื่อมีใจที่จดจ่อแล้วก็จะเกิดความรอบคอบตาม คำนี้ยิ่งใหญ่มากปัจจุบัน สังคมซับซ้อน มีสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่ละคนมีภาระหน้าที่ ที่ต้องทำมากมาย ไม่รู้จะทำอะไรก่อน แต่ถ้าเรามีใจที่จดจ่อต่อสิ่งที่เราคิดเราทำและรับผิดชอบแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเรียนหรือการงานก็ตาม ทุกอย่างก็จะดีขึ้นไปเอง เราก็จะมีความรอบรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยใจที่จดจ่อตั้งมั่นและใฝ่เรียนรู้ของเรา เมื่อมีความรอบรู้มากขึ้นก็จะเกิดความรอบคอบตามมา เมื่อมีความรอบคอบแล้วการตัดสินใจทำอะไรก็จะเกิดความผิดพลาด

น้อยตามไปด้วยความรอบคอบนอกจากจะดำรงอยู่คู่กับความรอบรู้แล้ว ยังต้องอาศัยความดีงามเป็นเครื่องเตือนสติด้วย ถึงจะสามารถใช้จิตของเราพินิจพิจารณาและตรึกตรองในเนื้อแท้ของสิ่งต่าง ๆ นั้นได้อย่างเหมาะสม เพราะความดีงามตามแบบอย่างของคุณธรรมตามหลักศาสนาและจริยธรรมของสังคมนั้นเป็นสิ่งเดียวที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุขและวิมังสา คือ การทบทวนในสิ่งที่ได้คิดได้ทำมา อันเกิดจาก การมีใจรัก (ฉันทะ) แล้วทำด้วยความมุ่งมั่น (วิริยะ) อย่างใจจดใจจ่อและรับผิดชอบ (จิตตะ) โดยใช้วิจารณญาณอย่างรอบรู้และรอบคอบ จึงนำไปสู่การทบทวนตัวเอง และทบทวนองค์กรหรือทบทวนกระบวนการ ทบทวนในสิ่งที่ได้คิดสิ่งได้ทำผ่านมาว่าเกิดผลดีผลเสียอย่างไร ทั้งที่เป็นเรื่องส่วนตัวของเราเองและเป็นเรื่องที่ร่วมคิดร่วมทำกับคนอื่น เพื่อปรับปรุงปรับแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ในการพัฒนาการทำงานนั้นเรามักจะใช้คำว่า “การประเมินผลการปฏิบัติงาน” ซึ่งเป็นการสรุปผลการดำเนินงานที่ผ่านมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อดูว่าสิ่งที่คิดและทำมานั้นมันบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่ หรือว่าคิดไว้อย่างทำอีกอย่าง หรือคิดไว้แต่ไม่ได้ทำเลย หรือทำไปแล้วแต่ไม่ได้อย่างที่มุ่งหวัง ทั้งนี้จะได้วิเคราะห์ต่อไปว่า ที่มันสำเร็จมันเป็นเพราะอะไร และที่มันล้มเหลวมันเกิดจากอะไร เพื่อที่จะได้หาแนวทางแก้ไขและพัฒนาให้งานประสบความสำเร็จต่อไป

ดังนั้น ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นจะต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กันทั้งการพัฒนาตนเอง พัฒนาคนในองค์กรทั้งนี้เพื่อให้สามารถนำไปพัฒนางานให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนต่อไป

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาวิจัยทำให้ทราบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ที่ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร สืบเนื่องจากองค์กรไม่ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะฉะนั้น เห็นควรนำหลักพุทธปรัชญาเถรวาท มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายดังนี้

1) ผู้ประกอบการและองค์กร ควรนำหลักพุทธปรัชญาเถรวาทไปใช้ในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลเพื่อเสริมศักยภาพในองค์รวมทั้งด้านร่างกาย และจิตใจ ให้พัฒนาไปพร้อมกัน

2) กระทรวงแรงงาน และ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ควรนำหลักพุทธปรัชญาไปประยุกต์ใช้ในการวางยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาสังคมและทำให้มนุษย์สามารถปฏิบัติงานได้เต็มศักยภาพ

5.2.2 ข้อเสนอแนะการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในครั้งนี้ได้นำเสนอ หลักการและวิธีการพัฒนาในบางหัวข้อเท่านั้น เนื่องจากการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในปัจจุบันเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลานั้น เป็นเรื่องที่มีมิติ มุมมองที่หลากหลายรวมทั้งต้องพัฒนาอย่างรอบ

ด้าน จำเป็นต้องศึกษาในแต่ละขั้นตอนอย่างละเอียด สำหรับประเด็นที่ควรจะทำการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อให้ผู้สนใจได้ศึกษาในอนาคตคือ

1) ศึกษาวิเคราะห์ การพัฒนาองค์กร ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

2) ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาภาวะผู้นำตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

3) การเสริมสร้างสมาธิในการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร

บรรณานุกรม

1.ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง. *เล่มที่ 5, 9, 10, 11, 14, 15 , 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 32, 35, 36, 39, 41, 48*. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2525

ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือทั่วไป

กุลธน ธนาพงศธร. *การพัฒนาบุคลากร*. (พิมพ์ครั้งที่ 20). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539.

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, 2543.

จงกลนี ชุติมาเทวินทร์. *การฝึกอบรมเชิงพัฒนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงานข้าราชการพลเรือน, 2544.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์.*สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2548.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และคณะ. *หลักการดำรงชีวิตในสังคม*. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2536.

ณรงค์ศักดิ์ บุญเลิศ. *การจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 11*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2543.

ณัฏฐพันธ์ เขจรนันทน์. *การจัดการทรัพยากรบุคคล*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ดวงใจ ไทยอุบุญ และแอนน์ รัตนากร. *ภาษาไทย 1*.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2535.

ดวงเดือน จันทร์เจริญ, ผศ.ดร. *หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. คณะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. มหาวิทยาลัยรามคำแหง : กรุงเทพมหานคร, 2558.

เติมศักดิ์ ทองอินทร์, ผศ.ดร. *เอกสารประกอบการสอน : การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ธงชัย สมบูรณ์. *การบริหารและจัดการมนุษย์ในองค์การ*. กรุงเทพมหานคร : ปราชญ์สยาม, 2549.

ธงชัย สันติวงษ์. *การบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2535.

นรินทร์ แจ่มจำรัส. *การพัฒนาองค์การ*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์พัฒนาทุนมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, 2542.

บุญมี แท่นแก้ว. *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอสพริ้นติ้ง, 2545.

บุญมี แท่นแก้ว และคณะ. *พุทธศาสน์ปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2538.

ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. *มงคลชีวิต ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553.

ปิ่น มุทุกันต์. *แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

ฝ่ายเผยแผ่พระพุทธศาสนา กรมการศาสนา กองศาสนศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. *คู่มือการศึกษาธรรมชั้นตรี*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2541.

พ. สุวรรณ. *โพชฌงค์พุทธคาถาต่ออายุ*. กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, 2531.

พุทธทาสภิกขุ. *วิปัสสนาในอิริยาบถนั่ง*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2542.

พยอม วงศ์สารศรี. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2542.

พรชัย ลิขิตจธรรมโรจน์, ผศ.ดร. *พฤติกรรมองค์การ (Organizational Behavior)*. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2545.

พระญาณวโรดม. *ศาสนาต่าง ๆ*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533.

พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ). *ปีใหม่สุขใจด้วยธรรมะ*. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, 2542.

พระเทพวิสุทธิญาณ (อุบล นนฺทโก). *ธรรมวิภาค*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549.

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *หัวใจนักบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ มปป, 2543.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *ชุดคำวัด*. กรุงเทพมหานคร : เลี่ยงเชียง, 2546.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *พจนานุกรม เพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ คำวัด*, (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, 2545.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอ.เอส.พริ้นติง, 2548.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). *พุทธศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2525.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). *ทาน ศีล ภาวนา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, 2539.

พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร. (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *พุทธวิธีการบริหาร*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ). *วิปัสสนาญาณโสภณ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : ศรีอนันต์การพิมพ์, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *ถึงเวลาพัฒนาคนกันใหม่*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : กองทุนวุฒิธรรม, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *ธรรมนูญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).*พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, 2540.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *พระธรรม (ฉบับเดิม)*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : ดวงแก้ว, 2544.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). *จะอยู่อย่างเป็นเหยื่อหรือขึ้นเหนือไปนำเขา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพราส์โปรดักส์, 2543.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).*ความสุขที่แท้จริง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2543.

พระธรรมวิสุทธาจารย์. *ทางแห่งความสำเร็จ*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพมหานคร : ผลิธัมม์, 2556.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *ธรรมนูญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวยจำกัด, 2550.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2552.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *การศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงสุด*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวยจำกัด, 2550.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *ธรรมนูญชีวิต*. กรุเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, 2550.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*. (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). *การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2539.

พระภาวนาวิสุทธิคุณ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). *ตอบปัญหาธรรมปฏิบัติ*. กรุงเทพมหานคร : เอช ที พี เพรส, 2542.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ราชบัณฑิต). *ศีล 5 รักษาโลก*. กรุงเทพมหานคร, 2557.

พระมหาสุวิทย์วิชฺเชสโก. *ทานก้าวแรกแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิต*. ปทุมธานี : ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรซ์, 2541.

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล). *ความสำเร็จหลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2545.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

พระสิริมังคลาจารย์. *มังคลัตถทีปนีแปลเล่ม 3*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2520.

พระอุปติสสเถระ. *วิมุตติมรรค*. (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ แปล). (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ศยาม, 2554.

พระอุปติสสเถระ. *วิมุตติมรรค*. (คณาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แปล). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

พะยอม วงศ์สารศรี. *การบริหารงานบุคคล*. กรุงเทพมหานคร : คณะวิทยาการจัดการสถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2538.

พุทธทาสภิกขุ. *สุญญตา*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2518.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

ว.วชิรเมธี. *คนสำราญ งานสำเร็จ*. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, 2550.

วรพงศ์ มหาโพธิ์. *การพัฒนาองค์การ*. กรุงเทพมหานคร : ทีพีเอ็น เพรส, 2547.

วันทนา กอวัฒนสกุล. *การบริหารเชิงธรรมะ*. กรุงเทพมหานคร : เพิ่มผลผลิต,-2542.

วิชัย โถสุวรรณจินดา.*การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : VJ. พริ้นติ้ง, 2546.

วิลาวรรณ รพีพิศาล.*การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิจิตรหัตถกร, 2550.

สนอง วรอุไร. *ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์, 2550.

สมจิต ชิวปรีชา. *วาทวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.

สมชาย หิรัญกิตติ. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธีระฟิล์ม และไซเท็กซ์จำกัด, 2542.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *เบญจศีล-เบญจธรรม เล่ม 1*. กรุงเทพหมานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *เบญจศีลและเบญจธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*. (สุเชาวน์ พลอยชุม รวบรวม). (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. *ธรรมานุกรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533.

สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกศ. *อรรถกถาอัฏฐสาลินี ตอน 2*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกฺขุ, 2521.

สาคร สุขศรีวงศ์. *การจัดการ : จากมุมมองนักบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จี.พี.ไซเบอร์ พริ้นท์ จำกัด, ม.ป.ป.

สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต. *โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบา*. ภูเก็ต : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต,2542.

สำนักเรียนวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม. *คู่มือการศึกษาธรรมศึกษาชั้นตรี*. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.

สำลี รักสุทธิ. *ศีลสุดยอดวินัยของศาสนาพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : ธนธัชการพิมพ์, 2543.

สุขุมวิทย์ ไสยโสภณ. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์เชิงกลยุทธ์ ขอนแก่น*. บริษัทเพ็ญพริ้นติ้ง, 2560..

สุนันทา เลาหนันทน์. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบริหารธุรกิจ และสหกรณ์ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2542.

เสน่ห์ จุ้ยโตและคณะ. *การจัดการทรัพยากรมนุษย์ หน่วยที่ 4*. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2547.

เสนาะ ติเยาว์. *การบริหารงานบุคคล*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน. *พุทธศาสน์แนวปฏิบัติเพื่อชีวิต*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2541.

อร่าม อินพุ่ม. *มงคลชีวิต 38 ประการ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพชรกะรัต, 2537.

อำนาจ เจริญศิลป์. *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, 2543.

อุทัย หิรัญโต. *หลักการบริหารบุคคล*. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, 2531.

2) งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง. *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. รายงานการวิจัย. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2542.

จิตติมาอัครธิติพงศ์. วิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ Human Resource Development. สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์, คณะวิทยาการจัดการ, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2556.

ทิพวรรณ บัวงาม. *การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของศาลยุติธรรมภาค 6*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.

พระกองสี ญาณธโร (พรหมโพธิ์). *ศึกษาวิเคราะห์การดำเนินชีวิตตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

พระชวัลวิทย์ อคฺคธมฺโม (เจนดลวาการ). *การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เพื่อความสำเร็จ*. วิทยานิพนธ์. สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561.

พระปลัดพลชัย อนาลโย (ดีนวลพเนาว์). *วิเคราะห์การใช้หลักเบญจศีลเบญจธรรมเพื่อแก้ปัญหาสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.

พระไพศาลวิสาโล. *การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. คณะครุศาสตร์ : สถาบันราชภัฏเชียงราย, 2542.

พระอธิการสุวิท เตชธโร (วิบูรณ์). *การศึกษาวิเคราะห์หลักสังคหวัตถุเพื่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในครอบครัวตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2560.

เพ็ญศรี จันทร์อินทร์. *กลยุทธ์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สายวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏในกลุ่มภาคเหนือตอนล่าง*. ดุษฎีนิพนธ์, สาขาวิชายุทธศาสตร์การบริหารและการพัฒนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.

ศิริศักดิ์ นันตี. *การบูรณาการหลักการทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.* พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.

อำพล บุดดาสาร. *การพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. ดุษฎีนิพนธ์, สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556.

3) บทความในวารสาร

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ. สาเหตุและผลของการนับถือพุทธศาสนา : การวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ในประเทศไทย. *พุทธจักร,* ปีที่ 67 ฉบับที่ 10-12 (ตุลาคม-ธันวาคม 2556).

พระครูปทุมภาวนาจารย์ วิ. และ เสริมศิริ อัครพุฒิพันธ์. *วารสารพุทธจิตวิทยา*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2562).

2. ภาษาอังกฤษ

Abraham H. Maslow. *A Theory of Human Motivation*. Psychological Review, 50, 1943.

C Nadler. *Leonard.Designing training program : The critical events model*. Reading. Mass. Addison – Wesley, 1982.

Flow. *The Psychology of Optimal Experience.* (1990) : โดย Mihaly Csikszentmihalyi (อ่านว่า มิฮาลี ชิคเซนมิฮายี) เป็นนักจิตวิทยาชาวฮังการี

Lyman W. Porter and Edwarad E. Lawler III. *Managerial Attitudes and Performance*. III. Dorsey Press, 1968.

Martin G. Evens. *The Effect of Supervisory Behavior on the Path-Goal Relationshi*. Organization Behavior and Human Performance, 1970.

Pace. RW, Smith. *Human Resource Development*. NewJersey : Prentlice Hall, 1991.

Russell C. Swansburg. *In Service Education*. New York : G.D. Putmen Sons, 1968.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล : นางสาวพัชรินทร์ จันทร์กล่ำ

วัน เดือน ปี เกิด : 19 กุมภาพันธ์ 2514

สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ 45/4 ถนนเศรษฐกิจ 1 หมู่ที่ 7
ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร

สถานที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ 45/4 ถนนเศรษฐกิจ 1 หมู่ที่ 7
ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร

การศึกษา

พ.ศ. 2539 : ปริญญาตรี เศรษฐศาสตร์ บัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง

พ.ศ 2561 : ธรรมศึกษาชั้นตรี สนามหลวง สำนักเรียนวัดกระโจมทอง

พ.ศ. 2562 : ธรรมศึกษาชั้นโท สนามหลวง สำนักเรียนวัดกระโจมทอง

หน้าที่การทำการงาน

พ.ศ. 2539-2564 : บริษัท เอก-ชัย ดิสทริบิวชั่น ซิสเทม จำกัด (ค้าปลีก)

ปัจจุบัน : ผู้จัดการเขต-ฝ่ายทรัพยากรบุคคล บ.เอก-ชัย ดีสทริบิวชั่น จำกัด